

JELENIKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- CSORBA GYÓZÓ versei 193
MÁRTON LÁSZLÓ: Második álmom (*elbeszélés, III.*) 196
TAKÁCS ZSUZSA versei 211
KÁNTOR LAJOS: Megkezdett beszélgetés Bajor Andorral (immár az utókornak) 214
KÁROLYI AMY verse 220

*

- KASZÁS MÁTÉ: Lázregény (*részlet*) 221
SOLYMOSI BÁLINT verse 231
BALASSA PÉTER: Beköszöntő Forgács Éva Bauhaus-könyvéhez 233
KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: „Veri a hab a kősziklát” (*Egy elfelejtett költőné: Rákóczi Erzsébet*) 235
GARACZI LÁSZLÓ: Abu (*kispróza*) 241
GÉCZI JÁNOS versei 243
SZÓNYI GYÖRGY ENDRE: Szerencsés mágus (*történet a félmúltból*) 246
PETŐCZ ANDRÁS verse 259
MIODRAG PAVLOVIĆ: A Szentivánéji álmom (*esszé*) 260
P. MÜLLER PÉTER: Színről színre (*diarium theatricum*) 264

*

- THOMKA BEÁTA: A befogadás kihívásai, 11. (*Ungváry Rudolf: A gépfegyver szállkeresztje*) 273
SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: Sok, de nem minden 277
VASADI PÉTER: Elmélkedés egy (emberszabású) hajó remegéséről (*Két kritika Esterházy Péter: Hahn-Hahn grófnő pillantása című regényéről*) 281
MOHAI V. LAJOS: Esterházy-cédulák (*Esterházy Péter két esszékötetéről*) 284

1992

MÁRCIUS

A Költészet Napja a Jelenkor Kiadónál:

Tolnai Ottó: wilhelm-dalok
290 oldal, ára 152 Ft

•
Károlyi Amy: Mindenért mindent
120 oldal, ára 99 Ft

•
Takács Zsuzsa: Viszonyok könnye
132 oldal, ára 99 Ft

•
Somlyó György: Nem titok
80 oldal, ára 75 Ft

A könyvek (a korábban megjelentek és az előkészületben lévőek egyaránt) postai utalványon megrendelhetők, illetve előfizethetők a kiadó címén (7621 Pécs, Széchenyi tér 17).

Kérjük, az utalványon tüntesse fel pontos címét, irányítószámát, a hátoldalon pedig a megrendelt könyv(ek) címét!

JELENKOR

XXXV. ÉVFOLYAM

3. SZÁM

Főszerkesztő
CSUHAI ISTVÁN

*

Szerkesztő
GÁLLOS ORSOLYA

*

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYÓZÓ
főmunkatárs

BALASSA PÉTER, BERTÓK LÁSZLÓ, CSORDÁS GÁBOR,
MEDVE A. ZOLTÁN, PARTI NAGY LAJOS, PÁKOLITZ ISTVÁN

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/10-673

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó,
(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/36-803)

Baranya megye önkormányzata, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium,
valamint a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: Csordás Gábor

Terjeszti a Magyar Posta és a Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatálnál, a Posta hírlapüzleteiben
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) – 1900 Budapest,
Lehel u. 10/A – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636, 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámmal,
illetve közvetlenül vagy postautalványon a Kiadónál.

Előfizetési díj egy évre belföldre: 440,- Ft, külföldre: 660,- Ft. Megjelenik havonként.

A szedés a Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadóban készült.

Sokszorosítás: Molnár Csaba nyomdája, Pécs.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

JELENKOR-PÉNTEK. A három esztendeje kezdett sorozat, a vasárnap délelőtti Jelenkor-matinék „jogutódként” került sor február 21-én, pénteken a Művészetek Házában arra az estre, melynek vendégei *Darvasi László* és *Márton László* voltak. A beszélgetést az est házigazdája, *Parti Nagy Lajos* vezette. Ekkor adták át az 1991. évi Szinnyei Júlia-díjat is: a kuratórium a *Jelenkor* 1991-es évfolyamából *Takáts József* a lap januári, július-augusztusi, illetve októberi számaiban megjelent Mészöly Miklós-tanulmányosorozatát tartotta díjazásra érdemesnek. *Makay Ida* (1989) és *Bertók László* (1990) után ő a harmadik, akit a Szinnyei-díjjal jutalmaztak.

*

A MAGYAR NARANCS ALAPÍTVÁNY február 1. és 9. között kulturális rendezvénysorozatot szervezett Pécsen. Színházi bemutatók, filmvetítések, hangversenyek mellett a közönség megismerkedhetett néhány kulturális folyóirattal, így a *Nappali ház*, az *Európai Utas*, a *Magyar Narancs*, a *Café Babel*, a *2000* és lapunk szerkesztőivel, munkatársaival is. A február 6-án tartott *Jelenkor*-bemutató vendégei *Csordás Gábor*, *Csuhai István*, *Kukorelly Endre*, *Németh Gábor* és *Parti Nagy Lajos* voltak, az estet *Ágoston Zoltán* vezette.

*

MÉHES KÁROLY *Szombat délután* című első verseskötetének bemutatóját rendezte február 19-én a Cserépfalvi Kiadó és a Magyar Írószövetség Dél-dunántúli Csoportja a Művészetek Házában. A Pécsen élő költővel *Margócsy István* beszélgetett.

*

LETTRE INTERNATIONALE-EST. *Drago Jancar* és *Konrád György* lesz a vendége a *Lettre Internationale* estjének március 9-én, hétfőn, 18 órakor a Művészetek Házában.

*

KIÁLLÍTÁSOK. A *Junge Österreicher* grazi művészcsoport mutatkozik be március 6-31. között a Pécsi Galériában. – A Kisgaléria termeiben március folyamán *Záborszky Gábor* festőművész képei láthatók. – A *Magyar Műhely* munkatársai, *Bujdosó Alpár*, *Nagy Pál* és *Papp Tibor* mutatják be vizuális műveiket a pécsi Vasarely Múzeumban március 8-ig látható kiállításon. – *Kovács Attila* „Vízszintesen” című kiállítása március 27-ig látható a Petőfi Irodalmi Múzeumban. – *Szobrászrajzok* címmel rendezték meg a budapesti Knoll Galériában *Stanis-*

lav Kolibal, *Willi Kopf*, *Bernd Lohaus* és *David Rabinovitch* március 21-ig látható kiállítását.

*

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ *Labiche Florentin kalap* című vígjátékát mutatja be március 13-án *Szikora János* rendezésében. – A Kamaraszínház március 29-én tűzi műsorára a *Noé* című rockoperát. A rendező és a szövegkönyv írója *Moravetz Levente*, a zeneszerző *Fillár István*, mindketten a Pécsi Nemzeti Színház művészei.

*

HANGVERSENYEK. A Pécsi Szimfonikus Zenekar március 30-i hangversenyén *Karolos Trikolidis* vezényli Mendelssohn és Bruckner műveit. A szólista *Szecsódi Ferenc* hegedűművész lesz.

*

ROMÁMIAI MAGYAR SZÍNHÁZELMÉLETI TANÁCSKOZÁST tartottak január 18-án Marosvásárhelyt az Erdélyi Múzeum Egyesület, a Marosvásárhelyi Színművészeti Akadémia Szentgyörgyi István Tagozata, valamint a Soros Alapítvány kolozsvári irodájának támogatásával. Az első ízben megrendezett tanácskozás címe *A drámai szöveg és az előadás* volt. Az előadásokat *Bécsy Tamás*, *Béres András*, *Keresztényi Sándor*, *Kovács Levente*, *Nánay István*, *Parászka Miklós*, *P. Müller Péter*, *Székely György*, *Tompa Gábor* és *Tóth István* tartották.

*

SOROS ALAPÍTVÁNY. Az alapítvány 1991. évi történelmi díját *Bojtár Endre* irodalomtörténész és *Péter Katalin* történész kapta. Szépirodalmi díjban részesült *Baka István*, *Bodor Ádám*, *Somlyó György* és *Szilágyi István*. A Soros Alapítvány szépirodalmi alkotói ösztöndíját egy évre *Barcay Eszter*, *Csuhai István*, *Füzi László*, *Földényi F. László*, *Garaczi László*, *Keresztury Tibor*, *Kurdi Imre*, *Láng Gusztáv*, *Tóth Krisztina* és *Tóth László* nyerte el. A díjakat és ösztöndíjakat *Vásárhelyi Miklós*, a Soros Alapítvány alelnöke adta át január 17-én Budapesten, a Merlin Színházban.

*

ÚJ KÖNYVESBOLT nyílt február elején Pécsen, a JPTE Ifjúság útja 6. alatti épületben. A Szöveg BT. vállalkozásaként létrehozott üzletben ritkaságokkal, viszonylag kis példányszámú könyvekkel, folyóiratokkal, és más, érdeklődésre számot tartó kiadványokkal találkozhat az olvasó.

CSORBA GYŐZŐ

Mértékkal ismeri magát

*Voltam falánk lettem undorodó
immáron mindkettőt utálom
csak ami bennem van még rejtező
azt fürkészem amíg meg nem találom*

*Szegényen magunk-ismeretlenül
lépünk a velejéig-idegenbe
pedig így a határsávbán bizony
kíváncsiságunk nagyobb is lehetne*

*Ha egy-egy másutt termett gondolat
környékez meg fölrántom körbe gátam
és intek vissza a magam
birodalmába fél-hazátlan*

*Mit szól – ha van – ki túl vár s üdvözöl?
Azt, hogy olyan jött legalább
aki mértékkal ugyan
de ismeri magát*

Létállapot

*Egyben egyben egyben
zúzva zúzva zúzva
zúzva zúzva egyben
egyben zúzva egyben*

*Ami összevaló össze
ami összevaló széjjel
sima lépés helyett ugrás
könnyű lépés helyett mászás*

Torzulás?

Létállapot!

Dolgára megy

*Szépen levetkőzöm s átöltözöm
hálóruhába... Így lesz holnap is
holnapután és azután is...*

*De az „után”-ok már „talán”-ok
ez a mostani is lehet „talán”
mert csak egy botlás egy ütés a szívre –*

*Néhány napig központ leszek:
ilyesfélét még nem csináltam –
Majd mindenki dolgára megy*

Annyi sem

*Csoszogás? Méghozzá az én talpam felől?
Sose hittem volna hogy erre sor kerül*

*Akiket csoszogni láttam járdán kövön
sajnálva búcsúztattam tudtam rájuk mi jön*

*Hát az jön rám is? Tán lassan tán hirtelen
tán elkoptatva melyben már nincs is értelem*

*Zene lesz ez a hang mely elcsöndül hamar
vagy nyikorgás amely gyötörve szétkapar?*

*Vagy már nem is gyötör mert annyi sem marad
amennyi kell hogy kínnal mozdítsam lábomat*

Váltakozások

*Forog bennem Hol áll meg ó melyik
képet nagyítja ki a képzelet?
Mostanában többnyire hervadásos
jelenetek s a végső hervadás
másfelől meg velem bujálkodó nők
vetítődnek agyam vásznára sorban
Pirosnál pirosabb és feketénél feketébb
színekbe öltözködnek és öltöztetnek engem is
És mindez úgy történik hogy hiába
nézek ki a kertbe vagy az utcák
nyüzsgésében seregnyi emberarcra
az én lépéseim hibátlanul
tartják szokásos rendjüket
S ha olykor-olykor közjük vetül
valami más is csak pár pillanatra
s jönnek megint a régiek:
a hervadásos
jelenetek s a végső hervadás
meg a velem bujálkodó nők
vagyis: a forró élet
s a fagyos halál*

Kedves és tisztelt Barátaim,

75. születésnapomra és kitüntetésemre igen sok üdvözetet kaptam, intézményektől és magánszemélyektől egyaránt. Nem tudtam valamennyit megköszönni – jobbára a küldők címe hiányában.

A köszönetnek szokatlan módját választottam tehát. Viszonzásul és hálaképpen fogadják el a fenti szerény verseket mint az Önöknek szívből ajánlott frásokat.

Csorba Győző

Második álom

III.

Reggel van, az önálló élet első reggele. Ég a konyhában a villany. Nem kell sietni. Csak nyugodtan, csak szépen átgondolni az egész napot. Maradt kenyér, egy nagyobb sercli. Tarhonya, de azt főzni kellene. Vegyes gyümölcslekvár, átható vegyszerízzel, de az akkor is átható lenne, ha nem volnának betörve az ablakok. Csikorogva morzsolódik a lekváros kenyér az alsó és a felső fogsor között. Maradt pótkávé, de azt főzni kellene. Valódi magyar tea, de azt is főzni kellene. Maradt az asztalfiókban pénz, talán elég egy hétre. Talán egy hónapra is. Úgysem lehet érte kapni semmit, legalábbis Richárdnak nem. Igazolások, nyugták. Egy idézés még tavalyról, amelynek Világiné bizonyára nem tett eleget. Richárd felbont egy zacskó vizet, iszik belőle. Könnyen lehet, hogy mégsem fog haját mosni.

Menni kell.

Sajnos a kapualjban, amint várható is volt, elébe áll Fekecs. Mindenfélét kérdez. Hogy nincs-e tanítás?, és miért nincs? Meg, ami kínosabb, azt is megkérdezi, hogy: a mama nem került elő? Richárd nem kap levegőt. És emiatt fel tudná pofozni magát. Mi lesz később, ha már most sem tudja kívágni magát, amikor ki sem lépett még az utcára? Ugyanakkor az is belévíllan, hogy azonnal mondani kell valamit, mert a következő pillanatban, ha kicsúsztak a házmester száján a készülődő szavak...

Megmondtam neki, hogy ne nagyon ugráljon, én megmondtam!

... akkor már késő lesz. Valamit motyog Fekecsnek. Hogy az anyja otthon van, csak még alszik. Jobb nem jut eszébe, mármint Richárdnak. *Vagy úgy!, alszik!, még-hozzá mélyen alszik! Csak nehogy aztán fölbredjen, ugye?* Fekecs háta mögött pezsgő, vidám élet zajlik: tavaszi húslegyek bolondoznak a krumplihéjon meg azon a kevés halbelsősen, ami a krumplihéjat változatosabbá teszi. Fekecs azt is mondja, hogy Richárd ugye vásárolni megy, és milyen szép tőle, hogy ennyire segítőkész. Ezt mondja, holott a boltokban rögtön a bejáratnál föl kell mutatni azt a fényképes igazolványt, amelyet minden házban a házmester juttat olyanoknak, akik megérdemlik; márpedig Richárd nem érdemelte meg. Fekecs, állkapcsát előretolva, furcsán, sokáig néz. A krumplihéj mögött áll még valaki, név szerint Kaukerné. Kezében piros műanyagvödör, annak tartalmát a krumplihéj tetejére borítja. Aztán ő is csak néz. Furcsán, szó nélkül, és a kárörömmek minden jele nélkül.

Felháborodva zúgnak a legyek. Félregurul egy véres vattacsomó, ebből tudni lehet, hogy Kaukerné lánya megint hazaköltözött.

És most Richárd kint áll az utcán. Egyszerre csak világosan látja, hogy *nem történik semmi*. Vannak dolgok, amelyek meggesnek, események, amelyek bekövetkeznek és következmények, amelyek háramolnak, ám ettől függetlenül nem történik semmi. Ha váratlanul megjelenne hatalmas, fekete betűkkel az újságok címol-

dalán, hogy meghalt Komor Benjám (közben Richárd elszörnyedt a gondolatól), azzal ismét nem történik semmi, legföljebb megint eltűnik egy régi utcánév.

És újabb szörnyű gondolatok tolakodnak elő. Hogy ezek szerint az ország első embere *már meghalt*. Nyilván régóta nem él, annak ellenére, hogy integet az ünnepeken, és mozog a szája. Talán soha nem is volt élő személy. Akkor hát nem igaz, amit olyan sokan hisznek, hogy *alapjában véve jó ember*; nem jó és nem rossz, hanem semmilyen. És akkor ő, Richárd, mint előtte mások, máris eltűnt nyomtalanul; annak ellenére, hogy itt áll a Damjanich utcában, ezerszer látott házaktól közrefogva. Egészséges és jól érzi magát; vagyis nem történik semmi.

És ha most váratlanul kiderülne, hogy másmilyen lesz *a valóság*... hogy mostantól másképpen lesz minden...

Richárd képtelen volt elgondolni, milyen lehet az a másféleség. Nem is próbálta. Hallott híreszteléseket más országokról, ám az ilyesmivel nem tudott mit kezdeni. Állítólag van Angliában egy park, ahol bárki szónokolhat, és akármit mond, nem büntetik meg. És olvasott régi könyveket, amelyekben egészen látványosan megtörténtek a dolgok, például maroknyi magyar vitéz megvédett egy várat a százezres török sereggel szemben. De hát éppen azért, mert megtörténtek a dolgok, lehetetlen volt elképzelni, hogy egyszer megint ilyen lesz a világ, és hogy olyanok lesznek az emberek, amilyenek a könyvben le vannak írva. Talán az áru-ló Hegedűs hadnagy; ő bizonyára megvan, de ő is csak inkább előfordul.

... ha kiderülne, hogy másképpen lesz minden, azzal sem történne semmi. Ha kiderülne (bár ezt Richárd el sem tudta volna képzelni), hogy mostantól nincs Népválóság, megszűnik a Párt, és a KISZ csupán egy angol szó, amely csókot jelent: akkor változatlanul nem történne semmi. Mert az egész valóság egy nyüzsgő semmi, vagyis már megszűnt, és létre sem jött; és ennek elismerése nagy fellélegzés volna, de nem változtatná meg a semmilyenséget. És egy olyan világ, ahol nem lenne kijárási tilalom és nem lennének igazoltatások, és nem veszne nyoma senkinek, és mindenki mehet, ahová akar: az ilyen világ is csak a semmilyenségnek egy változata volna.

És hát Richárd most is mehet, ahová akar. Kereshet, vagy inkább keresnie kell ennivalót, védelmet, jótanácsot, vagy ahogy az álom az efféléket nevezi. Mindenfelé vezetnek utcák; és az épületekben egészen különböző vérmérsékletű, különféle jellemvonásokat kidomborító férfiak és nők tartózkodnak. Nagyjából mindegy, merre indul; a lényeg az, hogy most már indulnia kell, nem ajánlatos túl sokáig ácsorogni.

Irány a körút.

Kora délután érkezik vissza, gyomrában csillapított éhség. A napkorong ott áll egészen alacsonyan, valahol a Rottenbiller utcai házak fölött, mintha most akarná eldönteni, melyiknek a kéményébe merüljön le. A háromemeletes ház előtt, ahon-nét Richárd reggel elindult és ahová most visszatér, áll egy régi teherautó. Mindenféle háztartási holmik vannak fölpackolva rá. Atlétatrikós ember ül a vezetőfü-lékében. Kihajít az ablakon egy füstölgő cigarettavéget, valaki rögtön lehajol érte.

Főnt a második emeleten Világi Józsefné zománctáblája rajzlappal van leta-karva, s a rajzlapra filctollal, nagy bumfordi betűkkel oda volt írva, hogy:

SCHUBERT MIHÁLY
SCHUBERT MIHÁLYNÉ

SCHUBERT ANDOR
SCHUBERT ISTVÁN
SCHUBERT ERNŐ
SCHUBERT REZSŐ

Schubert Péter,

ez utóbbi már kisbetűkkel volt írva, mégis alig fért el a rajzlap alján. Ebben a pillanatban behajlik az ajtó mindkét szárnya, bentről kitoppán két fiú, az egyik akkora lehet, mint Richárd, a másik valamivel kisebb. Zumm, lerohannak a lépcsőn. A nagyszoba felől kigyakorolt női hang: *Micsoda disznóól van itt!* Csörömpölés, aztán csecsemősírás. Alighanem ez lesz a Schubert Péter.

A rajzlap alatt félbetépett másik rajzlap, azon is felírás: KI ITT BELÉPSZ, TÖRÜLD MEG A LÁBAD! Schuberték örülnek az új lakásnak. Schubertné kerek-perec meg is mondja: nem olyan időket élünk, hogy ilyen alkalmakat el lehessen passzolni. Különb is, lakni muszáj valahol. Ezt, némi töprengés után, Richárd is belátja. Egyéb dolga nem lévén, segít a Schubert-fiúknak rakodni. A két fiú, aki az imént elszaladt mellette, István és Rezső. Szokott-e Richárd modellezni? (Ernő), és nincs-e véletlenül mikroszkópja? (István), és milyen játécai maradtak (Rezső)?

Az egyik fordulóban előkerül Schubert papa. Ritkás hajú, csöndes ember. Félrevonja Richárdot. Halkan, tapintatosan beszél, mintha botrány vagy halásos betegség felől érdeklődne. Nehogy azt higgye Richárd; ők nem olyan emberek. És neki személy szerint ez nagyon kellemetlen. És hogy ő szívesen kifizeti a fuvar felét.

Richárd nem érti.

Hát most, amíg itt van a teherautó, a fiúk gyorsan fölrakodják a bútort, meg mindent, ami van; és a sofőr azonnal elviszi az új helyre...

Ilyen az, amikor valaki szégyelli magát.

... vagy ahová Richárd akarja.

A teherautó már nincs a ház előtt.

Schubertné, kövér, élénk asszony, suttogva tanácskozik a férjével. István és Andor viszik a lelakatolt szekrényt a pincébe. Tanácskozás a házmesterlakásban. Sorsába törődött fikusz, kalickában gunnyasztó szürke madár, mosolygós Komor Benjámín átellenben az ablakkal. Fekecs, egészen váratlanul, megértőnek bizonyul. Álláspontja szerint Richárd szabályosan be van jelentve, s amíg nem történik intézkedés, addig felőle Richárd maradhat.

Richárd marad.

Estefelé nyolcan ülnek a konyhában. Andor már tulajdonképpen felnőtt, már katona is volt. Schubertné kedvesebb hozzá, mint a férjéhez, aki már nem emlékszik rá, hogy katona lett volna. Talán alkalmatlannak minősült, amilyen horpadt mellkasa van – találgatják a fiúk. Schubert papa étkezés közben is újságot olvas, természetesen a Párt központi lapját, a Valóság Népét. Arca, mintha felhők mögé bújt volna, nem is látszik a sűrűn telenyomtatott lapok mögött. István és Rezső folyton arról faggatják a bátyjukat, milyen a katonaság. Adorján először nem szívesen beszélt, olyasmiket mondott, hogy:

Aki elöl van, pofonvágják, aki hátul van, seggberúgják, de aztán, ha jobb kedve támadt, elmesélt egy-két vidám csínytevést. Főleg arról tudott mesélni, hogy mi-ből mennyit lopnak a tiszték. *Én a helyedben ilyesmiket nem terjesztenék,* mondja pártújságja mögül Schubert papa, de nyilván csak irigységből, amiért nem vált be katonának. Ő kénytelen becsületesnek lenni, mert ő nem lophat, legföljebb ceruzát és borítékot az irodából. A Schubert-fiúk most is azokat a zöldesbarna

vászoningeket hordják, amiket Adorján szerzett. A tornacipőkről nem is beszélve. Meg a melegítőkről, meg a többiről. Schubertné büszke az ő nagy, felnőtt fiára, megállás nélkül büszke. És a fiúk mennyire vigyáznak a holmijukra!, még a Péter is milyen jó gyerek, pedig ő szinte még nem is tud beszélni.

Ernő kevesebbet kérdezősködik, ő számtanpéldákat old meg az asztalnál. Ő hasonlít legjobban Schubert papára. Matematikus lesz vagy mérnök. Mindegyik fiúból lesz valami. Adorjánt nem vették föl a főiskolára (mivel származása szerint nem A vagy B, hanem csak D kategóriába tartozik, azonkívül Schubert papa nem hajlandó...

Nem is tud! kiabálja diadalmasan Schubertné.

... nem hajlandó protekciót szerezni), de azért nem csügged, jövőre megint megpróbálja. István hegedűművész lesz vagy üzletkötő, van is egy hegedűje, rá van írva cikornyás betűkkel, hogy Este, amiről István tudja, hogy az egy olasz név. Egy olasz név!, amivel csakugyan végződnek a napok!, mert vacsora végétével István hegedül. (Margarinos kenyér.) Rezső biológus lesz. Akváriumot szeretne. Könyörög az anyjának. Legalább egy hatliteres akváriumot!, amelyet a Soltész úrnál egészen olcsón lehet kapni! *Neked az olcsó?, tudod, mennyi az apátok fizetése?!* Közben ha valaki, hát Richárd nagyon jól tudja, hogy Schubertné már egyszer elment Soltész úrhoz, s megpróbálta lealkudni a hatliteres akváriumot. Rezső kvarcórát is nagyon szeretne. Mostanában lehet kapni kvarcórákat. Rezső inkább csak azért szeretne kvarcórát, hogy legalább az akváriumot megkapja. Egyik délután betanítja Pétert, akinek este majd azt kell mondania: „Kér a Rezső kvarcórát”. Este Péter, amikor megböki, azt mondja: „Kér a Péter vacorát”. (Vegyes gyümölcslekvár.) Egyszóval, mindegyik fiú lesz valami.

Kérdezik Richárdot: hát ő mi akar lenni? Richárd hallgat. Erre a kérdésre sohasem tudott válaszolni. Sohasem tudta elképzelni, hogy egyszer majd ő lesz valami különös dolog, egy foglalkozás vagy rang. S hogy még akarjon is ilyesminek lenni! De most nemcsak ezért hallgat. Lát egy jelet mindegyik fiú homlokán, amit a saját homlokán is lát, ha tükörbe néz: hogy már egyikük sem fog felnőni. Még Adorján sem, pedig ő már majdnem felnőtt. Kissé csodálkozik is, hogy a fiúk ezt nem látják. Márpedig nem látják. Élnek számottevő meggondolások nélkül, a maguk eléggé vidám, zajos módján. Élnek valóságukat. Beleélik magukat a valóságba. Még annak is örülnek, amikor István kezében esténként megnyikordul az Este.

Adorjánt a Magyar Néphadsereg érlelte férfivá. Kiképzés után Kistarcsára került, ahol épül a Csillagváros, rakétakilövő-állványainak erdejével. Ott aztán kemény volt az élet. Viszont komolyan is vették az embert. Kistarcsán egészen különleges figurák voltak összeválogatva. Közönséges bűnözők, meg másmi lyenek is. Állítólag volt közöttük színész is, meg egyetemi tanár. Beszélni persze nem lehetett velük, csak nézni főntről, a toronyból, ahogy dolgoznak.

Aztán, amikor már túlságosan jól ismerték a helyet meg a munkát... ratatatata!

A Schubert-fiúk tátott szájjal hallgatják. Schubert papa mogorván kibúvik az újságja mögül, és azt mondja, hogy ilyenekről nem beszélünk az asztalnál. De az igazság az, hogy Schubert papa senkinek sem imponál.

Adorjának azonban szerencséje volt. Ő mindvégig csak órszolgálatot adott. A szolgálatot adni kell, ezt így mondják. Adorjánt egyszer kitüntetésre is fölterjesztették, de közben három hétig esett az eső. Az a kilenc és fél hónap úgy telt el Kistarcsán, hogy Adorján részéről egyszer sem került sor fegyverhasználatra.

Legföljebb az volt, hogy utólag néha kivezényelték a századot, és akkor ázni kellett, mert kevés volt az előre megásott gödör...

Schubert papa lecsapja az újságot, és tőle teljesen szokatlanul, kivörösödött fejével ordít. *Csönd legyen!, hát köteles vagyok én ezt hallgatni?! Schubertné csitítja. Mégis, miről beszéljen a gyerek, ha egyszer ez van?* Schubert úr visszabújik a Valóság Népe mögé. Csokoládézú szörp. Sajtjellegű krémkülönlegesség. Ez van.

Egyszer fogtak egy civilruhás embert, akinél fényképezőgép volt. Spion. Kihallgatták, aztán adtak neki babgulyást. Rátartották a géppisztolyt, hogy ne gondoljon szökésre. Nem is gondolt semmire, hanem evett. Babgulyást. Jó sűrűn, sok hússal. Rezsó lehajol egy aláhullott kenyérdarabért, Ernő gyököt von, István kézbe veszi az Estét. Irigylik a spiont, aki babgulyást evett.

A lakás megváltozott. Nejlont erősítettek az ablakokra, mert az nem tilos. A konyhai ablakot beszögelték hulladékdeszkákkal. A cserépkályhát, amely mindkét szobát fűtötte volt, lebontották; helyébe került egy kis vaskályha, amelynek lapján főzni lehet. A fiúk hoznak száraz gallyat meg letört ágakat a Városligetből; azonkívül az első hetekben Világiné bútorai közül is elhasználták mindazt, ami nem került a pincébe; így aztán szinte napról napra több lett a hely. Nagy, régi rongyszőnyegek borítják el a padlót; a falakra futballisták, színes állatfotók, zenekarok, sportkocsik, futballisták és futballisták szögeződnek föl. A kisebb szobában alusznak Péterrel a szülők, a nagyobb szobában a fiúk, valamint Richárd. Emeletes vaságy van, kettő. Richárd ágyát helyszűke miatt eltűzelték, Richárd elfér az ágyneműtartóban is, csak a térdét kell behúznia.

Az igazság az, hogy az ágyneműtartó furnérlemeze gyárilag át van lyuggatva, és a lyukakon, valamint a félig nyitva hagyott ajtón át reggelente látszik öltözködés közben Schubertné, Schubertnéből egy-egy elugró, fehér sáv. Richárd nem tud nem odanézni. Közben arra gondol, hogy hiszen ez undorító. És hogy egykettőre ki lesz rúgva, ha rajtakapják; mehet, amerre lát. Viszont a vaságyak felől nem lehet észrevenni, hogy ő mit csinál. Talán Rezsó láthatná, de Rezsó még alszik.

Szombat-vasárnap meleg víz is van. Vasárnap reggel Schubertné különös gonddal, sokáig tisztálkodik; Richárd azt is tudja, hogy miért. Majdnem elsötétül előtte a világ. Rosszal fizet a jóért. Végre nyílik a fürdőszoba, csattogó papucsban kilép az asszony. Megáll a nagyszobában, illatozik és gőzölög. Törzse körül nagy, piros törülköző; fején kisebb, sárga törülköző slampos turbánként föltekerve. Fiókokat húz ki, válogat. Richárd le tudná köpni magát, amiért egyre jobban tetszik neki a középkorú, kövér asszony, öt fiúgyermek anyja.

Richárd előtt fölremlik egy nagy regény Schubertnével. Egy románc. A Városligeti-tó partján, szomorúfűz alatt.

Már nagyon régen szeretnék valamit mondani neked, Richárd... Nem is tudom, hogyan fejezzem ki magamat...

Senki nem érti magát a világon, Terézia!, csak én!

Annyira szégyellem magamat... öreg vagyok már a szerelemhez... Nézd meg, milyen öreg vagyok!

Ne tessék már ilyet mondani! Még hogy öregség! Az csak egy évszám! A végtelenség előtt egyidősek vagyunk!, maga meg én! (De most már tegezni kellene.) Különben is, ahhoz képest nagyon jól tartod magadat!

Ezt komolyan gondolod? Jaj de kedves vagy!

Hát néznélek az ágyneműtartóból, ha nem így volna?!

Akkor azt is látnod kellett, hogy visszereim vannak.

Hm... hát, mi tagadás. Engedd, hogy öledbe hajtsam fejemet! (Ez a Hamletből van,

de Schubertné biztosan nem olvasta. Majd oda kell adni neki. Vagy megnézni kettesben!) Mit számítanak azok a visszerek, amikor olyan csodálatos feneked van!

Nahát, hogy valakinek ilyen fiatalon ilyen remek ízlése legyen!

Eddig hányszor dicsérték a fenekedet?

Soha! Senki! Drága Richárdom, te vagy az első!

A férjed sem?

Az a nyámnyila tahó? Aki hetenként egyszer alig bír... jaj, Richárd, ne is beszéljünk ilyenekről ebben a fennkölt pillanatban! Mennyire szeretlek! Micsoda férfi vagy!

Közben Schubertné réges-rég felöltözött. A szagok alapján ítélve, rántást készít a konyhában. Richárd megpróbálja továbbszőni románcukat. Kéne szerezni egy kocsit. Olyasféle nagy, állami kocsit, befüggönyözött ablakkal. Sofőr nem kell. A Normafa környékén lekanyarodni az erdőbe. Keresni kell egy olyan helyet, ahol még vannak fák. És ahová nem lehet az őrtonyokból odalátni. Csak azt áruld el, Terikém, hogy miért éppen ehhez a penészes balfaszhoz mentél feleségül?! Nem tehetek róla... hidd el, drágám... sohasem szerettem azt az embert!... kényszerhelyzet... hiszen akkor Te (így kell mondania, pirinyót sóhajtvá: Te), Te még a világon se voltál... muszáj volt hozzámenni. Jó, jó, de miért szültél olyan sok fiút neki? Nem mondom, egyet vagy kettőt, az még hagyján... de hogy mindjárt ötöt! Ne légy már csacsi, drága Richárd!, hát azt hiszed, hogy azok a gyerekek tőle vannak? (Nem, ez nem lesz jó. Schubertné nyilván velejéig tisztességes asszony, akinek most fog először eszébe jutni, hogy letérjen a hűség ösvényeiről.) Édes Richárd, hát nem látod, hogy azok a gyerekek teljesen az apjukra hasonlítanak?, semmi közöm hozzájuk! (Ez az!) Jaj, Richárd, én úgy félek! Inkább a kezemet vágatnám le, semhogy megcsaljam az uramat! Nem ott kell kikapcsolni, te kis bolond!

Héja-nász az avaron.

Álmodni Richárd nem tud, álmodozni tud. Schubertné régebben a Patyolatban dolgozott. Esetleg el lehetne bújtatni az embernagyságú, fehér zsákok mögött, amikben gyűjtik a szennyes ruhát. (Hogyisne!, pfuj! Különben is megszűntetik a Patyolat-fiókokat.) Nem, nem. Schubertnének annak rendje és módja szerint el kell szöktetni. Mondjuk Ceglédre. Nem, Cegléd unalmas. Akkor Vácra. Van ott a Hotel Vörös Csillag, a Szabadság úton, közel a börtönhöz. Két évvel korábban, egy osztálykiránduláson látta Richárd és jegyezte meg a szállót, mintha már akkor tudta volna, hogy ez lesz végső kalandjának színhelye. Kapnak egy szobát, egy olyan Dunára nézőset. (És most megint magázni kell.)

Jöjjön, Terézia!, halálba merülő társam a végzet földindulása közepette! (Nem, ez túlzás. Ez neki túl fennkölt.) Van egy napunk és egy éjszakánk, amíg biztos, hogy nem keresnek minket, és valószínű, hogy nem fognak ránk találni. Van egy napunk és egy éjszakánk, hogy élvezzük a világot minden örömet, amiket eddig egy életen át elmulasztottunk. Utána pedig...

Jaj, Richárd!, hát ilyen önfeláldozó vagy? Mert hát én, hogy is mondjam csak, én a harminckilenc évemmel (csak harminckilenc? nahát!), ellenben Te, Te még negyven évig élhetnél... vagy tudom is én, ötven évig!, előfordul az ilyesmi... (Hacsak meg nem szavazza az Országgyűlés a felső korhatárt.) Addig még annyi minden történhet!, köztük biztosan jó dolgok is!

Nem, Terézia, nem fog történni semmi. És az életből az eleje a legjobb. Mint a cigarettából az első két szippantás; azt is utána el kell dobní. (Ezt egy idősebb fiútól hal-

lotta Richárd, olyantól, akinek az apja rendész volt a dohánygyárban, és ezért nagyon sok cigarettája volt.) *Éppen azért két-három szippantás után el kell dobni. Te hiszel a túlvilágban? (Azt fogja mondani, hogy nem tudja.)*

Nem is tudom, ezen valahogy még nem gondolkoztam. Talán a gyerekeim, a fiúk emlékezni fognak rám. (Nem ő mondta, hogy semmi köze hozzájuk? Húsz év múlva már senki sem fog emlékezni rá!, de nem szabad ezt mondani, mert akkor sírni fog.) Főleg István. Tudod, ő annyira melegszívú. (Tessék, már sír.)

... utána pedig együtt, egymás karjai között hajítjuk el a kikóstolt, megunt és megutált életet! (Nagy, fehér, párolgó test, amint hullámzik a zokogástól. Visszerek. Bemélyedések, mint medrek, amiket a szűk ruha vágjt az évek folyamán. Utoljára beléseretni, a szó legnyersebb és legmélyebb értelmében!)

És Richárd, amikor épp nem Péterre vigyáz, elkíséri Schubertné a délelőtti bevásárlóexpedíciókra. Csakhogy Schubertné krumplivásárláskor azt mondja: *tessék telerakni a kosarat, majd a kisfiú viszi hazáig*, a trolibuszon pedig nem áttallott így kiabálni: *Engedjenek előre, gyerekekkel vagyok!* És mindenkihez hozzádörzsölődött vagy a mellével, vagy a fenekével, csak Richárdhoz nem. Ráadásul a suttogó megbeszélésekből kihallatszik, hogy Schubertné szeretné, ha „tisza helyzet lenne a lakás vonatkozásában”, vagyis ha sikerülne Richárdot valahogyan eltávolítani. Richárdnak elmegy a kedve, hogy az ágyneműtartóból nézegesse reggelenként Schubertné. Általában elmegy a kedve Schubertnétől meg a reggelektől.

Sajnos az is kiderül, hogy Fekecs hallgatólagos jóindulata mégsem egészen önzetlen. Egy reggel értésére adja Richárdnak, hogy most már okvetlenül elviszik, hacsak ő, Fekecs nem hajlandó „segítséget nyújtani”; csakhogy a segítésnek és a nyújtásnak ára van. Attól fogva Richárd lejár a házmesterlakásba. Egy idő múlva tegezni kell Fekecsset, és úgy kell szólítania, hogy Palikám.

Amúgy Richárdnak nincsen rosszabb dolga, mint a fiúknak, sőt ő még iskolába sem jár. Kapott egy levelet, amely a tisztelt Szülők szíves tudomására hozza, hogy Kipontozott Vonal nevű gyermekük ilyen és ilyen törvényerejű rendeletek értelmében visszamenőleges hatállyal folyó tanév elejétől nem tekintendő az iskola tanulójának. Richárd egy ízben találkozik az utcán az egyik tanárral, Zömökcével. Már nemigen emlékszik, milyen tárgyat is tanított ez a tanár. Zömökce nem köszön vissza, de nem is megy el szó nélkül Richárd mellett. Azt kérdezi: *Te még mindig itt vagy?*, és csóválja a fejét, nem is rosszallóan, inkább csak értetlenül.

Schubertné most már mindenkit ismer, nemcsak a házban, hanem jóformán az egész környéken. Kifejezetten jó viszonyban van Figusnéval és Kovásznainéval, de Fekecsset is, mintha Fekecs egy automata volna, tudja kezelni. Az ügyvédéket nem kedveli, mivel ügyvédék „játsszák az eszüket”, ami azt jelenti, hogy nem hallgatták végig Schubertné, amikor „bizalomelnyerési szándék végett” apró-cseprő gondjairól szeretett volna beszámolni. Ám a legtöbben, főleg asszonyok, megnyíltak Schubertné előtt: eddig ismeretlen sorsok és kézenfekvő ügybajok tárulnak föl – mint Schubertné gondjai, aprók és cseprők, és mindegyikük húsba vág.

Richárd nem tudja még, de Noked, megálmodóm, az álom előrevetíti, hogy Schubertékat sem fogja már sokáig látni.

Egyik délután, amikor a fiúk már otthon lesznek, sőt már Schubert úr is otthon lesz, Richárdnak odaadják a pincekulcsot, hogy vigye le Péterke rácsos ágyából a rácsot, mivel mostantól már Péter is nagyfiú lesz. Richárd le fogja vinni a rácsot, s a kelletténél kicsivel tovább is lent marad a pincében. Például kíván-

csi lesz, hogy hol végződik az ő házuk pincéje, s hol kezdődik a szomszéd házé. Egy idő után az lesz az érzése, hogy eltévedt; nagy megkönnyebbüléssel fogja fölismerni az egyik lichthofhoz vezető fordulót. Meg akarja majd nézni, hogy megvan-e még Szent Bertalan szobra, amely állítólag a lépcsőházi fülkéből került oda. Ám a lichthofban oly vastagon áll majd a szemét, hogy nem lesz lehetséges megállapítani, vajon ott van-e még a szobor vagy sem. Richárd végül föl fog menni. Fütyülni fog a lépcsőházban. Azt fogja fütyülni, hogy „Fel, vörösök, proletárok”. A rajzlap, amely addig az ajtón van, ott lesz a folyosó kövén, rajta Schuberték nevei, a neveken egy nagy lábnyom. Recés. Richárd anyjának a neve sem lesz az ajtón, a zománcos névtábla, valaki azt is lefeszegette lesz. Az ajtó nem lesz jól becsukva, szinte magától ki fog nyílni. A lakás földülva. Egyik helyiségben sincsen senki. Tűz már nem ég a kis kályhában, de a vaslap még meleg, és még meleg a krumplistésza, ami vacsorára lett volna. A sarokban ott lesz az Este, szakadt húrokkal, összezúzva. Richárd ki fog rohanni a gangra, az ajtó be fog csapódni mögötte, s Richárd majd nem tud visszamenni a lakásba. Ki vannak a zárok cserélve: most fogja csak észrevenni.

Most még Schubertné magabiztos léptekkel megy a Garay-piac felé, holott fájnak a lábai. Richárd szemügyre veszi az asszony ráncos, kissé már petyhüdt nyakát, beszívja verejtékszagát. A piacon vöröshagyma és krumpli, de nagyobbára fagyott krumpli kapható, azonkívül bazárcikkek és nagyméretű befőttesüvegek. Akad még egy ablak, ahol ki van írva: HÜVELYESEK, MÁK, DIÓ, ott azonban törkölyt árusítanak, még tavalyról maradt. Ki lehet főzni. Állítólag sok vitamin van benne, s a szőlőmagvából értékes olajat lehet kivonni. „Nekem inkább a leve kéne, azt hová tették?” – „Ne kedélyeskedjünk, jó?!” Egyszer volt egy nagy razzia, de Schubertnének csak intettek, hogy menjen. És persze Richárd is mehetett.

Schubertnét viszik a fájós lábak, és Richárd lépked mögötte kosarakkal. És már nem Schubertné megy Richárd előtt, mivel Schubertné kitámolygott az álomból a semmiségbe, hanem aki megy Richárd előtt, az Kubista Károlyné. És nem a Garay-piacról távoznak, hanem a Ragozzi-téri vásárcsarnokból, ahol sem hagyma, sem krumpli nem kapható, viszont halomban áll a rothadt narancs. És nem a Schuberték elhurcolása előtti napok morzsolódnak, még nem tartunk ott, Richárd még csak ma délután fog megismerkedni az anyja lakásába költöző népes családdal.

Kubista Károlynét úgy hívják, hogy Ágica.

Ha szegény apád látná, hogy milyen éhenkórász fia van!

Ez, noha felkiáltás, mindenesetre tárgyilagos felkiáltás. Richárd éhenkórász, apja pedig szegény, vagyis boldog, illetve megboldogult; viszont amíg nem volt boldogult, addig nem is volt szegény. Nem akar az álom köntörfalazni: Ser-téssyről van szó. Ágica vezette az ő háztartását, amíg volt a háznak tartása.

Ágica Romániából menekült a Magyar Népválóságba, de már ez oly régen történt, hogy jóformán teljesen elfelejtette. A legnagyobb igyekezettel sem képes fölidézni, hogy miért kellett menekülnie vagy miképpen zajlott élete korábbi szakasza; de még az is kihullott emlékezetéből, hogy hová valósi volt, s hogy melyik faluban vagy városban töltötte napjait. Egyetlen homályos emléke van: hogy volt egy kert, és ott volt egy idomított vakond, úgy hívták, hogy Vaksi. Ágica toppantott hármat, lekiabált a föld alá; kisvártatva megmozdult a föld, fölpúposult egy kis kupac, amiből nagy kupac lett. Kibújt egy selymes kis orroska, majd visszahúzódott. És Vaksi, mint egy furcsa, föld alatti kiskutya, ott

kúszott-mászott Ágica nyomában, hallatszott a föld alól a csoszogás. Egyszer jöttek a munkagépek, Vaksi kibújt, Vaksit eltiporták. Úgyhogy erre az Ágicára nem is érdemes több figyelmet fordítani. Lehet, hogy nem is menekült, és ha mégis, akkor sem a Román Szocialista Valóságból. Amíg Sertéssy megvolt, addig Ágicának ott volt a helye Sertéssy konyhájában. Terpeszben állott a fekete-fehér kőkockákon, előtte sercegés, mögötte gőzpamacsockok. Egy kicsit ő maga is olyan volt, mint egy kocka, vagy legalább, mint egy oszlopokon álló téglatest.

Most már Sertéssy hónapok óta nincs meg, és a konyhája sincs meg. Most már Ágica sem annyira tömörszerű, hanem egy kicsit összeroskadt; szivacsosabb lett. Jár mindenfelé; most éppen ő meg Richárd a Víg utcába megy, Miklós úrhoz, csakhogy ott nem főzni kell, hanem takarítani. Sőt, mostanában szinte már takarítani sem szükséges; egy kis port leszámítva tiszta marad a műhely. Nincs gipszmozrsalék, és a linóleumos padlót nem borítja frissensült műfogak csiszladéka. Ugyanis Miklós úrnak nemigen akad munkája. Ugyanis nemigen vannak alapanyagok. Ugyanis Miklós úr, amíg Sertéssy megvolt, az alapanyagokat a Sertéssy-féle fogászati raktárból szerezte be. Így függenek össze a dolgok, legalábbis az álomban és a valóságban.

Ágicának rossz érzése van, és tökéletesen érthető, hogy rossz érzése van, amikor újra meg újra tisztaságot lát a műhelyben. Legalább szemetelne Miklós úr! Különben is, miért nem vásárol anyagokat Felsmann Tamástól? (Felsmann Tamásnak is van egy fogászati raktára.) Hát nem vásárolhat Felsmann Tamástól? (Nem.)

Sertéssyt azok, akik bizalmas viszonyba kerültek vele (például a felesége, akiről mindjárt lesz egy villanás, vagy például a nemrégiben eltűnt Kémlőcz és Raphaiss), úgy szólították, hogy Elemér bácsi. A többiek úgy emlegették, hogy Nagyúr, mivel ez volt a családi neve, Nagy. Sőt úgy is nevezték, hogy a Disznófejű Nagyúr; ezt egy öreg hírlapíró, Gyászos Gábor találta ki, miután egyszer Sertéssy nem adott neki pénzt; ezzel aztán Gyászos Gábor el is vágta magát, Sertéssy többé szóba sem állt vele. Viszont Alimurtásra, aki a Sertéssy nevet kitalálta, nem haragudott Sertéssy. Mintha predikátumot kapott volna.

Még szeptemberben elismerte, sajnos nem jogilag, hanem csak erkölcsileg, hogy Richárd vér szerinti fia. Bársonypamlagon feküdt, amely recsegett-ropogott alatta; kora délután volt, ekkor sikerült Richárdrnak végre bejutnia hozzá. Kora délután volt, a falon aranykeretes régi csendélet, Ágica letakarítandó volt a hatalmas ebéd romjait. Sertéssy hunyorítására felkapott egy szelet húst és Richárd kezébe nyomta. Richárd félt, hogy a perzsaszőnyegre csöpög a zsír; azonkívül kínosan látszott a nadrágján, hogy mérték után készült, amely mértéket valaki másról vettek. Sertéssy a csendéletet nézegette, és az őszi gyümölcsöknek, akik figyelmesen hallgatták, elmondott egy eléggé közismert viccet, amelyben Kohn, aki azt hiszi, hogy szülési fájdalmai vannak, pedig csak ricinust kapott és bedugaszolták a végbelét, végül felkiált:

Lehet, hogy majom vagy, lehet, hogy szaros vagy, de mégiscsak az enyém vagy!

és már aludt is hatalmas hortyogással, az összenyaklani kívánczó pamlagon.

Attól kezdve Richárdot mindig bebocsátották Sertéssyhez, és a bulldog, amelyet első ízben alig lehetett visszatartani, attól kezdve Richárd láttán csóválni kezdte mindazt, ami farkok volt rajta. Mert hát ennek a bulldognak nemigen volt farka, neve meg egyáltalán nem volt; illetőleg az volt a neve, hogy Bulldog, amit Sertéssy furcsa szeszélyből mindig jidlizve mondott ki, vagyis úgy, hogy Boldog. És ez már tulajdonság volt, sőt állítás volt, amint fejek sugdosták délutánonként a Wesselényi utcában vagy a Bérkocsis utcában:

Ott jön Sertéssy Elemér – és Boldog!

Ki tudja, talán a megboldogulásra gondoltak a suttogók. Bárhogy van is, a kutyát, amikor már nem volt gazdája, hogy megvédje, magukkal vitték a sintérek, mint ahogy minden kutyát begyűjtöttek, és a macskák oroszlánrészét is. Majd az akció után egy héttel friss felvágott érkezett a boltokba, mégpedig olyan sok, hogy mindenkinek jutott, illetve jutott volna, ha lett volna kereslet.

Sertéssy lakását és fogászati raktárát nem vitték el a sintérek; a raktár és a lakás maradt a helyén, csak éppen átment, raktárhoz és lakáshoz méltó mozdulatlansággal, a Magyar Népválóság tulajdonába. Ugyanis Elemér bácsinak, a Nagyúrnak, a Boldog-tulajdonosnak akkor már nemcsak a saját, *valóságos* élete, hanem a felesége sem volt meg. A feleségnek, ha szabad ezt mondani, lába kelt.

Sertéssy felesége volt Rózsi néni. Róla, noha szintén kövér volt, senkinek nem az jutott eszébe, hogy kövér. Erős, hatalmas, mosolygós. És főleg okos. De nem úgy magában véve okos, hanem úgy okos, mint aki mindig tudja, mit akar. Felsmann Tamás a maga malíciózus módján azt mondotta róla, hogy Rózsika majdnem olyan remek üzletember, mint amilyen remek üzletasszony. Ahogyan állt a raktárhelyiségben a kassza mögött, háttal a Nemzeti Színháznak: a fehér polcokon a nyersanyagok, a tágas üvegszekrényekben a műszerek mintha libák és pulykák lettek volna körülötte, saját nevelése mind; és a fűrő- meg a csiszológépek mintha gyümölcsfák lettek volna; s a viaszkosvászomburkolódzó belga fogorvosi szék, amit egy ideje már senki sem akart megvásárolni, akár egy subájába burkolódzó, görnyedt, öreg juhász, amikor éppen jelenti, hogy a bárányok hiánytalanul megvannak. S valóban, lent a hatos villamos úgy csilingel, mintha nyájak vonulnának a József körúton, amely a *valóságban* Rózsi néni legelője kellene hogy legyen.

És ez a vérbeli gazdasszony, ez a Rózsi néni már nincs meg. Három és fél hónap telt el Sertéssy valóságos vagy vélt sírbatétele óta, és Rózsi néni már nincs meg. És nincs meg Aranka néni, aki a könyvelést végezte a sarokban, és aki hasonlított Rózsi nénihez, csak szemüvege volt és fonnyadtabb volt. És nincs meg Burgundia néni, aki sovány volt és már teljesen ősz, és aki részint az anyagokat adagolta, részint eljárta a vámhivatalba. Mesélik, hogy egy szép napon a három asszony, akár három sápadt luftballon, amelynek az ünnepi fölvonuláson eleresztik a zsinagját, egyszerre csak fölszállt, fölrebbent. Kisodródta a nyitott ablakon, emelkedtek egyre magasabbra; vitte őket a pocsolyaszárító február végi szél a házak fölött. Sőt szárnyuk is nőtt, és ügyetlenül csapkodva, panaszos rikácsolással röptek dél felé, elől Rózsi néni, mögötte a két másik; és a fogászati raktár frissen bezúzott ablakai mögött megjelent a Népválóság.

Miklós úr műhelyablaka még nincs betörve, talán kirakatnak minősül. Oda-bent az egyik hokedlin egy idősebb Jehova-tanúja kuporog, és vallásos agitációt folytat (harmincketedik paragrafus); Richárd és Ágica belépésekor hirtelen úgy tesz, mintha fogait akarná megcsináltatni, de mindjárt észreveszi, hogy ez irányba nem kell strapálnia magát. Láthatólag aznap már hosszabb időt szánt Miklós úr megtérítésére; kézzel írott, rongyos kis füzeteket mutogat. Miklós úr türelmesen hallgatja, közben dolgozik; nem mintha különösebb értelme volna, de mivel hozzászokott, hogy munkák vannak a kezében. Asztalán kis borszeszégő lobog, nyilván a gázégő helyett; Miklós úr a borszesz lángocskán valami rózsaszín akrilátot melenget, amiből vagy szájpaddlás lesz, vagy alsó fogíny, az ajtóból nézve nem is lehet megállapítani.

Azt mondja Miklós úr, miközben az akrilátot melengeti: *Nahát, ez itt a Richárd! Sok szépet és jót mondanak róla! Nézzük csak egy kicsit közelebbről!*, és még mindig melenget. Aztán hátranyúl, és elővesz egy egyszerű dolgot, már-már kincset, egy kis csomag háztartási kekszet. Aztán oldalra nyúl, és elővesz egy zacskó vizet, mivel tapasztalatból tudja, hogy keksszel csak akkor lakik jól az ember, ha közben iszik is. Richárd szinte rágatlanul nyeli a laposra préselt, zsírtalan tésztaégyzeteket, néhány szem kivételével, amikkel megkínálta Siska bácsit, a jehovistát. Ő viszont a kekszet nagy áhítattal inkább szopogatja, mint rágja; nemcsak eledelnek, hanem biztatásnak is tekinti. Miklós urat, most már látja Siska bácsi, napokon belül megvilágosítja majd a Mennyei Király. Miklós úr még azt is mondja Richárdnak, a maga nem éppen együttérzés nélküli módján:

Vannak az életben helyzetek, amikre föl kell készülni.

Amit Richárd úgy fordít le magának, még teli szájjal és már fájó gyomorral, hogy vannak az életben emberek, akik mégiscsak szerették Sertéssyt. Ágica mondotta, hogy régebből ismerték egymást, „amikor Elemér bácsi még a vendéglői kotyvalékokkal mérgezte magát”. És ha nem lett volna Sertéssy, bizonyára Miklós úrnak is egész másképpen alakul az élete. Most nem hajolna semmilyen akrilát fölé semmilyen utcában.

Miklós úr leteszi az akrilátot, feláll; fehér köpenyében szinte világít. Van egy saját élete: vajon az miképpen folyhatott idáig? Ágicától azt is tudja Richárd, hogy Miklós úr egészen közel, a Bezerédi utcában lakott a feleségével és a nevelt lányával; mára azonban azt a házat életveszélyesnek nyilvánították, és hagyták összedőlni.

Hát az a helyzet, Ágica, hogy mostantól takarítás nélkül is megleszünk. És mint enyhítő záradék, mint a végtelen pillanatra vonatkozó korollárium: *Ha gondolja, most még utoljára kitakaríthat.* Ágica szó nélkül fölmege a recsegő falépcsőn a galériára. Rakosgat, lépked. Az is lehet, hogy fölmos; mindenesetre lecsapódik egy vödörfogantyú. Miklós úr elővesz egy harapásmintát. Siska bácsi arról beszél, hogy senki sem tölt új bort régi tömlőbe. A szemközti házról, mintegy válaszként, lezuhan egy nagy darab vakolat.

Richárd is, meg sem kérdezve, hogy föl szabad-e mennie, fölmege a falépcsőn. Ott kell, hogy legyen és ott is van a fordulóban a sárkány. A falhoz tapasztott félsárkány, akit Kémlőcz formált meg hónapokkal vagy évekkel ezelőtt gipszből. A sárkánynak múltja van. Rebesgetik róla, hogy mielőtt Kémlőcz megformálta volna, vak ember képében tengette nyomorult életét. Hiányzik a szeme, amely, ha minden igaz, egyébként is üvegszem volt. „Mer’ itt még a szemét is kilopják az embernek”! És hát aligha Miklós úr szedte ki azt az üveggolyót. Meg a foga sincs meg a sárkánynak, a kiselejtezett műfogsor. Arra sem hihető, hogy Miklós úrnak volt szüksége. A hagyomány szerint egy napon kicsíráztak a műfogak, de nem valószerű, hogy a Magyar Népválság talaján. Kémlőcz meg, amilyen szamar volt, állítólag végül tényleg számárrá változott.

Recseg a hokedli; Siska bácsi fölemelkedőben.

Jó lenne, Miklós úr, ha folytathatnánk ezt a beszélgetést.

Jó lenne.

Mikor jöjje, Miklós úr?

Amikor jólesik.

Holnap délelőtt itt lesz Miklós úr?

Nem leszek.

És holnapután?

Holnapután sem.

Akkor talán a jövő héten?

A jövő héten sem.

Jehova tanúja szó nélkül kihátrál az ajtón; a távolodó lépések ritmusából arra lehet következtetni, hogy kiszalad. Miklós úr asztalánál fölzúg egy masina; Miklós úr csiszol, csiszol, csiszol egy kis műanyag felületet, hogy hibátlanul sima legyen. Ezt a műveletet úgy nevezi, hogy polírozás.

Fogyatkozik az álom, egyetlen fiam és megálmodóm, aki már nem vagy, és akinek híján *a valóság* sem létezik. Az álom tudja, hogy nincs idő, ezért nem is képes kiterjeszkedni az időben. Képtelen vagyok arra, hogy végigvezesselek önmagam tartalmain, akár valami szép fekvésű birtokon, s hogy megmutassam a látogatás végeztével, merre visz tovább az út, s hogy még útravalót is adjak a bizonytalan távolságokba: minderre képtelen vagyok. Összegyűrődöm a semmiesség tagolatlan redői között, mert az álmok a semmiségtől közrefogva nem szétszóródnak, hanem összelapulnak és összemorzsolódnak; és te nem vagy az élők sorában, fiam és kedvesem, és az élőknek nincsen sora.

Beszélgétnék veled, amíg világ a világ; ahogyan beszélgetni lehet egy hervadó növényvel vagy egy ösztönökből kizökkent állattal, egy üvegcsereppel, a látáhatáron túli hegyekkel, kihullott madártollal, vízcseppel, amely mindjárt lehull az ereszről, érmékkel a kassza rekeszeiben zárás után, fékező teherautó gumiabroncsaival, csupasz téglafalon csupaszon égő villanykörtével álmatlan éjszakán: amíg világ a világ, beszélgetnék veled.

Megmutatnám a világ rendjét a tünemények és az események végtelen láncolatában, amíg világ a világ; vagy ha már ehhez nem elég az erőm, legalább együtt végigjárnánk minden zegzugát annak a sírnivaló kis nevetséges fürtelemnek, amelyben álmod impulzusa kereng és csapong, Richárd eszmélete. Ha pedig ez is meghaladná tehetségemet, ami nem talentumot, hanem teherbírást jelent az álmok esetében: úgy, ha másból nem, abból igyekeznék megmutatni minél többet, ami Richárd körül történik azon belül, hogy nem történik semmi.

Például: amint némely délutánokon Sertéssy fogja magát, és gondoskodik Richárdról. Vagyis betuszkolja különböző körúti üzletekbe; és olykor elkezd rendelkezni. Először is kéreti az üzletvezetőt. Az üzletvezetőt úgy szólítja, hogy Kedves Barátom; az is előfordul, hogy vállon veregeti. Richárd legszívesebben elsüllyedne. Akkor már mindenki ott nyüzsög Sertéssy körül, az összes eladó, sőt a vevők is. Sertéssy mindenfélét összevásárol, és az egészet Richárd kezébe nyomja. Ha elképzelhetőek volnának jószándékú lövedékek, akkor azt mondanám, hogy mint jószándékú lövedékek, úgy pattognak a szavak.

Sapkát! – Milyet? – Szép nagyot! – Igenis, Nagyúr! – Inget! – Milyet? – Szép fehér-et! – Ahogy parancsolja Nagyúr! – Cipőt! – Milyet? – Szép sarkosat! Meg egy sakktáblát is! – Sakktáblát a Dohány utca sarkán tessék, a 7628-asban! – Hát akkor, Kedves Barátom!, szaladjon át azért a sakktábláért!, és nekem szép sakktáblát hozzon!, értette?

És már itt is van a szép új sakktábla. Sertéssy fölteszi a rövidárupultra, a pénztagépp mellé, szétnyitja, fölrakosgatja a figurákat. Ő a világos. Az eladók leplezetlen csodálattal nézik. Richárd a szép sarkos cipőben és a szép fehér ingben és a szép nagy sapkában, ő a sötét. Sertéssy összeviszza lépked, hagyja, hogy Richárd jelentős tisztelőnyhöz jusson, aztán egy kézmozdulattal félresöpri a bábukát, mélyen Richárd szemébe néz, és azt mondja:

Tudod, fiam, a szerencsefalatok megemésztéséhez gyomor is kell!,

és Richárdot elborítja valami nagy melegség, mint régebben, amikor megdicsérték; ugyanakkor összeszorul a gyomra, mintha máris egy nagy-nagy falatot kellene megemésztenie.

Bemennek ezután egy könyvesboltba is, ahol Sertéssy, mint ő mondja, megveti Richárd majdani könyvtárának alapjait; vagyis rámutat az egyik polcra, s az összes könyvet, ami csak oda van rakodva, kifizeti, majd, anélkül, hogy rájuk nézne, vagy legalább Richárdnak megengedné, hogy a címüket elolvassa, becsomagoltatja őket. Azután bemennek a Kis Lucullusba (ki tudja, miért, hiszen Kubistáné mindennap felgőzölgeti a konyhát); az étlap mindkét példánya Sertéssy kezeiben van, felváltva tanulmányozza őket, mintha nem volnának betűről betűre azonosak; majd olyan ételeket rendel, amelyekről Richárd még csak nem is hallott, és már a nevüktől is émelyeg. Aztán elmennek a Conti utcába egy szabóhoz, akinek a cégtáblája – Úri Szabó – valamilyen oknál fogva le van szerelve a kapu mellől, s bent az előszobában van kirakva, és aki, miközben bizalmas dolgokat mond Sertéssynek, és folyton körbepislogva szidja a rendszert, ezalatt mértéket vesz Richárdról – sohasem fog kiderülni, mivégre.

Csupa céltalan és iránytalan hömpölygés, csupa hivatlan hivalkodás – de Richárd azt kívánja lelke mélyén, hogy bárcsak sohase lenne vége.

Persze, hogy vége van, legkedvesebb fiam. Persze, hogy mindig is vége volt. Persze, hogy elegendő volna, ha csupán egy pillanatig éledtem volna föl, annyit és csak annyit mondván, hogy *vége van, és mindig is vége volt*. Persze, hogy elegendő volna felmutatnom egy levágott fejű testet, hiszen a fej az atyát jelenti, atyád pedig én vagyok, az álom; és abban az egyetlen villanásban is az én fiam lettél volna. Szemhéjad alá vagyok rekesztve; s ha mondani lehet, hogy a valóság úgy foglalja körül a meg nem valósultakat, mint láthatatlan, bár kitapintható testrészeket a könnyen felszakadó, sápadt bőr; ha ezt mondani lehet, úgy azt is mondom, egyetlen fiam, hogy a bőröm alá voltál bevarrva, s most ugyanoda vagy visszavarrva megint. Engedd meg, hogy higgyek benne: vannak törvények, ha nincs is hozzájuk világ; és engedd meg, hogy ne a te gyors megsemmisülésed, amely már úgymint bekövetkezett, legyen vezércsillagom, hanem az a törvény, amely megparancsolja, hogy mindent úgy mutassak meg, magam pedig a meghosszabbodott létezésben úgy álljak fent, ahogyan porcikáról porcikára telik az álom tartalmától; saját korlátaimhoz, a létezőkhöz és hozzád, elenyészetthez is így leszek irgalmasabb.

Hamar leszálltak a hideg, sűrű ködök azon az elmúlt őszön, amikor Sertéssy bizalmába fogadta Richárdot. A Boldog nevű kutya, akit Richárdnak, a ráháramló kegy nyomatékos jeleképpen, újabban szabad volt sétáltatnia, a póráz túlvégével együtt minduntalan eltűnedezett egy-egy szürke, nyirkos gomoly közepe; aztán ki-kibukkant a ködből a csonka fark, a ferdén fölemelt hátsó láb, a hátgerinc világosbarna vonulata, amely fölött mint kötélpálya lengett a megereszkedő bőrszalag; ám a szögletes fej és a keserű fintorba görbedt, bizarr kutyapofa még ekkor is el volt jótékonyan takarva. S ha kissé feltisztult a köd, Richárd, legalábbis a mellékutcákban, remélhette, hogy Boldogot felismerik a járókelők és a kikandikálók. Előfordult, hogy megtépzott öreg arcok levetett kalappal üdvözölték a hírhedt ember kutyáját; olykor úgy érezhette Richárd, hogy a köszöntésekből neki is jut egy-egy kis csücsök, és büszke volt.

Azon az elmúlt őszön a ködök olyan derűsen gomolyogtak, amilyen derűs-

nek az elme többnyire csak a napsütést képzei. Azon az elmúlt őszen az ablakok még sértetlenek voltak, vagy ha betörték, szabadott őket beüvegeztetni. Akkor még éppen csak varrták egy varrodában azokat a karszalagokat, amelyeket most a nemzeti megmentés gárdistái viselnek. Akkor még nem látszott világosan, bár nagy lendülettel készülődött, hogy abból az elmúlt őszből ez az elműni nem akaró tavasz lesz. Akkor még éppen csak megemlítették, hogy a hatóság „esetenként” felbont, „hat”ja majd az állampolgárok hivatalos és magánleveleit, és egyéb szigorítások is bevezetésre kerülnek. Hogy egyesek...

Egyesek nem azt jelenti, hogy egy, hanem azt, hogy sok.

... egyesek, „helyzetük végleges tisztázásának érdekében”, hivatalosan szólva, „tíz napon túli várakozásba helyezhetők”. Ismeretlen szempontok alapján kiválasztott egyének magyar állampolgárságát ismeretlen döntéshozók ismeretlen szempontok szerint felül fogják vizsgálni; az érintettek felől írásban lehet érdeklődni, az érdeklődők tüntessék fel személyi adataikat, és tegyenek nyilatkozatot róla, milyen kapcsolatban álltak a felülvizsgált állampolgárságú személlyel. Azon az őszen, akkor még mindez alig volt sejthető. Milyen váratlan volt, milyen meglepetésszerű volt mindaz, ami változásként volt észlelhető! Micsoda derült égből villámcsapás! Azon az őszen az ég, bár alacsony volt és ólomszürke volt, mégis derültnek volt látható.

Azon az elmúlt őszen Világi Józsefné még megtalálható volt a Damjanich utcában, és még nem tépte cafatokra noteszét. Akkor még, ha nem is boldogan, de nagyjából háborítatlanul dolgozott a Hernád utcában a föld alatt, ahol csikorgó, rázkódó gépekben préselődtek a műanyag, vajsárga babák, és ahol volt egy zúgó, lángoló kazán, amelybe lapátolni kellett a szenet; és ahol, ha föl nézett Richárd, egy-egy pár szoknyás vagy nadrágos lábat láthatott, amint ollózó mozgással vonulnak a piszkos ablaküveg mögött, fönt a magasban. Néha pedig egy-egy kutyát is látott alulról; s ahogy azok a szőrös kutyahasak vonszolódtak oda-fönt: mintha súlyos, kapálódzó madarak próbálnának röpködni.

Ami pedig az anyádat illeti, adok egy jótanácsot: nyugi!, nyugi! Ezt is akkor őszzel mondotta Sertéssy, miután Richárd egész délután fönt volt a József körüti fogászati raktárban, ahol unalmában ajtót nyitogatott a becsöngetőknek, amiért is Rózsi néni, aki akkor őszzel még nem gondolta, hogy rövidesen *repülni fog*, saját kezűleg...

Segítél az Elemér bácsinak?, pedig az Elemér bácsi veszelmetes!; Richárd nem tudta, és restellte megkérdezni, mi az, hogy veszelmetes; és ha csak azt kellett volna megkérdeznie!

... saját kezűleg facsart ki Richárdnak egy ritkaságszámba menő kubai narancsot („gördülékeny üdvözlét a baráti szigetországból”). Sertéssy szuszogva forgolódott a recsegő pamlagon. Előtte csaknem egy egész libát megevett, és bőven ivott hozzá nehéz, erős thrák vörösbort, úgynevezett Medvevérét. *Anyád egy nehéz természet, ezt neked garantálni tudom.* Töltött káposztát is kellett enni, meg orjalevest. A végén sütemény is volt, lekváros-csokoládés tortaféleség, amely egy régi politikusról van elnevezve, Kossuth-szelet. *Nehéz, és kész, neked meg legyen több eszed. Nem kell törődni vele. Beszél, amit akar, te meg csinálsz, amit akarsz.* Ott ebédelt Sertéssynél egy fontos ember, Sas Gyula, de civilben volt. És ott volt ugyancsak polgári ruhában Rácz József, aki sokoldalú személyiség volt és életvidám, szinte már bohém ember volt; először is, értett a nőkhöz, azután

vadászott és vitorlázott a békásmegyeri pártüdülőben, ahol külön erre a célra kialakítottak és betonpalánkkal elkerítettek egy nagyobbacska tavat, azonkívül fogászati anyagokkal is kereskedett, méghozzá, mint a város lakói mondják, „műsoron kívül”; hivatalosan pedig a Hangversenyirodán dolgozott, ahol a zenészek magánismeretségeit ellenőrizte, főleg a be nem jelentett külföldi kapcsolatokat. Megbízható, kipróbált ember volt, szigorú azonban csak ha muszájlott, és tudott kedélyes lenni. Ezért általában kedvelték őt, és mint Rácz Jósikát emlegették; és a zenészeket nem kellett hivatnia, mert eljártak hozzá maguktól is. Meghallgatta gondolatait és örömeiket, apró-cseprő panaszait („ezt most magánemberként hallottam”), intim ügyekben jótanácsot adott („hogy ezek a híres muzsikuskok milyen gyámoltalanok tudnak lenni”), nem zárkózott el kisebb szívessegek megtételétől, s ha valakinek sok volt a rovasán, időben figyelmeztette, még mielőtt a hivatalos eljárást megindította volna. Így hát Rácz Józsefet azok szerették a legjobban, akiknek sorsa tőle függött és töretett félbe.

Nem volt sem hatalmaskodó, sem gőgös. Büszke volt rá, hogy nem félnek tőle. Élvezte a lazaságot, a művészvilágot. Érdeklődést mutatott a hangszerek iránt. Szíve mélyén sajnálta, hogy megszűnt a zene; s valahányszor egy-egy koncert lármáját hallgatta, merő szájalomból arra gondolt, hogy legjobb volna minden zenészt rögtön lebuktatni, hogy ne vessződjenek már szegények olyan sokat és annyira hiába.

Sajnos, akármilyen kedves és jóindulatú volt ez a Rácz József, Richárdra mégis mintha nem jó szemmel nézett volna. Bár az is lehet, hogy ezt Richárd érezte csak így. Egyszer kérdezett valamit Rácz Józseftől, és Rácz József nem felelt, holott Richárd a kérdést megismételte jól hallhatóan. Délben, ha Richárd nyitott ajtót neki, Rácz József keresztülnézett rajta; egyszer pedig, már a cigareta és a kávé után, tett egy fullánkos megjegyzést annak hátrányairól, ha valakinek idős korában jut eszébe, hogy családot alapítson, amikor a lányokkal már csak „lárpurlár” érdemes foglalkozni. Még az is elhangzott, hogy aki mellől egyszer már szitává lótték a hozzátartozókat, az bölcsen teszi, ha végre megpróbál átlátni a szitán. Mire Sertéssy csak legyintett, és letett egy kis csomagot Rácz József elé, akinek arca egy pillanatig széles mosolyra nyílt, majd rögtön visszacsukódott. Egyszer meg Richárdnak az csúszott ki a száján, hogy Rácz József ugyebár a Hotel Szabadságban cimbalmozik esténként kilenc után?, csak olyankor egy kicsit másmilyen az arca? Ami kétségkívül szemtelenség volt; az igazat megvallva, Richárd kezdett elpimaszkodni. Rácz József elvörösödött, felugrott, és bevágta maga mögött az ajtót; Sertéssy kajánul nevetgélt, és adott Richárdnak ötven forintot; Sas Gyula pedig a maga civilruhás módján azt mondotta, hogy van két Rácz József: egyik, aki nem cimbalmozik, másik, aki cimbalmozik, és ez utóbbi nincs a létezők sorában. Kérdi Richárd: nem is volt? Sas Gyula minden ingerültség nélkül: ha egyszer nincs, akkor nem is volt. Richárdnak végül ki kellett mennie, hogy bocsánatot kérjen Rácz Józseftől, akiről egyébként az a szóbeszéd járta, hogy festi a haját, sőt hogy parókája van, ugyanis egy szigorúan titkos megbízatás alkalmával (tudni lehetett róla, hogy egy ideig elhárítótiszt volt a Csillagváros építésénél) olyan anyagokkal került érintkezésbe, amelyek hatására kihullott a haja. De hát mindez csak szóbeszéd; és Richárd nem kért bocsánatot, hanem szó nélkül hazament a Damjanich utcába. Még azon az elmúlt őszen volt hová hazamennie.

(Folytatjuk)

A lánc és a szem

*Az egyé kényszerített részeire szét-
áll, már biztos. Nem kell ellenkezniem
többé, különmorzsolódik, ahogy*

*kezdetől akartam, a lánc és a szem.
(Nem sikerült tehát igazodnom,
belátom, ám bár igyekeztem.)*

*Milyen gyöngéden estél, levél, a víz
színére. Gyöngédebben mint bármilyen
szerető az áhított szeméremtestre.*

*Ez volt a legszebb mozdulat, levél,
köszönöm. Nem elegyedtél és nem remegtél.
Ez volt a legszebb mozdulat.*

Kimenni

*a zsúfolt teremből, a tapsvihar
tetőfokán, amikor villám-
tréfájukat előadják a világszomorú*

*bohócok, a számtalan fortélynak nem
felülni, áttörni a lelkes sorsfalon,
kabátot, kalapot, esernyőt a révült*

*ruhatárostól bagóért visszavenni,
akkor vágni át a városon, amikor kulisszáit
épp cserélik, de még a váltás nem érkezett*

*meg, az órák is állnak, és egyetlen kísérőnk
a fertőtlenítő szaga, mely belengi
a dögvész tarkította város utolsó utcáit,*

Folytatás

*nem hívni föl senkit (kinövik úgyis
a cserepet a zöldek, és az ablakot
kilökve az útra kikönyökölnék),*

*nem torolni meg, de nem is heverni ki
a sértést, nem gyógyíttatni fogfájást,
szem gyulladt hártyáját és leukémiát,*

*nem nyitni ki ajtót a tűzoltóknak ha ég a ház,
fuldoklás közben nem kapaszkodni,
visszafordulni az utált ajtóból*

*a megérkezés pillanatában. Nem nézni előre
menet közben, csak hátra. A csattanást kiállni.
Akkor lehullhat a vízre egy levél.*

Üres út

*Kipróbáltam mindent; a verseket és a versek
elhagyását (mondhatni, egyik sem sikerült).
A gépkarmester leteszi a pálcát (még sokáig*

*hallja a hangokát). Hát ti nem segítetek, édes
férfiak! A telefonzsinór kihúzva, az ajtók
elreteszelve. Villany, ha ég, hogy lássam,*

*hogyan csorog el életem, és fog be víz-
színével mindent. Végig az úton jött,
most megérkezett a durva kocsis.*

*Beáll a megviselt fogat.
Ezek tehát a legendás lovak?
Mindenesetre a tajtékuk véres.*

Valahányszor éltem

*a vége ez lett. Ezért is félek tőle.
Ó fájdalom, hogy akiket itthagytok,
mind egyszer élnek, és szégyenkeznek*

*egy-egy halott miatt. Szalad a toll,
és megérkezik a villanygyújtotta
házhöz. Vers! Megmámorosodik tőle,*

*ha még, aki írta. Bár tudja, már sokszor
nem teheti meg. Valami tréfát próbál.
Rajzol egy szakállas nőt.*

*Keres egy címet, találomra levelet címez.
Legjobb lenne a nem... légiposta, a világ
végére. Üdvözlét, olvasó, szerelmem, bárki.*

Miért fordultam a szekrény felé és neked

*Miért fordultam a szekrény felé és neked
háttal? Pontosabban, mért így kezdtem el sírni?
Még az is átvillant az agyamon, hogy látni*

*milyen lehetek? Nekem legalább annyira kínos
(és megindító) volt ahogy neked. Melegen
jöttek elő és vakon, mint szapora újszülöttek*

*a könnyeim, és ürességből ürességbe folytak.
Esküszöm, tanúja voltam és nem cselekvő
részese, furcsálltam is. És ráadásul,*

*éreztem, hogy vége sose lesz. Ami eddig
valahonnan valahova tartott, most
nincs hely, ahol megállapodni tudna.*

MEGKEZDETT BESZÉLGETÉS BAJOR ANDORRAL

(immár az utókornak)

A lehetőség, hogy befejezzük az 1989-ben megtervezett, decemberben már-már valósággá vált táv-beszélgetésünket (amikor is átadtam neki kérdéseimet) – véglegesen 1991. január 24-én hiúsult meg: a debreceni klinikán ezen a napon halt meg, rövid lejáratú súlyos betegségben Bajor Andor. 1990 októberében Bécsben és november elején Debrecenben még hallgattam őt, gúnyos-öngúnyos, fájdalmas szavait *Európa felfedezéséről*, közvetlenül előtte-utána pedig úgy beszélgettünk, mintha nem sűrgetne az idő.

Hogy magyarázzam e kései adósságtörlesztés furcsa módját, megpróbálva adósságunkat érzékeltetni a tőle földrajzilag távolabb élt olvasóval – felidézek egy, Bajor halála után tudatosított anekdotát, amelynek egész véletlenül lettem birtokosa. Bajor Andornak mindössze két kötete jelent meg (tudomásom szerint) Magyarországon: a *Lelkek és pasasok* 1975-ben, a *Magvetőnél*, a *Részleges vízözön* már a halála után, a Héttorony kiadásában. Az előbit valamikor a nyolcvanas években vettem meg a kolozsvári antikváriumban. Minthogy a benne lévő írásokat már ismertem, a tartalomjegyzéken túl nem tanulmányoztam különösebben a Szalay Károly gondozta kötetet; csak a nekrológ-szövegezés kinkeserves óráiban lapoztam fel újra – és megtaláltam a szerzőhöz méltó-méltatlan anekdotát.

Az én (antikvárium) példányom ugyanis, valamiféle közvetítésekkel, a Debreceni Városi Tanács VB fiókkönyvtárából került ide, a többszöri pecsét tanúsága szerint, amely pecsétet ugyanannyiszor átpecséltek – „Törölve” felirattal...

A két debreceni hivatalnok (a pecsételő, illetve a halotti bizonyítványt aláíró) verdiktje után meg kellene kísérelnünk az irodalomtörténetit érdemibbé tenni. Ennek a kísérletnek legyen része az itt közlésre kerülő fél-interjú – az egész emberről és egész íróról, a romániaiak mondott magyar irodalom kiváló tehetségű alkotójáról. Bajor különben is olyan író volt, akivel bármiről nagyszerűen lehetett beszélgetni. (Igaz, itt az olvasó csak az én kérdéseimmel találkozik, ám ezekbe igyekeztem beidézni Bajor Andor szövegeit, gondolkodásmódját is.) Szellemesen érvelt, váratlan fordulatokat vetett be a vitába, egy-egy metafora értékű szavával csavart egyet rajta, majd szenvedélyesen vitte tovább, végig, a gondolatmenetet. Hevesen politizált, főleg az utcán, később a szobafalak között. Visszaemlékszem jó néhány utcasarki szemináriumunkra: a véletlen találkozás kínálta információcsere helyzetünk kilátástalanságának kibeszélésébe, amolyan piaci beszédbe, filippikába torkolt (lásd Démoszthenész – és Dózsa György), s én hovatovább már arra figyeltem, ott vannak-e már körülöttünk Gheorgiu-Dej, később pedig Ceausescu pribékjei, akik egyformán nem szerették az ilyenfajta utcai agitációt.

Beszélgetéseink másik, nyugalmasabb szintjét az otthon (főképp nála, ritkábban nálam), könyvek, képek, kéziratok társaságában elfogyasztott fekete-kávé mellett éltem meg. Szerintem ezek a „zártkörű”, de végül is a (lap)nyilvánosságot célzó tárgyalásaink mutakoztak eredményesebbeknek. Meg sem próbálom most újragondolni kapcsolatunkat, mondjuk az októl az évektől számítva, amikor felettesei riasztották a *Korunk* ifjú szerkesztőjét a kéziratával késő szerző Vágóhíd-közi lakására; vagy amikor már saját rovatszerkesztői fejemmel kigondolt tervnek próbáltam megnyerni a negyed századdal ezelőtt még csak

harminc éveit taposó prózaíró, esszéíró (ha kellett: publicistát). Magyaráztaképpen az itt következő befejezetlen (alig megkezdett) interjúhoz csupán a nyolcvanas évek második felének Kolozsvárt megélt történéseit szeretném felidézni, pontosabban azt, ahogy a vágóhídnál mégiscsak kellemesebb nyárfasori környezetben, a Kálvária (pontosabban: a kolozsmonostori apátság) tövében próbáltuk kiértékelni őket. Bajor Andor korábbi balesete, házkötöttsége s ezzel még megnövő, végtelen közlésvágya teremtette meg a feltételeket a műhely-beszélgetésekhez (amelyeknek lecsapódását jelentették aztán az interjú-kérdések). Figyelembe kell venni természetesen a diktatúra „jótékony” közeget, amikor ugyanis a szerkesztői munka hovatovább undorral végzett (vagy megtagadott) penzumokra szorított, jólesett tehát menekülni előle, „alibivel” kiszakadni a hivatalos szövegek fordítására redukálódó szerkesztőségi atmoszférából, eleget tenni a szerző hívásának – amit ugye a főszerkesztő sem kifogásolhat. Az (eszme) barátsággá mélyülő kollegiális kapcsolat nem hivatalos, nem romániai-nyilvános, ám annál érdemibb együttműködést nyitott meg; ezt a *Túlélő képek* (1989) és az *Erdélyi csillagok* (1990) olvasója minősítheti. (Mindkettőt a budapesti Héttorony Könyvkiadó vállalta fel, részben kezdeményezte, még a Ceausescu diktatúrában.) Készültünk a folytatásra is; egy újabb erdélyi esszé-kötetben (*Erdélyi csillagok II*) Bajor írta volna – a Bánffy-értékelést követően – a nagyon időszerű Gaál Gábor elemzést, már mint a bajori változatot. Ez sajnos ugyanúgy nem készült már el, mint az interjú-kérdésekre adandó válasz. (Felelősségem tudatában tanúsítom azonban, hogy Bajor – átolvasva, át tanulmányozva őket – valamennyi kérdést vállalta, nem emelt kifogást ellenük.)

1. Harminc év terméséből válogató, 1989-es Kriterion-kötetében – amely (nem tudom, a Te választásod szerinti-e vagy sem) az *Apróhirdetés* címet viseli –, olvasható a következő mondat: „Elcserélnék egy alig olvasott vadonatúj regényt egy jól megfogalmazott apróhirdetésért.” Előtte pedig a magyarázat: „Én az apróhirdetést a huszadik század leghívőbb műfajának tartom. Ez a hit ma is köveket mozgat meg. Saját szememmel láttam, amikor egy apróhirdető kiírta a próféciát: »Terméskövet vásárolok magas áron.« És szózatára megindultak a kövek...” Nos, való igaz, téged Erdély-szerte nem a regényeidért becsülnék, tisztelnék (ilyet jószerevével nem is írtál, vagy legalábbis nem adtál ki a kezdeből, hanem humoreszkeknek titulált novelláidért. Említett könyved megjelenésekor én azonban kifogásoltam mind a „humoreszk”, mind az „apróhirdetés” megjelölést; szerintem ugyanis az apróhirdetés – a világon mindenütt – helyi érdekű publikáció. A humoreszk is többnyire az, bár vannak általános szórakoztató szabályai (s azokat sokfelé ismerik, alkalmazzák). Szóval én nem fogadom el a feltételezést, hogy Bajor Andor helyi érdekű, helyi érdemű humorista – jöllehet népszerűség itt helyben (Tordán, ahogy mondani szokás – illetve Kolozsvárt, Nagyváradon, Marosvásárhelyt) igazán nagy. Erdély, a romániai magyar irodalom határain túl valahogy nem jöttél divatba. Nemrégiben valakinek – egykor büszkén vállalt nemzedéktársadnak – volt képe a Kossuth rádióban életművedet vállon veregetni, nagyvonalúan maga mellé emelni.

De ne firtassuk ezt a dolgot. Te a budapesti Magvető által 1975-ben kiadott könyved címeiben így mondtad: *Lelkek és pasasok*. Én közhelyesebben csak így mondom: ízlések és pofonok. Ha már azonban szóba került a helyiérdekűség, rákérdeznék a vonzásokörökre. Te Nagyváradon nemcsak a város szülöttjeként vagy otthon, hanem a régi Várad szellemiségét is képviseled, ifjúságod köt oda. Kolozsvárhoz az egyetem, majd egész írói pályád – immár negyven éve. Tehát itt adod föl apróhirdetéseidet... Úgy tudom viszont, készül új műved (regényed?), amelyben lényegi szerepe lesz a Nagyvárad–Budapest viszonyításnak, egyfajta (századeleji? századközepi? századvégi?) nosztalgizálás lírai satirikus (?) ábrázolásának. Az „apróhirdetés” tehát pár száz kilométerrel odébbra tolódik. Ha viszont Svédországot is számításba veszem, ahol a közelmúltban – szerencsére nem Karinthy Frigyes epigonjaként – jártál, a kilométerekben mért távolság tovább nő. Vajon az egyetemesség is?

Hogy állsz tulajdonképpen (hogy haladsz, ha ez haladás) ezekkel a vonzásokörökkel?

2. Ha már szóba kerültek a vonzásokörök földrajzi nézőpontból, próbáljuk bekapcsolni a történelmet is. Másképpen: legyünk (tudományosan) modernek, érvényesítsük közeli távbeszélgetésünkben a *téridőt*. Nem kell nagyon megerősítenem emlékezőképességemet, hogy fölidézzem régebben meglehetősen komoly tartalmú és formájú, manapság inkább évődve előbukkanó nemzedéki vitáinkat. Sőt, valamikor ennél többről is szó volt. Amikor – 1959-ben – kritikusi pályám elején a *Korunkban* megjelent (Csehi Gyula szerkesztésében!) egy, ma már túl szelídnek tűnő (megszelídített?) cikkekcsém Szilágyi András riportjairól, úgy tudom, Te és Bodor Pali voltatok azok, akik a sajtóban rám akartatok rohanni, Sz. A. védelmében; furcsa fintora a históriának, hogy (állítólag) a hivatalosság akadályozta meg ifjúkori (csecsemő, mert 21 és fél esztendősen az irodalomban még úgy számították és számítják) szétveretésemet. Te mit védtél akkoriban? Gondolom, nem a sematizmust, a gondolkodásbeli és nyelvi szűrkeséget... Akkor hát: a mundér becsületét – egy taknyossal szemben? Hiszen Szilágyi Andrást nemzedéki alapon nem voltatok kötelesek felvállalni. A Láng Gusztávval közösen írt irodalomtörténeti kézikönyvünket már nyilvánvaló generációs alapon is kifogásolhattátok (1971-es első kiadását követően). Kevéssel a Hajdu Győző irányította ellenkampány előtt, 1969-ben Huszár Sándornak adott interjúdban a következőket válaszoltad az akkori középemzedék helyzetét firtató kérdésre: „Vállalom a generációhoz való tartozást. Függetlenül attól, hogy milyen a személyes viszonyom a generáció egyes tagjaival, vallom, hogy céljaink hasonlítanak. Nálunk a felszabadulás utáni irodalomban volt egy úttörő nemzedék – Gaál Gábor, Nagy István, Asztalos nemzedéke, akiknek nagy érdemeik vannak a jelenkori irodalom megalapozásában. Mi más körülmények között nőttünk fel, mint ők, sokat is tanultunk, mégis úgy érzem, a mi generációnkat átugrotta az idő. Köztünk és Nagy Istváné között voltak konfliktusok, amelyek megoldódtak vagy elcsitulak, az utánunk jövőkkel sem alakult ki világos párbeszéd. Ők csak a mi kompromisszumainkat látják. Ők rögtön a fórumra kerültek. Mi sohasem voltunk a fórumon.” – Nos, hát próbáljuk most megkezdeni (folytatni) a világos párbeszédet. Először is szerintem 1969-ben sem volt érvényes a megállapításod nemzedékedről, hogy sosem volt a fórumon. Hát hol lett volna Sütő András, Majtényi Erik, Szász János, Bodor Pál, sőt Huszár Sándor is (bár még nem *A Hét* főszerkesztőjeként) – nem is szólva Hajdu Győzőről, aki csak *ott* volt (és maradt)? Igaz, mint mindig, a ti évjárataitokban is akadtak a dolgozószobájukba, íróasztalukhoz visszahúzódnók, némelyikük viszont diákkorában ugyancsak fórumon volt (Benkő Samu, Szabó Gyula). Az idézett interjúban, a következő válaszodban arra panaszkodtál, hogy „minket az élet fonálát sodró párka nem akar az életbe belesodorni”. Azt hiszem, húsz év múltán ez a nemzedéki panasz nyugodtan ejthető.

Kérdésem tehát, 1989-ből visszaneézve, ezt a tehetségekben kétségtelenül gazdag nemzedéket (amelybe, ugye, Kányádi Sándor és Székely János is beletartozik) merre sodorta az élet? Milyen ma a nemzedéki tudatod, önérzeted?

3. És most egy személyesebb, de egyúttal nemzedéki – sőt két nemzedéket is érintő és a továbbiakra is kiható – kérdést szeretnék felvezetni. *Szókratész halandó* című önéletrajzi írásodban (1988) szólsz egyetemi kalandjaidról, gyakornoki és tanársegédi „alkalmatlanságodról” Gaál Gábor filozófiai, illetve magyar irodalmi tanszékén, majd Nagy István mellett, a romániai magyar irodalom felső szintű oktatásában. A Bolyai Tudományegyetem e kezdeti éveiben természetesen találkoztál Benedek Marcellel is, az esztétika és a világirodalom neves professzorával, akit – Budapestre távozása (lényegében eltávolítása) után – Szabédi László követett e feladatkörökben. Föltehetőleg a Bolyai más tanáiraól is őrzöl lényeges emlékeket, amelyek ide kíváncsoznak, de arra föltétlenül meg kell kérjelek, hogy a már említetteket, különösen pedig Gaál és Benedek Marcell, illetve Gaál és Szabédi viszonyát jellemezd, annál is inkább, mert e szövevénynek akarva-akaratlanul része voltál, huszonéves tanszemélyzeti „káder” mivoltodban.

S hogy kérdésem, kérdezősködésem konkrétabb legyen, emlékezetedbe kell idéznem egy – nem csupán a Szabédi László életpályája szempontjából fontos – irodalomtörténeti

epizódot, 1953-ból. (Ekkor talán már nem az egyetem, hanem az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó kolozsvári főszerkesztőségének belső munkatársa voltál.) A történetet különben részletesen megírtam a Kriterion 1984-es irodalomtudományi tanulmánykötetében (*Szabédi László – és az írástudók felelőssége* címmel), a föllet írásos dokumentumok alapján; most a Te tanúságtételeket kérem. Néhány támpont azok számára, akik nem ismerhetik az ügyet: 1949 augusztusában Szabédi elküldte öt versét az *Utunk* akkori főszerkesztőjének, Gaál Gábornak, részben válaszul a „hallgatás” vádjára (a küldeményben szerepelt *A pacsirta* című kordokumentum értékű kitűnő verses szatíra és *Bánva ismerem fel* cím alatt egy önvizsgáló programvers, amely később kibővítve, 1949 végétől *Vezessen a párt* címmel vált ismertté); *A pacsirta* csupán 1953. június 26-án látott napvilágot az *Utunkban*, de két hétre rá Kallós Miklós élesen megtámadta a szerzőt a bukaresti központi napilapban, az *Előrében*; szeptemberben pedig Te közöltél verses ellenszátírárt, válaszként – nem Kallósra, hanem Szabédire hegyezve ki ironiádat, *Egy költő és a vöcsök („Akiiket nem hagyják énekelni”)* cím és alcím mögött sejtetve, majd kifejtve az „eszmei mondanivalót”, melynek lényege: „Mert a pacsirta olyanfajta: / Dalol és száll – ha kedve tartja.” A te ellenszátírádban nincsenek ugyan olyan otromba állítások és vádak, mint Kallós Miklós publicista szövegében (Kallós ugyanis – 1953-ban! – úgy látta: „ez az ország sohasem volt még ennyire pacsirtaszótól hangos, soha ilyen vidám, ilyen zengő pacsirtadal nem töltötte még be életünket” – vagyis Szabédi megrágalmazza a pacsirtadalt, a valóságot!), de a verses Szabédi-bírálatod irányát ugyancsak nem lehetett félreérteni. Nem csoda hát, ha az önérzetében vérig sértett Szabédi 1953 szeptemberében ilyen fogalmazású levelet küldött az *Utunk* szerkesztőségének: „Legutóbbi számunkban néhány napja olvastam Bajor A. versét. Átallátva azt a veszélyt, hogy legközelebb már valamelyik bátrabb és magát karakánnak képzelő írástudó szabadon szembepökhet, s én legfeljebb az Arany János receptjét követhetem (»nem pöröltem, félreálltam s letöröltem«), közlöm az *Utunk* szerkesztőségével, hogy költői tevékenységemet mostantól lezártnak tekinthetik s kérem is, hogy tekintsék annak. Amíg ilyen vagy olyan tételek helyességéről vagy helytelenségéről folyik a vita, addig legalább elméletileg módomban áll vitatkozni. De azon, hogy költő vagyok-e vagy sem, én nem tudok vitatkozni. Olyan talajon, amelyen a Bajoréhoz hasonló versek teremhetnek és világot láthatnak, vihogó író-társak közt, vogelfreiként, én már nem tudok megállani.” – Nos, Téged kérlek most (Szabédit nem kérdezhetem, de ő amúgy is kifejtette véleményét): mi is történt 1953-ban? Az ügy akkor is tisztázásra szorulna, ha „szimpla” Kőlcsey-Berzsenyi esetről volna szó. Talán nem vagyok túlzottan gyanakvó azonban, ha feltételezem, Te magad is áldozat voltál – egy manipuláció áldozata...

4. Túllépve most „A pacsirta”-ügyön – de nem hagyva figyelmen kívül, hogy Szabédi László sem maradt mentes az ötvenes évekbeli (illetve 1949-től datálható) neoproletkult és dogmatizmus tévedéseitől, sőt bűneitől (jóllehet ő már egyszer, korábban, eljutott a tisztánlátáshoz) –, eleve kétkezdéssel próbálok egy „végső” magyarázat felé közeledni. Ismét téged idézlek, immár „bölcs életkorodból”, a riporteri kérdésre adott 1969-es válaszból: „Megléhet, hogy a teherbírásom az ostobaságok iránt kisebb, mint másnak. Sajnálom, ha így van. Megítélésem szerint az ostobaságok léte kollektíve rajtunk múlik, mi tartjuk fenn őket. Mikor te meguntad, én tartom fenn, ha egyszerre unnánk meg egy ostobaságot, megszűnne. Mikor a társadalom egyszerre unja meg az ostobaságokat: azt hívják forradalomnak.” Nos, a Te tévedésed (én így minősítem) Szabédivel szemben 1953-ban s a Szabédi tévedése mondjuk az irodalomtudós Horváth Jánossal vagy G. Calinescuval szemben ugyanannak a „népi demokratikus forradalomnak” voltak részei – mondjuk ki nyíltan, a Te szavaiddal: fenntartói. Ha ilyen képességű és műveltségű emberek ekkorát tudtak tévedni (néhány sorozatban – idézhetnék világirodalmi példákat is), szerinted van-e kilátás arra, hogy az ostobaságokat egyszerre unjuk meg – vagyis egyszer megszűnjenek? Hiszel-e végül is egy jelző nélküli forradalomban? (Nem merném azt kérdezni: a minőség forradalmában, hiszen ha követem előbbi gondolatmenete-

det, s annak következtetését szembesítem csupán az irodalmi gyakorlattal – a „minőséget” nem tudom meghatározni...)

5. Fenntartod-e még húsz esztendeje tett kijelentésedet az abszurd irodalomról? Akkor így nyilatkoztál e jelenségről: „Divat, hogy ne mondjam, pánik. Utálok a szellemi életben a pánikot. Nem hiszem, hogy a szellem szeretné ezt a megnyilatkozási formát. Az igazi szellem nem éjfélkor jelenik meg és nem lepedőben. De nem utazik divatcikken sem: miniszoknyában vagy bőrkabátban. Az efféle gyanús. Gyanús, ha a szellem olyan trükkökkel dolgozik, mint a világnak felkínálkozó nő.” Tudom, hogy a képes beszédet nem szokás, nem illik részelemeire bontani, itt mégsem kerülhetem meg. Kérdem: nem volt-e éjfél vagy nem „igazi szellem” jelent meg például Franz Kafka novelláiban, regényeiben? Hát Ionesco drámáiban? Például *Az orrszarvúban*? Vagy az úgynevezett kelet-európai abszurd java műveiben? Mrozek *Tangójában*? Rózewicz *Kartotékjában*? Vagy éppen Páskándi Géza „abszurdoidjaiban”, *A sorban*, *A bosszúálló kapusban* vagy *Az eb olykor emeli lábát* címűben? Persze, 1989 decemberében akár azt is mondhatnánk, hogy ezek nem abszurd művek: egy részük (már?) a múlt, a többi a jelen megfejtései...

Mondjad, Te valóban akkora távolságot érzel az említett szerzők, illetve művek s mondjuk a *Harabula kancellár* vagy legújabb *Ötösfogatod* között? De szeretném emlékeztettedbe idézni *Bálint katona balladája* című írásodat is, amelyet sok évvel ezelőtt nem csupán olvashattam, hanem szerkeszthettem is – sajnos azonban (tudtommal) mindmáig nem került a (bármilyen szűk) olvasóközönség elé; a sorozatosan fölített kérdésekre adott „válasz” („Mert Bálint katona...”) elfogadónak tragikomikus vagy inkább tragikus helyzetét akkoriban senki sem fejezte ki nagyobb erővel, mint éppen Te, ebben a „balladában”. Mi hát most a Te válaszod? Mert Bálint katona...?

6. Folytassuk a távolságok megfejtése kísérletét. A *Harabula kancellár* más irányban is jó kiindulópont, de választhatnánk példaként a *Madarak és fák napját*, a *Tökéletlen Télapot* vagy akár Cincogó Felicián kalandorozatát (*Egy bátor egér viszontagságai*). Persze, elsődlegesen nem a *Napsugár*-olvasónak szánt írásaidra gondolok, noha azt hiszem, az Asztalos István alapította kolozsvári gyermeklap szerkesztőségében eltöltött éveid sem hagyhatók ki, amikor a bajori „stíl” meghatározóira kérdezzük rá. De ott vállalt és végzett munkád talán inkább következmény, mint ok. Tehát: kritikussaid rendre szóvá tették erőteljes vonzódásodat a gyermeki világhoz. Alighanem úgy is jellemezhetném írásművészetedet, hogy az a felnőttek szörnyűségét a gyermeki szem tükrében mutatja meg. És teszed ezt már-már átéjtő ártatlansággal, naivitással. A számlabenyújtás azonban elárulja, hogy rendkívül rafinált, kiszámított ez az „ártatlanság”. A *Főúr, írja a többihez!* első néhány mondatát idézem: „Eddig volt egyszer egy gyermekkor, természetesen pillangókkal. A szivárvány is jogosan szerepel a számlán meg a csodálkozás, amikor először megpillantottam és kézbe akartam venni ezt a színes, záporban zizegő óriás pántlikát, melyet önök, vendéglátók, rendkívüli hozzáértéssel szegecselnek fel a mulatóhelyiség elérhetetlen messzeségeire. Azután kaptam ifjúságot bombakörítéssel, rohamsisak-feltétellel. Ugyanis ez volt akkor a konyhán – és önök, vendéglátók, nem indulhatnak az egyén ízlése szerint. Tudom, hogy ez nem házikonyha, ahol az ember előre rendelhet száz szál gyertyát, száz icce bort. Önök mindig másképp szervírozzák az ifjúságot: mostanában táskarádiót adnak melléje, színes ruhákat, csókot, mozijegyet. [...] Főúr, gondolkozzék el a lehetőségen: én visszaadom az ifjúságomat, és még ad, mondjuk, egy zöld szemüveget. De ha ez nehézségbe ütközik, akkor a zöld szemüvegről is lemondok, csak az ifjúsághoz ragaszkodnék.” Kérdem ezek után: ha ma szervíroznák neked az ifjúságot, mihez kezdenél vele? Tulajdonképpen hol következik be (és úgy látom, ez nem csupán korábbi nemzedékekre vonatkozik) a nagy váltás (törés?), amely után a madarak, a fák, Télapó már nem madarakként, fákként, Télapóként mutatkoznak, hanem a felnőtt világ manipulációjának részeiként? Remélhető-e a bomba, a gázmaszk és a lövészárkok kiszerezése egy eljövendő nemzedék életében? Egyáltalán: a Te gyermekkori és felnőtt-tapasztalataid mit

súgtak, súgnak neked? Honnan benned a keserűség? És honnan a remény, hogy egyszer a Főúr másképpen írhatja össze a számlát?

7. Az évtizedek folyamán kialakult egy olyan – néha határozottan naivnak tűnő, más-kor reális elemeit megragyogtató – hit, mondhatnám úgy is, hogy élet-, sőt világszemlélet, miszerint létezik egy kisebbségi plusz-humánium, amely a többségekhez viszonyítva érzékenyebbé tesz az embertelenség bármilyen megnyilvánulására, tisztábban mutatja fel a humánumot. Ha történelmileg nézzük ezt az etikai-szociológiai kategóriát (?), persze szembevetendő, hogy a magyar kisebbségi létnek viszonylag korai szakaszában keletkezett; más kérdés az, hogy újraérvényesítésére ismételten kísérletet tesznek-teszünk. Messziről (vagy talán mégis: bőrközelből) indulva, megpróbálok közelíteni kérdésemet a kolozsvári Nyárfasorhoz. Mit jelent számodra (nem a bevásárlás szempontjából), hogy negyedik emeleti lakásod, dolgozószobád ablakából a kolozsmonostori apátságra látsz? (Vagy csupán láttál, mert az újabb tömbházak elzárták a kilátást.) Mit jelent az, hogy nem valamelyik körüti kávéházból küldheted írásaidat nagyvárosi szerkesztőségekbe, mint egykor Karinthy, hanem „kies” blokklakás csendjében (?) hallgathatod a ház előtti-mögötti pár négyzetméteres, rögtönzött veteményesben felbőgő tehenet? (Ezt a modern városi életképet a *Korunk* 1988. 10. számában megjelent, *A kert* c. írásod alapján reprodukálom.) És közben töprenghetsz néped, nemzetiséged, az emberiség jövőjén, hosszútávú művekre (regényekre?) készülhetsz, mert nemigen zaklatnak a nyüzsgő szerkesztők, a friss írásért egymással vetekedő lapok... Az emberi és írói kiteljesedés magasztos szempontjából előnyt jelent-e távol élni a hiúságok vásárától s nézni, hallani (időnként) percemberké, aprócska tehetségek irodalmi-közéleti sikereiről? Lehet-e választani a dicsőséget, vagy az amúgy is megkeresi az embert? Akár kisebbségben is...

8. Volt egyszer egy *Ütünk*. No nem volt az olyan életveszélyesen durva, a testi épséget veszélyeztető „társfolyóirat”, mármint a kolozsvári irodalmi hetilap, az *Utunk* szilveszteri melléklete (két belső oldala), ám a hatvanas évek közepén, sőt később is olvashattunk néhány „pokoli különkiadást”. (Ezzel a címmel 1968-ban könyv-alakban is megjelentek itteni paródiáid.) Két-három szemelvényt kiemelek onnan, jelzésképpen. Például az „olimpiai évfolyam úszó számának” vezércikkét, melynek címe: *Pompás fiúk vagyunk!* Az egyik fejezet *Boldog költők élete* felirat alatt „versekből másolt legendákat” tett közzé. A gondosan szerkesztett kötet végére került az *Irodalmi lexikon* – általános, irodalomtudományi, illetve helyi érdekű címszavakkal. Innen szemelgetve: „*Balogh Edgár*: született a Duna-medencében, majd átúszta azt, és Kolozsvárra költözött. Egyetemi tanár, közíró, közolvasó, közbeszóló. Mint publicista drámákat, mint drámaíró verseket, mint versíró regényeket írt. Egyenes beszédeit *Egyenes beszéd* címen, görbe beszédeit *Esztergapad* címen közölte. Vannak körbeszédei is. Sokáig dolgozott Benedek Eleken.”; „*Franjó Zoltán*: eurázsiai műfordító; első sikerét Sámson álneven aratta, amikor is filiszteusra fordított egy templomot. Később filiszteusul is megtanult, és akkor a filiszteust fordította templomra...”; „*Gálfalvi Zsolt*: Szemponton született (Bökkenő rajon), ahonnan magával hozta szülőfaluja nyílt egyszerűségét...”; „*humor*: 1. Patak Észak-Moldvában, a partján épült Manastirea Humorului, valamint Gura Humorului; 2. Sárga epe. 3. Irodalmi lapok melléklete a szilveszteri számban.”; „*Létay Lajos*: költő, később főszerkesztő. A Konferenciás tengeren túlra költözött. Jelenleg is ott él”.

Húszegynéhány esztendő alatt annyira elfogytunk volna, hogy már nincs kiről (itt helyileg) stílusparódiát írni? Vagy az olvasók fogytak volna el? Vagy a kedved? Vagy valami más? Miért fordítottál hátat a stílusparódiának? Hová lett (annyi egyéb mellett) a Te egyszerűes intézményed, az *Ütünk*?

*

Válaszok híján – mit kell még hozzáfűznöm a nyolc kérdéshez? Először is azt, hogy a saját maga és nemzedéke nevében hiányolt fórumot, pontosabban a fórumra kerülést ne-

ki is meghozta az 1989-es decemberi (fél)fordulat: Bajor Andor, a *Napsugár* című gyermeklap, illetve az *Előre* (a bukaresti napilap) nyugdíjasa főszerkesztő lett. A Kolozsvárt megindított romániai magyar katolikus hetilap, a *Keresztény Szó* az ő irányítása alatt vált hitbuzgalmi főiránya mellett, irodalmi jelentőségű kiadvánnyá. A szerkesztés, s mindaz, ami vele jár (nem utolsósorban a most már lehetőségessé, sőt kötelezővé vált – írói rangjához méltó – reprezentáció) persze szétfoszlatta a nyárfasori nyugalmat, új művek megalkotására, a régebben megkezdettek befejezésére nemigen maradt idő. Találkozásaink (amiben nyilván az én változott életformám is okolható) többnyire a két szerkesztőségre, a változott hangulatú, megváltozott szellemű *Korunk* s a *Keresztény Szó*-beliekre redukálódtak. No meg a „kintiekre” (Bécsre, Debrecenre). Ahol mindazok, akik meghallgatták az ott felolvasott Bajor-szöveget (*Európa fölfedezése*), számot adhattak maguknak róla: íme, az Erdélyből jött európai író.

Aki jött, látott – és (eddig) sajnos nem győzött, még ha egyeseket meg is győzött arról, hogyan lehet és kell nézni a damaszkuszi úton oly nagy tolongást...

KÁROLYI AMY

Szüret

Győzőnek

*Már megteltek a kosarak,
a kert a szüretbe beletörődő.
De elégedett-e a szőlő?
Oda csalja a szitakötőt
és oda csalja a darazsat.
A fürtök, a fürtök illatosak,
a szomszédságig érzik a hab.*

*Már üresek a kosarak,
de az illat helye megmarad
és befedi a délutánt
mint vakolat a házfalat.
A szüretelő szüretel,
ő lakja meg a mustoskádát.
Őt keresik a szitakötők,
mert ő a must és ő a párlat.*

Lázregény*

1.

Távozás – Elzánál – Megdörren az ég

Maga Erhardt Lőrinc sem tudta az okát. A különös az, hogy nem is érdekelte, van-e ok. A felesége akármit tett, neki semmi sem tetszett. Neki, ha el kellett mennie mellette, hát úgy ment el, hogy nem nézett rá. Szándékosan és kirívóan nem. Elment. Némelykor kezébe vett egy könyvet, és fel-felnyitotta, amikor a felesége bejött a szobába. Ugyanakkor nagyon is érezte, hogy szenved tőle az asszony, de nem mer szólni, nem meri megkérdezni, hogy mi baja van. Erhardt kiment a házból. Az utcára. A térre. De az arcok is idegesítették. Valahol gyerekek sikonyáltak, az is bosszantotta. A fény is, minden. Ekkor arra kellett gondolnia, hogy talán nem is a feleségével van baja. Erre viszont nem nagyon akart gondolni, mert érezte, hogy a felesége iránti haragja fokról fokra alábbhagy. Gyorsan hazasietett, és újra elment a felesége mellett, úgy, hogy az asszony érezze, valamiért még mindig nem néz rá.

A munkahelyén a vendégekhez eleinte megpróbált rendes, udvarias lenni. De aztán mind gyakrabban jutott eszébe a felesége, hogy őhózzá igazságtalanul mennyire rossz, és hogy itt vannak ezek az emberek, akiket nem is ismer, és ő épp ezekhez akar jó lenni, mikor a felesége otthon bizonyára most is sír. Sír, ő meg jópofáskodik vadidegenek között.

Munka után fölkereste Elzát. A páternosztterrel ment föl a negyedikig. Nem tudta, miért megy hozzá, Elzát igazából sosem kedvelte. „Jó, hogy jössz, aranyom – fogadta lelkendezve a nő. – Most úsztam ki a kádból, két perce. Az egész heti retket levakartam magamról. Most tők száraz a bőröm és viszket. Itt ez a tejbalsam, kend be vele a hátam, meghálálom.”

Vékony, színes kis pálcika füstölgött egy virágcserepben a fokföldi ibolya mellé szúrva, fönt a szekrény tetején. Lőrinc megkérdezte Elzát, hogy mi az, mert, mondta, ő még ilyet nem látott. „Meghiszem azt, aranyom – válaszolt titokzatosan a nő, és nevetett. – Látod, erre mondják azt, hogy megézés. Megéreztem, hogy jössz. A japánok akkor gyűjtanak meg ilyet, ha vendéget várnak.”

Ahogy tarka selyempongyoláját a derekáig leengedte Elza, s annak ujjait a melle alatt összecsomóztatva hasra feküdt a heverőn, Lőrincnek eszébe jutott első találkozásuk egy régi bálon. „Picur vagyok” – mutatkozott be a nő. „Jól van – gondolta –, én meg a Világirodalom Gyöngyszeme.” Akkoriban még csodálta Elzában, hogy olyan nagy, már akkor is mindene nagy volt, a hasa, a lába, a fenéke. Ha lehajolt, és ő ott állt mögötte, ha messzebb is kicsit, akkor is időbe telt,

* Részlet a szerző a Jelenkor Kiadónál a közeljövőben megjelenő regényéből.

míg szélességében végigjárt rajta a tekintete. Mindjárt az volt az első gondolata, hogy ez a nő legalább 110-es bugyit hord. Ő biztosan elveszne benne. Még évek múlva is úgy érezte, hogy Elzához őt az átlagost jóval meghaladó súly, valamiféleképpen a dromedárság ténye kötötte, s talán a tunyaságé is, ami az előbbieknél egyenes következménye. A szépség olyasvalami, így mondják, gondolta Lőrinc, amikor valakinek mindene arányos, amikor nincs kirívó rajta semmi sem. Ilyen szempontból Elza tökéletesen ronda volt. És enni is annyit evett egy nap, mint amennyit ő jó egészségben három ebédre. Aztán az arca se stimmel. Volt rajta valami rejtélyes, aszimmetrikus, de hiába nézte, nem találta meg, hogy hol. Kissé szétterült az orrnyerge, de hát az középen volt. Amikor mesélt, az volt az érzése Lőrincnek, hogy közben szép nyugisan mindenét leveti. Privát ügyeiről (régi szerelmek) úgy beszélt, mint más rendes nő valamilyen receptről, vagy hogy mennyi ma a bab kilója. Holott akkor még csak készülődőben sem volt közöttük semmi komoly. Igaz, később sem volt olyan, hogy most van egy pont vagy egy pillanat, összenézés, érintés, valami határeset, s hogy ami *addig* volt, az *olyan*, ami meg *az utáni*, az *amolyan*. Nem, ilyen sem volt. Szeretett hanyatt feküdni összezárt combokkal, félhomályban, például az olajkályha fedelének likján kivetítődő sárgás derengésben. A ruhaneműit mindig maga vetette le, olyan természetességgel, mintha vizet engedne a poharába, mert most éppen megszomjazott. De mintha kezdettől fogva megérezte volna, hogy Lőrinc szereti nézni teste ordenáréságát, hát csak nézze, s ha akarja, meg is foghatja, amijét csak akarja; *ilyenem* is van, meg *ilyen* is, és *ez* itten, ez is az enyém, teneked persze másmilyen, tudom – mintha mondta volna a szemével, mialatt Lőrinc nézte.

„*Akkor nyár volt, de most tél van, hideg tél*, mondja a költő” – gondolta Lőrinc. Szinte elveszhetett volna benne, amiről persze nem szép beszélnie, s főleg nem előnyös, de hát nem is volt igaz.

Pedig arra számított. Nagy volt Elza mellbimbójának az udvara, és hát sötétebb tónusú, mint rendesen. Azonkívül élesen cikkcakkos, nem olyan, mint általában, bár Lőrinc csak a saját tapasztalataiból következtethetett. Ám amikor mondta Elzának, hogy *ez* itt, szerinte, elüt az átlagostól, a nő mosolyogva azt felelte: ő, Erhardt Lőrinc, csak képzeli azt. Festi-e Lőrinc a haját, kérdezte, mert hogy igen spród a vége. Mondta, hogy nem, soha. Megmondta Elza, mivel kenje be, hogy lágyabb legyen, ha azt akarná Lőrinc, hogy lágy legyen. Mondta: neki jó így is. Most meg, ahogy masszírozta a hátát, váratlanul azzal állt elő: néha úgy érzi, hogy ő több nő, hogy egymaga egyszerre több nő, és ezt még csak nem is a túlzott méretei miatt érzi; több nő, legalább három. Lőrinc azt felelte rá, hogy elhiszi, és fölállt, odament az ablakhoz, kissé félrehúzta a füstszagú függönyt, és kinézett. Már sötétedett, messzebb, a bokrok mögött, egy meztelen férfit látott, akit négy meztelen asszony ütlegelt. Megkérdezte Elzát, hogy mit tanácsol, mit tegyen, maradjon pár napig nála, vagy induljon máris haza; „mert – mondta – döbbenetes, hogy nem vagyok képes eldönteni, döbbenetes.” „Maradj csak itt, husi – mondta Elza. – Pihend ki a betegségedet. Rád fér a pihenés. Maradj.” „Nem bánom – felelte Lőrinc. – Nekem mindegy.”

Puhára főtt, vastag, ilyen-olyan formájú zsíros tésztákat ettek naponta Elzával, forró, sűrű szószöntettel, pirossal és sárgával, édessel, sóssal, savanykással. Az asztalra Elza sarkosan helyezte föl a terítőt, amit még az édesanyja szőtt lánykorában. Talpas poharakat tett a terítőt két, szemben lévő sarkára. A poharakba tölcseré formált szalvétát dugott. Vagy vörösbort ittak tisztán, vagy fehérét, szódával.

Ahogy Lőrinc szopogatta a tésztát, gyakran eszébe jutott a felesége. Látta maga előtt, amint fásultan kaviszolja a rizslevesét otthon. Olykor annyira ellágyította a honvágy, hogy megállt az evéssel, a tészta meg csak lógott a szájából, a szász rácsöpögött a nadrágjára. Egyszer váratlanul elsírta magát, és mindjárt csuklani kezdett, úgyhogy Elzának többször hátba kellett vágnia, de ez sem használt, továbbra is sírt és csuklott. Annyit mégis ért a dolog, hogy a lógó tészta egy szempillantás alatt lefutott a torkán.

Esténként Lőrinc bekapcsolta a rádiót, odaült elé és hallgatta a híreket. Biztosra vette, hogy egyszer bemondják – netán megszakítják az adást és úgy mondják be: „Erhardt Lőrincné keresteti férjét, aki már több napja nem érkezett haza a munkából. Nincs kizárva, hogy elrabolták. A férfi 170 cm magas, sovány testalkatú, a fülei elállóak, a haja göndör, gesztenyebarna. A becsületes megtaláló vagy nyomra vezető jutalmat kap. Jutalma két gyerek után járó fél évi családi pótlék.” „A gyerekek! – gondolta ekkor Lőrinc. – A gyerekeim!” Mert el is felejtette már-már, hogy vannak gyerekei.

Elza azt akarta, hogy Erhardt a nagyszobában aludjon, ő pedig kivonul a fél-szobába, amíg nála lesz. Ekkora lemondást nem fogadhatott el tőle. Akit nem is szeretek különösebben, tűnődött Lőrinc, és idejöttem mégis a nyakára, háborgatom, eszem az ételét, ha megcsókolom, csakis hamisan csókolom, és most hozzon értem újabb áldozatot? Érezte, hogy máris megbolydul a gyomra. Odaállt a kagyló elé a fürdőszobában, és sokáig csak mereven nézte magát a tükörben. Mindig is gyanította, hogy fokozatosan leválik róla az arca, hogy az egész teste elválik tőle fokról fokra. Mindig is érezte, hogy létezik egy szörnyűséges kétség odavissza alapon: elfogadható-e ő az arca számára, tehát, hogy az arca vajon elfogadja-e? És fordítva: vajon ez az arc kellett-e, kell-e neki, éppen ez? Nem csoda, gondolta, egyáltalán nem csoda, hogy nézi, hogy annyiszor és annyira nézi ezt az elfogyó, elenyésző arcot, amely nem fárad bele az örökös alakváltozásokba, mely az övé és mégsem az övé, „aki én vagyok és mégsem én...”

Kidugta a fejét az ajtón, hogy meggyőződjék, nem leskelődik-e a közelben Elza. Látta, hogy elmélyülten ágyaz a szobájában. Akkor sietve visszalépett a tükör elé, kiöltötte a nyelvét, és nézte ezt a vörös, jókora darab húst, ahogy jobbra-balra tekereg, mozog. Közben a szemére is figyelt, szeretne volna elkapni a tekintetét a szemével, abban a pillanatban, amikor a nyelvére néz. Szeretne volna, bár tudta, hogy ez lehetetlen.

Késő este (de lehet, hogy inkább már éjjelre járt) Erhardt kopogást hallott az ablakon. Két hatalmas varjú szállt le az ablaka alatti lámpaoszlop enyhén csúcsos kupolájára. Ilyen idő tájt még sosem látott varjút, főleg nem a panelházak labirintusában, igaz, csak akkor jött rá, hogy még sosem látott, amikor ezeket ott meglátta. Alig fértek el ketten azon a kalapon, nem is értette, hogyan nem csúsznak le, hiszen sem egy kiálló szegecs nincsen ott, sem az ernyő széle nem pöndörödik fölfelé, még egy kicsit se. „Úgy ültek ott, mint bús özvegyek a padon.” A lámpa fényét eltompította a leszálló köd vagy füst, távol valahol legények kurjongattak, emitt meg, a szobában, megpendültek a heverő rugói a térde alatt.

Arra gondolt akkor, hogy egy külső szemlélőnek úgy festhet ő itt az ablakban (már a villanyt is felkapcsolta, remélve, hogy a madarak a fejük felett kigyúló fénytől talán majd fölrebbennek és tova szállnak az éjben), úgy festhet, mint aki láthatatlan gyóntatója előtt térdepel és irgalmasságért eseng. Vagy valami csodát vár az

égiektől. Ez, hogy úgy festhet, olyannyira zavarba ejtette, hogy szégyenkezve mindjárt lebukott a heverőn, majd kartámasztással emelkedett is nyomban föl. Le és föl, le és föl, mintha fekvőtámaszokat végezne. Valójában fekvőtámaszokat is csinált persze. De akkor meg hirtelen arra gondolt, hogy ez a mozgás, ezek a mozdulatok az üvegen túlról figyelve teljességgel félreérthetőek lehetnek. S hogy ez most még rosszabb, sokkalta rosszabb reá nézve, mint mikor csak úgy tűnt az imént, hogy imádkozik. Most akár, gondolta, azt is gondolhatják, hogy az az ember / emberek ott (ő és természetesen még valaki, Elza, föltéve, ha név szerint is ismerik Elzát), nem átallanak a világos *kirakatban* művelni azt, ama dolgot, amit más tisztos polgárok minimum elfüggönyözött helyiségben, de ott is jobbra eltakarva cselekednek. Lőrinc úgy elszégyellte magát, hogy – mivel épp emelkedésben volt – egyszeriben megmerevedett a levegőben. „Milyen hülye vagyok! Az anyám mindenét! Milyen hülye!” Mint mikor zseblámpás figurák jöttek egyszer a hegyen. Ott futottak el a kocsi mellett, és bevilágítottak az ablakon. Olga, akivel akkortájt ismerkedett össze, ijedtében szinte a gumiszőnyeghez lapult. Ő meg úgy, ahogy éppen volt, borzasan, tüskésen, egy szál szandálban a volán mögé pattant, s gázt adva, csikorgó kerekekkel az éjszakai kocogók közé rohant. Szétfröccsentek, mint a kocsonya, csoda, hogy nem gázolta őket halomra.

Lemászott valahogy a heverőről, eloltotta a lámpát, és most már a sötét szobából leskelődött kifelé. Szemben, véges-végig, a feketén tátongó ablakok. Akár ott is lehetnek a fejek az üvegek mögött, nem zárható ki. Gondolt egyet, és újra felkapcsolta a villanyt. Kezébe vett egy ruhadarabot, s miután kitérte az ablak-szárnyat, mint a porrongyot, határozottan megrázta. Akkor még nem vette észre, hogy Elza ott áll az ajtóban és figyel, csak mikor már becsukta az ablakot és visszafordult. „Mit oltogatod meg kapcsolgatod a villanyomat, félsz?” „Nem, dehogy – felelte szemlesütve Lőrinc, és sietve hozzátette –, itt vannak lent ezek a varjak, egyszerűen nem akarnak elszállni...”

Elza, anélkül, hogy bármit is szólt volna rá, odament az ablakhoz, kíváncsi-an jobbra-balra, sőt – Lőrinc figyelte – lefelé is nézett, majd csendesen csak ennyit mondott: „Nincs itt, húsom, semmiféle varjú...” „Na végre – sóhajtott fel megkönnyebbülve Lőrinc –, akkor hát mégis elröpültek!”

Amint Elza magára hagyta, és ő álmosan végre kinyújtózhatott a takaró alatt, messziről – mintha gurítaná egy hordót, olyan hordót, amelybe köveket helyeztek – dörögni kezdett az ég. De csak egyszer, egyetlen egyszer, három-négy másodpercig és kész. Lőrincnek úgy tetszett, mintha ez a dörrenés lemaradt volna egy régebbi viharból, vagy éppen hogy túl korán érkezett egy másik, még csak készülődőben, sőt talán készülődőben sem lévő viharból. A takarót egészen a feje búbjáig húzta, behunyta a szemét, s miközben mind erőteljesebben nehezedett rá az álom, próbálta képzeletben megélni azt a lehetséges esőt, azt, amely még csak ezután kezd rá, évek, évtizedek múlva, végtelen szitálással, fényesre mosva a poros leveleket, de mégis szürkén, egyhangúan, szomorúan. És akkor még szorosabban összezárta a szemét, még feszültebben és követelőzőn nézett befelé, s már azt hitte, elaludt, az esőcseperészás az álomban van, nagy csöppek estek ritkán, függőlegesen, mint a kavics, vén diófákat látott álldogálni az út mentén, mohás kérgüket áztatta a víz; föl húzta a térdét, lassan oldalra dőlt, már a jobb oldalán feküdt, „így – súgta –, egy kicsit, aztán majd vissza, bal-felünkre, ahogy szoktuk”, közben meg mind szaporább dobolást hallott a feje

fölött, az eső rézsút csapódott be egy széles pásztaban, csurgott lefelé a falakon, füstölt, párállott a mocsaras rét...

2.

A gyermek – Láncravert kutyák – A távolodás beszéde

Kora hajnalban Erhardt hangot hallott, egészen közlelől, mintha a fülébe súgtak volna: „Kelj föl. Indulj a hivatalba. Púderezd be jól a seggfejeket...”

Felnyitotta a szemét, de senkit se látott. Viszont a hang újra szólította, csak most már meglehetősen távolról: „Nem hánytál az éjjel, húsom?”

Erhardt a hófödte messzi csúcsot nézte csipásan, hunyorogva, a fehér ezer irányban folyni látszott lefelé a hegygerincről, egy pillanatra még azt is hitte, hogy ott van, ott a hegy lábától néhány száz méternyire, a szavanna ölén. „Mi az anyámat keresek itt?” – gondolta; hirtelen felült az ágyon, s igazán akkor világosodott meg előtte, hogy Elza lakásában van, s hogy amit lát, az csupán egy kép, egy színes poszter a falon. „Nem, nem hánytam – mondta. – Nem emlékszem, hogy rosszul lettem volna.”

Pedig – már tudta – abban a hideg, szörnyűséges esőben mászkált majd egész éjjel; „igaz is – gondolta –, meg kellene nézmem, hogy kint is esett-e, majd megnézem, ha kimegyek, addig talán nem szárad föl”. Rongyos, girbegurba esőcsatorna alatt állt egy régimódi ámfurto kapualj előtt, ahonnan töményen áradt kifelé a hűgyszag. Nem mert a boltív alá menni, mert belül láncravert kutyák csaholtak. A kisebbik fia vele volt, ott talált rá a párálló réten, a gyerek egy nylonba bugyolált, szétmálló, rozsdás biciklivázat cipelt; „hát ezt meg hol szerezted?” – kérdezte Lőrinc, igazából persze nem érdekelte, hogy hol szerezte, de nem is válaszolt neki a gyerek, jöttek együtt tovább a kapualjhoz, a csomagot útközben bedobták egy nyitva felejtett (?) ablakon, amelynek teljesen el volt már rohadva a tokja, „itt a begyűjtő – mondta a gyerek –, ebbe a házba van bezárva az a nap, amikor megszülettem...” Lőrinc az ámfurto kapualjánál fölvette a gyereket a nyakába, akkor már egy élő lucok volt mindenük, akkor már négy kutya közül kettő eltépte a láncot, de még nem rohantak ki, habzott a szájuk, hosszú szőrük volt, hosszú, hegyes orruk is, belülről mintha alattomosan uszította volna őket valaki, a gyerek akkor azt mondta, hihetetlen okosan mondta: „édesapám, nekem már mindegy, én már úgysem nőlk meg, láthatod, ennyi idő – húsz év óta sem nőttem semennyit, dob engem oda nekik, te pedig szaladj el...”

Erhardt lekecmergett az ágyról, kereste a papucsot, amit Elzától kölcsönbe kapott, amikor megtalálta, kezébe vette és tünődve jobbra-balra forgatta. „Tisz-tára, mint az anyja! És micsoda vélemény! Ennél tömörebb véleményt nem is mondhatott volna az apjáról...” – Letolta a nadrágját, mert azt hitte, pizsamában aludt, és odaállt az ablakhoz. Még sötét volt. Az utcai lámpákat viszont már lekapcsolták. Lépések kopogtak az aszfalton. A parkolóból kifordult egy autó, fénykévéje *rásütött* a dugig tömött, horpadt kukákra.

Semmi értelme, hogy kimenjen a házból és elutazzon, gondolta. Ugyan mit érne vele! Mondjuk kimegy és a busz benn áll a megállóban. Bizonyára nem futna, hogy elérje. Ha meg nem állna benn, nyilván már elment volna vagy ezután

jönne. Akkor is mi lenne? Várná, hogy jöjjön végre, odaállna a sor legelejeére, és amikor megérkezne, igyekezne, hogy mielőbb a belsejében legyen. Talán kíváncsi valakire, hogy el kelljen utaznia miatta? Legjobb tudomása szerint senkire, de senkire nem kíváncsi, jó neki itt, ahol van. Persze mégiscsak el fog utazni, hiszen az a dolga. Az a dolga, hogy elutazzon oda, ahol várják, ahová betérnek azok, akiknek nincs jobb dolguk, mint hogy betérjenek oda. Kérik, hogy tegye meg nekik ezt és ezt, így és így. Viszont holnap ugyanúgy megtehetné. Nekik is és másoknak is. Azoknak a *másoknak*, akik amúgy is holnap jönnek. Addig csak nőjön a hajuk, növekedjen a szakálluk. Még jól is járnak, ha csak holnap jönnek, legalább egy nappal később nő ki nekik újra. Az a helyzet, hogy semmi sem indokolja, hogy ma utazzon el, gondolta. Az égvilágon semmi. És mégis el fog utazni. Hát nem hülyeség ez...?

Hirtelen visszahőkölt; annyira közel hajolt az ablakhoz, hogy leheletétől bepárasodott az üveg. Mintha valaki szánt szándékkal elébe állt volna! Gyorsan csiszított egy vonalzónyi csíkot az üvegen, és most már a csíkon keresztül lesett kifelé.

„De mi lett a gyerekekkel? Odadobtam volna a gyerekeket a dögöknek?”

Különös, de erre nem emlékezett Erhardt. Mikor a feleségével szembetalálkozott – valahonnan egy sikátorból ballagott kifelé az asszony, már igencsak megöregedett szegény, csupán az orra volt a régi, ami még fiatalságára emlékeztetett, kissé csapott, nem túl hegyes, de nem is tömpe orr – a gyerek akkor már nem volt a nyakában. Eltűnt. Nyoma veszett. De ennek ott semmi jelentősége nem volt.

„Talán visszament egy másik biciklivázért.”

Az idő úgy estefelé járt már; bár ez erősen vitatható, gondolta, hisz déltájban is lehet alkonyati sötétség, s meglehet, ez is csupán a beborult ég, a vihar műve volt; ott jött hát szembe vele az asszony, ő meg szintén haladt, ugye, szembe vele. „Mintha az anyám lenne!” – sóhajtott fel Lőrinc. Mert még az eső is pont olyan volt, mint gyerekkorában, mikor az anyja jött szembe vele. Szokása volt az anyjának, hogy időnként elindult valamerre, és neki, Lőrincnek kellett megkeresnie; igen, akkor is szakadt az eső, úgy gondolta, még egyszer lesétál a csarnokig, az anyját ha nem is találja meg, ő azért csak hadd ázzon át rendesen, kapjon egy jó kis tüdőgyulladást, olyat, amelyet egyszer már kapott: közepes láz, homályos látás, szilvalekvárral adták be neki a germicidet, akkor azt hitte, vége, hogy itt van tizenegynéhány évesen, és máris vége, „nem baj, majd gyönyörű csokrot hoz anya a síromra”; még egyszer lesétál a csarnokig, gondolta, ment a szakadó esőben, már nem sírt, nem is félt, és akkor Bakóék kerítésénél szembetalálkozott az anyjával. Ahogy imitten szembetalálkozott most a feleségével. Az asszony nyomban felismerte: „Lőrinc, te vagy az?”

„Milyen fátyolos a hangja – gondolta Lőrinc. – Fátyol van a hangjában. Mint volt régen a hajában, a hajából. Aláomló fátyol. Nem földet söprő, csak a válát...” – Semmit se felelt, és nem is nézett az asszonyra, ment tovább, határozott léptekkel befelé a sikátoron, magában beszélt csak:

„Mindig szerettem volna mesélni neki – mondta –, de már nem mesélhetek, már késő lett. Úgy látszik, annyival is be kell érnem már, hogy elhitetem magammal, hozzá is szólok, amikor magamban beszélek. Ez a folytonos távolodás tőle, ez most a beszédem vele. Vajon látja-e, amit mondok? Kétoldalt kirakatok, bezúzott üvegű kirakatok, belül fodros szoknyácskás hajasbabák az üvegcsé-

rép-szönyegen – látja-e? Szerettem volna beszélni neki, s párszor hozzá is fogtam már, hogy beszéljek, és mondhatom, beszéltem is neki egymást, de valami miatt nem tudtam igazán felszabadultan beszélni hozzá. Ahhoz, hogy felszabadultan beszélhessek, ahhoz réges-rég beszélni kellett volna már vele, és sokat, nagyon sokat kellett volna beszélni. Mert akkor az a kevés beszéd is, amit már beszéltem vele, őszintébb lett volna. De mert nem volt felszabadult, nem lehetett őszinte sem. Néha, mikor beszéltem hozzá, és egy pillanatra – mintegy magamra nézve – megláttam magamat, amint beszéljek, és azt gondoltam, milyen jól beszéljek, nem is akadok el, mi lenne, ha elakadnék – egyszerűben bekövetkezett, egyszerre csak leálltam...”

Szemből kapta az esőt, az inge lucskosan rátapadt testére, élesen kirajzolódtak alóla vékony bordái. „Sovány lettem, annyi szent – gondolta –, sokkal soványabb, mint voltam.” – Levette az inget, gyorsan kicsavarta belőle az esőlevet, s mivel úgy vette észre, sokkal egyenletesebb a járása, ha fölül nincs rajta ruha, nem húzta már vissza, csak lazán rákötötte a derekára. – „Egyszer meg gyönyörű, márkás autóban ültem; ezt is el akartam volna mesélni neki, de félttem, hogy elakadok, s inkább nem meséltem el. – Egyedül ültem benne. Hatalmas erdőn haladtam át. Fák szaladtak el mellettem. Éreztem a lombok hűvösét. Letekertem a kocsni ablakát, hagytam, sőt kívántam, hogy a száguldás szele az arcomba vágjon. Jó volt, szabadnak éreztem magam. S akkor egyszer csak felfigyeltem valamire. Hogy nincsenek is fák, sehol egy fa, sem előttem, sem pedig mögöttem, sík, kihalt, kopár terepen rohanok...! Lefékeztem az autót, az órára néztem, de az időből nem tudtam megállapítani, mióta vagyok úton. Gyorsan rágyújtottam egy cigarettára, és visszafordultam. Ismeretlen vidéken haladtam, nem emlékeztem, hogy valaha is jártam volna erre, más út viszont nem volt. Leállítottam a motort, kicsit hagytam még gurulni a kocsit, néztem egyre a tájat. Teljesen halott, se szél, se csobogás. Kiszálltam és vizelni kezdtem. Úgy vettem észre, amit lelocsolok, az menten elszárad. Leguggoltam és megnéztem. A fű zöld volt, tehát nem száradt el. Viszont amikor beültem a kocsiba és indulni akartam tovább, hirtelen ráeszméltem, hogy behugyoztam; végképp nem értettem már semmit sem...”

Nagy, kivájt tökökben gyertyák világítottak a sikátornak e szakaszán jobbról is, balról is. A lángnyelvek kissé hajladoztak, ám állták a szelet, állták az esőcsepásokat. Lőrinc most kicsit hézagosan gondolkozott, máskor is előfordult már ilyen, általában akkor, amikor egy kész gondolatkörön belül, *ettől* mintegy független gondolatai támadtak: „vertem is?... szentül meg vagyok... mert azzal is bennem, hogy talán semmi másért nem... afféle henger ... mint azt a másikat magamban... melyben minden alkímiai kísérletre.”* – Lőrinc kidoborította mellkasát, hogy minél nagyobb felületen érintkezzen az esővel, mely – így érezte – az Ég verejtéke. Közben folytatta útját, s folytatta beszédét is magában:

„Máskor egy lánnyal voltam, sosem láttam azelőtt, mégis úgy éreztem ott, hogy mi már szerelmeskedtünk. Sőt, lehet, hogy újból szerelmeskedünk. Cserjés

* „hát talán vertem én a feleségemet? nem tudom, nem tudom. de szentül meg vagyok róla győződve, ha vertem is néha, én azért őt sosem bántottam. – mert azzal, aki bennem van, örökösen versenytartottam. hol én, hol ő győzött. – hogy talán semmi másért nem születtem, mint csakis egyedül azért, hogy figyeljem azt a másikat magamban. és hogy megtisztítsam halálomig, vagy őt, tőlem, vagy magamat, őtőle. mert talán semmi más nem vagyok, mint ezeknek ütköző pólusa, amolyan henger (mint amott a tökök) melyben minden alkímia adott a kísérletre.”

patakparton álltunk, nem egészen a szélén, kicsit távolabb, a vizet nem is láttuk, csak tudtuk, hogy kék, s hogy káposztalevelek úsznak rajta. A gyakori esőzések kissé megszagatták a partot, gyökerek lógtak alá, hajszálgyökerek, mint a pókháló, tömött, néhol laza földtuskókból, csimbókosan is. Nyitva volt a kocsink ajtaja. Egy szép játékautó a fűben hevert felborulva. Fölvettem és kicsit körbetapogattam, aztán zsebredugtam. Pitymallati fény volt, de az is lehet, hogy már alkonyodott. A lány nagyon szép volt, még a régimódi plissézerezott szoknya is jól állt neki, s én néztem is volna már a helyet, ahol ledőlhetnénk kicsit. De tudtam, hogy indulnunk kell tovább, a vágy afféle elgondolás maradt csak. Így sem volt fájó, nem szomorkodtunk, hogy nem valósulhat meg, különben is kicsit olyan volt, mintha túl lennénk máris rajta. Azaz: nincs nagy baj, hogy újra, hogy még egyszer nem lehet. Két nagyobbacska fiú jött akkor, illetve az egyik megállt az úton, a másik viszont a kocsink körül ódöngött, sőt körülöttem is, mintha beakarna nyúlni a zsebembe. De látva, hogy én mindegyre elfordulok tőle, s talán azért is mert, hozzá képest én igazán *nagy* vagyok, inkább lecsoszogott a patakparrtra. Mi beszálltunk az autóba, a lány előreült mellém, s akkor hanyagul odapottyantottam a játékot a gyerekeknek. Sajnáltam, hogy nem lehet az enyém, de a mozdulat kárpótolt, olyan felnőttesnek éreztem...

Aztán egy iskolában voltam, tetőzete nem volt, sőt, nem volt meg mind a négy fala sem, amelyek még álltak, azok is rém messze egymástól. Nagyon nagy padokban ültünk, emlékszem, elszórtan, tulajdonképpen alig voltunk néhányan. Mindenkinek volt egy ritkás rácsa (kis létraszerű valami) a könyöke mellett a padon. Mert épp írtunk egy rézsút vonalas füzetbe, eszünkbe nem jutott, hogy a füzetet úgy is fordíthatnánk, hogy a vonalak párhuzamosak legyenek a pad lapjának alsó szélével. Nekünk így is jó volt. Sőt épp így volt jó. Mintha a valamikori osztálytársaim körében ülnék, gondolkodtam. De nem jött el mindenki. Vagy nagyon távol ülünk egymástól, azért tűnik a létszám kevesebbnek? S igazán nem is volt föltétlen muszáj betérnünk ide. De ha már itt vagyunk – írunk kell. És tudtuk, hogy jön majd egy férfi szűk öltönyben (pepita mintás), és hogy ő fogja eldönteni, a tudásnak milyen fokán állunk. Alig írtam valamit, engem biztosan megdorgál majd, gondoltam. De volt ott egy tanárnő is, mozdulatlanul az asztalnál ült, folyt az arcán a verejték. Élő szobor, amelyből lassan elszivárog a nedvesség, gondoltam. A szűkruhás férfi tényleg megjelent; jó is, hogy túl leszünk ezen, sóhajtottam, mindegy, hogy mivel büntet. Hátral valamilyikőnknek azt mondta: »Maga P.-től olvasott csak?! Hát kérem, az nagy nulla.« Most mellém ért, láttam, hogy a lába szárán szétfeslett a feszes nadrág, jó ujjnyi helyen, de még tartotta pár cérnaszál. Engem megsimogatott, mikor elmondtam, ki a patrónusom, s mert szelíd, jámbor az arcom. Elmehettem. És V. is eljöhett, ő ült hozzám a legközelebb. Egy mély völgyben (inkább szurdokban) vicinális várt bennünket, sokkal öregebb masina, mint gondoltuk. Menet közben leléphettünk róla, s ha akartunk volna, vissza is. De nem akartunk. Léggpuska volt nálunk, nem az enyém, nem is V. -é, ajándékba kaptuk, hogy kitől, az nem fontos. Nagyon nagy mezőiségre értünk, enyhén emelkedett, szélén fél méteres csapás, olyan, mintha vonalban fölperzselték volna a száraz kórót, szabályos csík, ezen ballagtunk. De az emelkedő tetején véget ért az *út*, találomra választottunk egy irányt, az volt a lényeg, hogy lefelé. Utóbb láttuk, hogy ez az oldal teraszos, három terasza volt a dombvonulatnak, mi a középsőn mentünk.

Egyre sötétebb lett, és nemcsak a beborult ég miatt, de a fák lombozata is sötétített, ugyanis erdőben voltunk már, igaz, ritkás erdőben, viszont errefelé a fáknek hatalmas koronájuk volt. Kimerészkedtünk a terasz széléig, s onnan mutatam fölfelé társamnak, hogy nézze, ott van az a ház (pince?), ahová meg kell érkeznünk. Ám magam is elcsodálkoztam: nem ilyenek tudtam az épületet; kicsinek, meghittnek, az meg ott hosszú, tornya van, kőből való, lehet, hogy kastély. Közben az alsó terasz felé is mutogattam, V. figyelmesen követte az ujjam. Ott lenn keskeny hasíték látszott, nem túl erős, de nem is halovány fénycsík világított be. Mikor majd visszafelé jövünk a háztól (onnan csakis egyenesen lefelé szabad haladni), ott fogunk kijönni. Ha minden igaz, tettem még hozzá magamban, ha minden igaz. Annyi biztos, sokat kell addig gyalogolnunk...”

Lőrinc most visszanezézett a sikátorból. Nem volt ennek különösebb célja, a feleségét innen nem láthatta volna, egyébként is meglepedkezett már róla. Így hát nem is gondolta, hogy a feleségének beszél, csakis magának mondta:

„Egyszer egy földbevájt égető-lyukra leltem. Benne hegyes furdancsra felcsavart halkonzerv-tető. Egészen lágy, de mégsem ragadós, egyik oldalán csíkosan barázdált kátrányrög is volt a lyukban. Ilyet kerestem mindig, most legalább hazavihetem, gondoltam. De előbb két kört kellett tennem a felüljáró alatt. Aztán kis vézna fácskák között ki a rétre! A hangjukat ugyan még nem hallottam, de ingjük fehérje már messziről fel-felvillant – rúgták a bőrt a fiúk, sőt Z. lányai is ott voltak. A katonák lövéseitől kissé tartani kellett, de mint fiatal barátaim elmondták: csak elvélve téved ide egy-egy *fütyülő*s történet. Viszont az égen tündökletes fényű s formátumú robbanások. S mind hangtalan, illetve néha-néha egy-egy tompa pukkanás, de már megállapíthatatlan, hogy honnan, melyik – már elillant – tüneményből eredt, azaz, melyiknek lehetett hangeffektusa. Itt, a rét mélyzöld ölén, hanyattfekve, hangyáktól és csigáktól ellepve végtelenül a nyár!, gondoltam. S mintha mi magunk is végtelenülnénk benne!... Csalóka hit a remény. Már fel-feltűntek a horizonton komor *lovások*, iszonytató tömegű felhőtornyok. Alattomosan körbecserkésztek minket. Még jó, hogy ágyúzzák őket, mondtuk. Bár utóbb épp ellenkező véleményen voltunk. Hogy talán maga az ágyúzás, e vakmerő tett gerjesztette s ösztökélte sebes közeledésre e légnemű kolosszusokat, monstrumokat...”

Mikor *beszédének* e pontjáig ért Lőrinc, lépéseket hallott közeledni. Négy férfi jött szembe vele az út teljes szélességét bitorolva. Azok észre sem vették őt, egyenes tartással elhaladtak mellette, úgy tűnt, fontos dolgokról beszélnek. Az első azt mondta: „Micsoda idő, mit szólnak, micsoda idő!” A második: „Képzeld, a szomszédasszonyom (ő, ne képzeljenek semmit se!) ott állt reggel a kertkapuban. Képzeld, el egy marha jó nőt, egy marha jót!...” A harmadik tegezte valamelyiket, és közönségesen csak ahhoz intézte beszédét: „Nézd, öregem, én kimegyek *oda*, ha kell, én kimegyek, tényleg. De *oda* pracli is kell ám, pajtikám, pracli! Mondta a barátom is. Hát naná, mondtam neki. Hülye, azt hiszi nálam semmi se...” A negyedik halk volt és szomorú: „Szegény édesanyám meghalt, tudják, és most ott vannak a tyúkok. Negyvenegy. És a tojások. Ma is összeszedtem hetvenet. De nézzék, kedves uraim, hát van nekem időm, van nekem időm, van nekem...”

Lőrinc gondolt egyet, és utánuk eredt. Már közbük csapódott és fölvette lé-

pésüket, mikor egyszercsak rákerült a sor, hogy ő is szóljon. Megköszöriülte tor-
kát, illedelmesen bemutatkozott, majd csendesen azt mondta:

„Hosszú mássalhangzók című költeményemet, kérem, uraim, hallgassák meg:

*annyi
asszony
fonnyad
hosszan
mennyi
messze
süllyed
vessző”*

Lőrinc kettőt köhintett, hogy jelezze, befejezte a versmondást. És úgy dön-
tött, befejezi már az együttlépegetést is az urakkal. Mert hirtelen ráeszmélt,
hogy visszafelé halad a sikátoron, s neki semmi kedve újra találkozni a felesé-
gével, aki bizonyára még mindig ott áll valahol abban a hideg esőben, és néz
útána.

Megfordult, s indult most már véglegesen befelé, egyedül. Még hátrakiáltott
az uraknak: „Kérem, mondják meg neki, hogy nem láttak!...”

Örkény-pályázat

A MÉRTÉK Építészeti Stúdió és a *Magyar Napló* szerkesztősége pályázatot hirdet
Örkény István születésének 80. évfordulója alkalmából, prózaírók számára. Ma-
ximum 10 gépelt oldalas (26x60 leütés) kisprózákat várnak, egy pályázótól leg-
feljebb hármat (lehetőleg három példányban). A pályázaton részt vehetnek
mindazok, akiknek 1991. december 31-ig nem jelent meg önálló kötetük. A pá-
lyázat célja a legújabb törekvések feltérképezése, ezért elsősorban fiatal, pályá-
kezdő írók jelentkezésére számítanak. A pályamunkákat a *Magyar Napló* szer-
kesztői bírálják el.

A MÉRTÉK Építészeti Stúdió Kft. által felajánlott első díj 35.000 forint, a máso-
dik díj 25.000 forint, a harmadik díj 10.000 forint. A szerkesztőség a díjazott és
arra érdemes munkák első közlésének jogát fenntartja. Minden beérkező kézira-
tot megőriznek. A beküldés határideje 1992. április 5.

A kéziratokat a következő címre várják: Magyar Napló szerkesztősége, 1426
Budapest, Pf. 108. A borítékra kérik ráírni: ÖRKÉNY-PÁLYÁZAT. Az eredményhir-
detésre és a díjátadásra az 1992-es Ünnepi Könyvhéten kerül sor.

előkészületben

*ez az éj már a kötéseké.
a hóból és szélből való tegnapi
anyagféleségeké. irgalmatlan
képzeltetés, oly regény,
melyben a szerző gyöngéden és*

*érzékletesen, valószerű
nyelvi leleményekkel, ám mégiscsak
megszégyenítő humorral és hazug
erővel vall régi
szerelméről. van s van esélyem,*

*állapítja meg örömet a
könyvének elején, mikor meghallja
a mélytengeri halszájból a lánynak
hívó köszönését.
válaszol is kellelten, mint egy*

*lépre csalt bevándorló, ki jó
madárként mellőzné a kikötői
ceremóniát, de néhány platina
hajszál rakoncája
az ó, s a nő fehér arcában*

*nyomban szolgálai türelemre
bízgatja. zsákmányt ejt a fércöltő fény,
mielőtt a lélegzet elérhetné,
és szabadon hull le,
lélekszakadva, se csatt se szárny*

*a hallgatásba egy szókönnyű
érintés, a lány kezének gyöngyöző
levélhívőse. és ki is tudná azt,
mi kövesedik csak
az égbe, és min áll vagy bukik*

itt lenn a vásár. vagyishát ő,
ahogy magát nevezi, főállású
önmeghaladó, hol csak komédiás,
szerény tanú, mint
ezüstszín hold a rozettán át,

hol meg tükörszegként végletes.
hát ilyen lírai leírásokra
is képes az emlékező, ha épp úgy
akarja, az értő
feledés adjon súlyt ügyetlen

örömnök, vagy szenvedélyének
múlásával a hétköznapi ügyes
bajok közt leskelő tekintetének.
szobányi koszfehér,
s e fehéren túl, itt tartottunk,

szemenszedett leszármazása
a télnek... nofretéte kóc kerül majd,
bábagyom, a megcsorbult női kézre,
gazdátlan porcelán
áru, melybe, az idő kacat

halványai közt belenőtt egy
rózsa. ez a váratlanul fellobbant
hiány a férfi szerelme, negatív
árnyalakja egy hím-
nős mozdulatnak. tenyér és tett

egybekérgesülve...; aranyzöld
óriásbogár, mely nem gyógyítja meg,
de nem is mérgezi tovább a szökő
párt. csak soha vissza
önmagamba, mondja végül a férfi

Beköszöntő Forgács Éva Bauhaus-könyvéhez

Szellemi öröm számomra beajánlani az értő olvasó jóindulatába és figyelmébe ezt a tanulmányt, hiszen a szellem, a tudomány, a művészet: az ember önismertének végtelen, de sosem egyenes vonalú lajtorjáján előrelépni, feljebb lépni mindig öröm, a ráismerés öröme. Forgács Éva könyve ugyanis, mely *egy közép-európai értelmiségi* mozgalom szakszerű életrajzát, szerkezeti leírását nyújtja, visszafogott, racionális, világos, szűkszavú kommentárokkal kísérvé – az értelmiségi önismeret és önkritika könyve. A Bauhaus nagyon ismerős mindnyájunk számára, és egyben sokféle tünődés, kritika tárgya lehet. A modernség, a racionális tervezés, a „tisztán emberi” berendezésű világ nagyratörő, olykor nagyot alkotó, de nagyot is romboló, kétértelmű, néha önkényes programjáról van szó, egy olyan totálisnak, homogénnek elképzelt művészeti világképről, amely valójában áramvonalas vallásossággá vált az idők során. Ismerős dolog ez, hiszen az autonóm, szabad emberi lény kanti, 18. századi vágya, programja, hogy saját csoportja, gyülekezete, csapata vagy éppen bizottsága révén felnövecsse, illetve magáévá tegye a világát, hogy voluntarisztikus hévvel, kezdetben naiv, igaz hittel, később a hatalomban megrongálódva növekvő pragmatizmussal, sőt életmentőnek vélt kicsinyes lépegetősdível, helyenként cinikus törtetéssel véghezvigye fausti rendeltetését, nos mindez nagyon is ismerős, vissza-visszatérő története a modern európai értelmiségnek. Annál érdekesebb az, amikor és ahogyan – a szerző bemutatása szerint – a nagy filozófiai, politikai és gazdasági, ipari faustiádák éppen a legérzékenyebbre, a sokáig e modernségnek ellenálló művészetnek a területére kerülnek át, amikor egyáltalán felmerül, hogy a művészet lehet nem-kisipari, nem kézműves, hanem sorozatszerű is. Ennek az átalakulásnak, ezen belül a klasszikus avantgárdnak példázatos mozgalma a Bauhaus, amely máig elismerés és vita tárgya. Számomra benne a 18. századi, kanti program örökké kétértelmű, mégis kikerülhetetlen jellegzetessége, tragikus sorsa mutatkozik meg: az ember kiskorúságából való maga kidolgozása egy érettebb nagykorúság felé, elkerülhetetlenné teszi-e, hogy éppen a racionális önismereti és önbírálati képesség homályosuljon el menet közben, elkerülhetetlenné-e továbbá, hogy a gyülekezet, a közösség, a csoport, a párt csak akkor lássa magát egyetemesnek, amikor inkább már szekta valójában? A Bauhaus ilyen értelemben nem pusztán egy magas színvonalat, fordulatot jelentő művészeti, stílári mozgalom, hanem politikai, életformabeli és eszmei utak, tévutak kereszteződési pontja az európai és német modernség alakulásában. Helyenként drámai olvasmány Forgács Éva könyve, különösen a Bauhaus és a korabeli politika és kultúrpolitika kapcsolatát tekintve, amelyben az életben maradásért vívott küzdelem egyre inkább siralmasan ismerős behódolássá vagy kicsinyességgé válik anélkül, hogy elkerülhetnék a fatális felbomlást 1933 után. Kulturális mozga-

lom volt ugyan a Bauhaus, de ez ideológiát is jelent, annak minden következményével: a teória elkerülhetetlenül konfliktusba keveredik a praxissal, azzal, amit valójában eleve magában hordott, hiszen a Bauhaus teóriái épp a kivitelezést, a gyáripari sokszorosíthatóságot előfeltételezték. Ez a konfliktus szinte anatómiai lóként magán viseli a technikai világekorszak Benjamintól napjaink gondolkodóiig felmutatott kétséges, néha lidérces jegyeit. A tanulmány világosan feltárja, hogy a 20. századi építészet, formakultúra és technika vívmányai, eredményei és a kietlen, kétségbeejtő lakótelepi elővárosok, az ipari hulladék és szennyezés egyszerre találhatják meg eszmei és gyakorlati forrásukat többek közt Gropiusék praktikus álmaiban. Különösen beszédes, hogy a Bauhaus programja mennyire vált vagy válhatott volna egy tömegkultúra stiláris modelljévé, az amerikai tömegdemokrácia kliséitől a korai szovjet társadalom áramvonalas, avantgárd messianizmusán át a hitleri Németország ún. forradalmi épület- és tárgykulturájáig. Forgács Éva éppen azt mutatja ki ragyogóan, hogy teória és praxis konfliktusa abból is adódott, hogy Gropius gyakorlatiassága nem mindig párosult szakmai precizitással, realitásérzékkel vagy manuális okossággal – az ő gyakorlatiasságuk maga is ideologikus volt, anyagon tett erőszak és ráhagyatkozás különös dialektikája folytán. De vajon nem ez-e a sokatmondó ellentmondás maga, ahol tetten érhető mindaz, ami kritikára szorul, az anyaghoz való viszony? Van-e még értelme egyáltalán – a 20. század közepén bekövetkezett és mindettől nemhogy nem független, hanem szorosán idetartozó két, politikai-emberi-esztétikai katasztrófa után – a kritikai értelemnek, művészetnek és filozófiának, amely mindig kitermeli, úgy látszik, saját élcspatait, vezéreit és ésszerű-ésszerűtlen megváltóit? Talán csak a legnagyobb emberi-művészi teljesítményei a kitérésponatok, a zsenialitás művei – Klee-nél, Kandinszkijnál, Schlemmernél.

Forgács Éva könyve tehát abba a kritikai-önkritikai horizontba tartozik, amely 1968 körül tárult fel teljes bonyolultságában, fájdalomosságában, s amelynek tanulságai: a modernség részleges önmegtagadása, lemondása legnagyobb, forradalmi képzelgéseiről, a gyülekezet önismereti válsága, ugyanakkor ráció és világos struktúra mint alapértékek fenntartásának a pátosza a jelenben – nos, mindennek a feszültsége, a dinamikája, visszafogott iróniája és kétkedő tisztessége határozza meg e remek tanulmány és elemzés gondolati stílusát. Nem véletlenül zárom hát stíluskérdéssel bevezetőmet: nem kell és nem lehet eltekinteni attól, hogy e könyv szellemi sikere abban is áll, hogy rádöbbsen: nagy szükségünk lenne arra, amit női – de nem feltétlenül nőies – gondolkodásnak nevezhetünk, s biztos, hogy ennek a női gondolkodásmódnak, hangvételnek külön rejtett, elnyomott története van Európában, amelyre csak mostanában kezdünk figyelni. A legfinomabb distinkciók, a maskulin agy számára elérhetetlen szétszalazási képesség és az élet homályosabb, árnyékosabb alapjaihoz közeli, elfogulatlanabb szenzibilitás ez. A Bauhaus nagyon is férfítörténet, egy férfiközpontú kultúra vége felé, a férfiertékek pusztitássá változásának évadján, így az erre történő női reflexió, a leírás finom állhatatossága újra meg újra felvillanthatja a textusban mint stílusban is egy tanakodó, olykor feszült, olykor rezignált, olykor komikus, olykor tárgyyszerű, egészében elég szomorú beszélgetés önismereti lehetőségét, folytathatóságát is egyúttal.

Elhangzott 1991. december 11-én, az Írók Könyvesboltjában, a könyv bemutatása alkalmából, Budapesten.

„VERI A HAB A KŐSZIKLÁT...”

Egy elfelejtett költőné: Rákóczi Erzsébet

Károlyi Amynak, Weöres Sándorra emlékezve

Tizenöt éve is elmúlt, hogy Rákóczi László lányát, a hányatott sorsú Rákóczi Erzsébetet mint II. Rákóczi Ferenc Zrínyi-ismeretének lehetséges közvetítőjét és mint Zrínyit követő költőnőt említettem. Rákóczi Lászlóról (1633-1664) akkor szinte csak annyit tudtam, hogy a Rákóczi-ház katolikus grófi ágának sarja volt, és hogy Várad vakmerő ostrománál ontották véréét. Magyar nyelvű naplója és Zrínyi Miklóssal történt találkozásai csak 1990-ben foglalkoztattak behatóan, amikor tudománytörténeti szenzációt jelentő naplófeljegyzéseit végre publikálták. Rákóczi Erzsébet, a korábbi melléktema, most váratlanul főszereplővé lépett elő: apja alakjának ismeretében személyiségvonásai éles meghatározottságot kaptak, s nagy valószínűséggel sikerült tisztázni annak a Zrínyi-verseskönyvnek az eredetét is, ami kezében járt.

Amaz említett idő tájt *Rákóczi Ferenc buzgó énekét* értelmeztem, s bevezető tanulmányt és jegyzeteket írtam Weöres Sándor *Három veréb hat szemmel* című költészettörténeti antológiájához. Szerettem volna, ha Weöres Sándor, akit a régi magyar poétriák kitüntetetten érdekeltek, felfigyel Rákóczi Erzsébetre is, ez azonban nem ment könnyen. A *Három veréb*-antológia első kiadásának készültekor még nem sikerült meggyőzőnöm W. S. mestert; Rákóczi Erzsébet két ismert verse közül nemhogy a közhelyesebbet, de a kuriózusabb lóbúcsúztatót sem szerepeltette kedves régi magyar költőnői között. „Rákóczi Erzsébetnek sokáig esélye volt, hogy szaporítja a hölgy-írók számát: férfias szenvedélyei kiválóan alkalmas furcsasággá is tették volna, lovaktól búcsúzó verse is abszolút kuriózum, mégsem keltette fel Weöres Sándor figyelmét, mert költészetként gyengének találtatott, s joggal” – keseregtem 1976-ban.

A vers kvalitásait illető fenntartások mellett Weöres Sándornak még egy érve volt a közlés ellen. Tekintettel arra, hogy Rákóczi Erzsébet verseit Thaly Kálmán publikálta, a lovaktól búcsúzó darabról feltételezte: esetleg hamisítvány. Thalyt ezúttal sikerült megvédeni, hiszen most valóban pontos jelzeteket ad, és a vers benne is van az általa használt ún. Hölscher-kódexben, szövegekölése ugyancsak megbízható. Weöres tartózkodása az 1982-ben megjelent második kiadás szerkesztése közben oldódott fel, s Rákóczi Erzsébet *Lovaktól való elbúcsúzását* is szerepelteti:

*Szememet hízlaló,
Szívem magasztaló,
Éltem hosszabbító,
Jó kedvem újító*

*Kedves szép lovaim,
Gyönyörű magzatim,
Búm elfelejtőim,
Én időtöltőim:*

*Istennek ajánllak
S ahhoz hív szolgálómnak,
Gondja legyen rátok
S legyen jó tartástok!
Abra ti anyátok,
Szolgám lesz atyátok.*

*Engedje Istenem
Viszontag szemlélnem
Ti ékességetek
S víg termeteteket!*

*Számosban találjak
Én nagy örömemre,
Frissen láthassalak
Én dicsőségemre!*

Kis-Tapolcsán,
9. Februarii, Anno 1639.

Weöres Sándor csak a Thaly közlésének utóírásán rövidített, mert az eredetileg így szól: „*Ti anyátok*, Kis Tapolcsán 9. februarii Anno 1693. *Groff Rákóczi Erzsébet*.” Vajon miért hagyhatta el a *lovak anyjának* szerepére utaló hitelesítést? Alighanem azért, mert a versben már ott áll: „*Abrak ti anyátok, / Szolgám lesz atyátok*”. Weöresnek igaza volt, de természetesen ez a kettőség is hiteles lehet: a hevült búcsúzásban, amikor aláírta az istenhozzádot, Rákóczi Erzsébet végül visszavette, vagy magára is kiosztotta az abrak anya-szerepét. Hogy Weöres még egy sort elhagyott, annak magyarázata egyszerűbb. Elhagyta ugyanis azt a legutolsó sort: „*Isten hozzátok, édes gyermekeim!*” Ez egyrészt nem rímelő sor, tehát nem tartozik a verskompozícióhoz, másrészt ha elmaradt az abrakszerep-átvétel, el kellett hagyni ezt is. Summa summarum: Weöres az életrajzi hozzátételt megszüntette le a versből, de meghagyta a szereztetési helyre s időre utaló dátumot – akárcsak Psyché, aki minden versét hasonló akkurátussággal és aláhúzó kiemeléssel datálta.

Olvassuk el Weöres Sándor pontos kommentárját is: „Rákóczi Erzsébet grófnő, Kistapolcsány birtokosa, a gyermek II. Rákóczi Ferencnek és testvérnénjének, Júliannának nevelője; két sikertelen és gyötrelmes házasságból gyermeke nem lévén, az apró rokonokkal foglalkozott. Heves temperamentumú, szabados viselkedésű hölgy volt, szenvedélyes lovas és vadász. Itt közölt verse, valamely hosszabb utazás alkalmával, búcsú szeretett lovaitól.”

Ezt a heves temperamentumot, szabados viselkedést, lovas és vadász-szenvedélyt Rákóczi Erzsébet apjától örökölte. Rákóczi László a kis *Betkó* (*Erzsébet* → *Erzsébetkő* → *Betkő*) felcseperedésének szinte minden fontosabb eseményéről beszámolt naplójában.

1654. november 22-én „kereszteltettem meg leányunkat, nevezetve a szent kereszt-ség által Erzsóknak”; 1656. augusztus 28-án „A kis Betkóval együtt az öregasszony és dajka bémenvén az virágoskertbe, találtak egy veres rózsát, olyant, az mely nem a végin, hanem a közepin volt az rózsza vesszejének”; 1654. szeptember 21-ére virradóan „költ egy foga a kis Betkónak”; 1655. november 4-én „Dominik herceg (...) küldött ajándékon (...) Betkónak egy kis ládácskát”; 1655. december 27-én „Ismérszett meg egy foga az kis Betkó leányunknak”; 1656. február 20-án „értvén az kislánykámnak az atyámfia [= feleségem] leveléből betegeskedését, küldöttem Jászóra az doctorért sietséggel”; 1656. március 31-én „Egészségben találván az kis Betkót, vígan voltunk vacsorán”; 1656. december 28-án „Küldöttem virradta előtt (...) az késmárki doctorért, megbetegedvén az Betkó”; 1657. március 3-án „találtam egészségben az atyámfiát és kis Betkónkat”; 1657. március 28-án „érkeztem ebédre Zboróra paripán, jó egészségben találván az atyámfiát, de az kis Betkót betegen”; 1657. június 11-én „érkeztem Sárosra éjfél után egy órával éjszaka, s találtam jó egészségben az atyámfiát és az kis Betkót is”; 1658. április 30-án „Az atyámfiát és a kis Betkót Bécsben hadtam doctor kúrája alatt”.

Betkó tehát már háromévesen részese volt apja és szolgálai laptajátékának. Úgyszintén hamar megismerhette (netán meg is ülte) Rákóczi László kedves lovait, a naplóban megnevezett Vajdát, Kereszttest, Herceget, Imecet, Dajkát, Csajkát, Kakast, Szercesent, Barcsait, Szarvast, Fickót, Ficsurt vagy a legnevezetesebbet, Karabellát, *aki* Zrínyi eposzának csodalo-va, Karabul után kapta a nevét. És ki tudja, mi minden kedvtelésben követte még apját?! Hajókázott, úszott, patakban fürdött, sziklát mászott, barlangot kutatott, szánkázott, nyilazott, célbalőtt, tegzelt, koszorút űzött, tekézt, kártyázott, ostáblát játszott, céduláskockázott, netán kedvtelésből festgetett s zenélt ő is? A vadászat iránti megszállottságából akármelyik apai eredetű passziójára visszakövetkeztethetnénk.

De ez már másik történet: a Betkóból Erzsébet asszonnyá serdült „kistapolcsányi Diáné”.

*

Rákóczi Erzsébet apja halálakor 9 esztendő. Neveltetésére a katolizált Báthori Zsófia vigyázott gyámként. Már tizenhárom évesen, 1688. február 4-én lakodalmát ülte Nagysároson a 22 éves gróf Erdődy Ádámmal, talán valaminő összefüggésben azzal a titokzatos találkozással, amely „Erdődyné asszonyom”, Rákóczi László és horvát nagyurak között Pozsonyban s Talpon még 1655 júniusában történt. A lakodalmi adat közreadója szerint hűsz nap múlva már „festették a temetési zászlókat az ifjú férj számára: holtan hozták haza kocsiderékban a zászlónyai csetepatéből”. A tragikusán rövid, egy nap híján háromhetes házasságot az ifjú Erdődy grófnak a szepesi templom falába illesztett epitáfiuma boldognak mondja, és megörökíti az elhunyt férjről, hogy hat nyelven beszélt. Csak jó egy év telik el, s Rákóczi Erzsébetet – a pápától kieszközölt engedéllyel – Erdődy Ádám unokatestvére, György vezeti oltár elé. Ez a második házasság ugyan formálisan a sűríg tartott, de sokkal szerencsétlenebb volt az elsőnél: Rákóczi Erzsébet gyakorlatilag elvált Erdődy Györgytől. Noha a férjtől való „maga elvonyása miatt” Erzsébet asszonyt a királyi párnál és Kollonich bíborosnál is bepanaszolták, ő kitartott elhatározása mellett. „Életem veszedelmével, lelkem kárhozatyaival ő kegyelmével tovább laknom nem lehet” – írta nagy határozottsággal Kollonich Lipótnak két szerencsétlen házasságát panaszoló levelében 1695. június 3-án. Férjével támadt viszályáról emlékiratszerű jegyzetei is beszámolnak, s ezekben megörökíti fogadalmát: hogy „annyit szenvedjek, károsítsam, becstelenítsem, mortifikáltassam, életemet szerencsétlenítsem, végtére miatta s mellette lelkemet veszítsem, készebb vagyok klastromot választani”. Mi lehetett az „elvonyás”, szenvedés, károsítás, becstelenítés, mortifikálás oka? Házasságuk magtalan-ságát – önmagát mentve – Rákóczi Erzsébet is panaszolja jegyzeteiben, s Erdődy Györgynek valóban nem született gyermeke második feleségétől, Jakusich Teréziától sem. Thaly Kálmánnak korábbi szakirodalmat nem kellően mozgósító, több helyt homályos tanulmánya – vagy inkább elbeszélése (amely például a két férjet összekavarja) – Rákóczi Erzsébet hol idézett, hol átírt levelei nyomán a „gyenge férfiasságú, korhadozó, nyavalyás” első (valóban második!) férj „semmi-vir” voltát hangsúlyozza.

Thaly szinte sértődött a sorsra és az Erdődyekre, amiért a dicsőséges fejedelmi Rákóczi-ház grófnő és grófné nagyasszonyának ennyi szenvedés jutott osztályrészül. Az agg historikus, aki szabályszerűen szerelmes volt Rákóczi fejedelembe és rajongva eszményítette a kuruc férfiasságot, annál lobogóbban ünnepli „a kistapolcsányi Diána” férfias szenvedélyeit. „A férfias jellemű, a határozott, erőslelkű, akaratos, dacos fejű úriasszony; a szarvasok, őzek, erdeiek, hiúzok fáradhatatlan kergetője, lövöldözője, vadászhalókkal elfogója (...) kedvteléssel élt sport-szenvedélyeinek: lovagolt, szánkózott, kocsizott, nyilazott, puskázott, vadászott.” Az alma tehát nem esett messze a fájától: a kis Betkó apjának sport-szinten űzött kedvteléseit örökölte. Puskákat, kutyákat, hálókat, szekereket, puskatokokat felsoroló idézett jegyzeteiben sem csak öthetes betegségét emlegeti (amikor „csak ódalról ódalra forgatták”), hanem egyfolytában négynapos vadászatát is. Botka Tivadartól azt tudjuk meg, hogy a kistapolcsányi „régí kastély folyosóin máig is látható fölös szarvas- és őzsarvak tőle származnak”, s hogy alapított egy olyan vadásztársaságot, mely „különös szabályokkal volt ellátva”. Kazary Károly meg arra mutat rá: „Halála után egész sereg madárhálót, enyves vesszőt és érces sákányfogú, vont lukú, tekervényes csőjű vadászpuskát találtak ingó javai között”.

Mintha Zrínyi I. *Idillium*-ának fiatal vadásza lépdelne előttünk Diána jelmezében, csak a Dráva erdejét kell kicserélnünk Nagysárosra, Szomolyánra, Hrussovára, Kistapolcsányra:

1. *Egy megbúsult vadász kikelet idején
Egykoron könnyű nyilat kezében vevén,
Egy sebes szarvasgémnek nyomát keresvén
Sokat, de heába, járt Dráva erdején.*

64. *Én sok mulatságot tenéked találok,
Madarat vagy vadat, mindeneket találok;
Madárfogó hálócskát olyat csinálok,
Hogy láthatatlanok lesznek cérnaszálok.*

49. *A vadász nyúl után futtat sok földeken,
Erdőkön, mezőkön, hegyeken, völgyeken,
De ha halva látja függve egy törzsökön,
Nem örül már rajta, mást keres mezőkön.*

65. *Hogyha hosszú náddal halat csalni akarsz,
Abban is énnálam mesterséget találsz,
Nálam sikos angvillát, ha akarsz, foghatsz...*

70. *Igy végező versét búsult szerelemben
Az ifjú vadász, és esék kétségben...*

A mi Erzsébet-Diánánk figyelmét Zrínyi panaszkodó vadászának nemcsak szakszerűsége, hanem szerelmi bánata, érzelmi alaphelyzete is felkelthette. Maga is „megbúsult vadász” volt, „búsult szerelemben (...) esék kétségben” ő is. Thaly a panaszait traktált Esterházy Pálhoz intézett egyik levelét idézi 1673. június 23-áról: „Az mi Sentére való elmenetelemnek dolgát illeti, én örömet elmentem volna, de úgy látom, hogy féltnek, mivel az mostani verőfény igen ártalmas az ember orcájának, s féltnek attul az emberek, hogy az én igen *s z é p – fekete föld* forma – *f e j é r o r c á m* meg ne vesszen; de én avval semmit nem gondoltam volna”. A furcsa hasonlat a fejtér és fekete orcáról Rákóczi Erzsébetnek a semptei mulatságból való eltiltására utal: csak férje lesz ott, ő nem tehet eleget Esterházy meghívásának, mert attól féltik, árt a verőfény (a mulatság fénye) fejtér orcájának, ami persze ostobaság, hiszen az arca úgyis „fekete” (értsd: valamiért befeketített, megszólt, megcsúfolt), immár nem barnulhat tovább. Vergilius 2. eklogája nyomán ezt a hasonlatot – némi egyszerűsítéssel – Zrínyi *II. Idilliuma* vezette be a magyar költészetbe:

31. *Elbízta magadat szép fejtér orcádban,
Engemet semminek vélsz kevély vóltodban;
Mert hogy fekete vagyok ábrázatomban,
Azt tudod, vadember csinált Libyában.*

32. *Tudod-é, fagyalfának fejtér virága
Lehull az földre, s nem lesz semmi haszonra?
De noha fekete az szagos viola,
Felszedik és tészik süvegkarimába.*

33. *Nem jobb-é az föld is, mely inkább fejtérb?
Én is noha fekete, de szerelmesebb
Vagyok, állandóbb is, fejtérnél keményebb;
Noha, nem tagadom, legszerencsétlenebb.*

Nem hinném, hogy Rákóczi Erzsébet – megváltoztatva a megváltoztatandókat – nem ezt az Esterházy Pál által is ismert Zrínyi-helyet parafrázeálná. Annál is inkább, mert maga írja a levél folytatásában, hogy amíg mások vigadnak, ő csak dúdolgat egyedül: „De penig, hogy magát (a férjet, Erdődy Györgyöt) eligazíthattam (Semptére), én mint egy eremita, csak magam itt dúdolok. Isten tudja, hogy hegedűt vonván az ablakon nézek Sente felé, hogy mások mint vigadnak ott, én penig csak magam dúdolok az házbán”. A *dúdol* itt azt jelenti: panaszos éneket mond, ám nem feltétlenül csak énekszóval, hiszen a levélhez Rákóczi Erzsébet egy saját sorsán törődő versét is csatolja. A vers természetesen nem az alkalmi levél után, hanem csak előtte születhetett: a levél már kísérszöveg a vershez, a dúdolás ekképpen a versbeli panaszkodásra is vonatkozhat. Rákóczi Erzsébet versének Thaly grófi címelekkel megtüzdedelt címet adott („Gr. Rákóczi Erzsébet, gr. Erdődyné panaszló éneke”), pedig csak szerencsétlen, örök asszonysirám:

1. *Jaj, én szerencsétlen, jaj, én boldogtalan,
Mint megcsalám magam Erdődi urammal,
Sok jó szerencsémert érte odahagyván,
Ifiúságomat miatta elrontván.*
3. *Átkozott szerencse, mit művelel velem?
Némely szépségivel mint elvontál engem,
Szomolyán várából mert el kell már mennem,
Már csak halálomat bujdosván remélnem.*

Aztán az utolsó előtti strofa váratlanul kiragyog az életrajzias panaszáradatból. Még a folyton grófnőző vén kuruc is felkapja a fejét; „költői képeit s ugyanitt nyilvánuló erejét” dicséri:

*Ad jobbat az Isten, megsárgul az kalász,
Üdövel megvidul az megbúsult vadász;
Istenre rábízván ez rút fekete gyász,
Megfordul még ekkor búsult Rákóczi-gyász.*

Thalyra Angyal Dávid olvasta rá, hogy a grófnő itt Zrínyi I. Idilliumának befejező strofáját vette át:

*Ad jobbat az Isten! megsárgul az kalász,
Üdövel megvidul az megbúsult vadász,
Valaha megfordul az rút fekete gyász,
Kit gyűlölsz, Viola, kedvedben leszen az.*

Íme, a kétségtelen bizonyíték arra vonatkozóan, hogy Rákóczi Erzsébet Zrínyi idilliumait lapozta és imitálta, amikor eremitaként magában dúdolt, amikor saját versében értelmezte helyzetét és sorsát. Ez a helyzet és ez a sors bizonyos fokig Kumilla és Rustem eposzbeli viszonyára emlékeztet. A *Servusko* gúnynéven is emlegetett Erdődy György, a „beteges, hervadozó, *semivir*”, azaz félig férfi, vagy lány asszonyemberes férj a megszólalásig Rustem, akit az ő „fertelmes ágyátul” szabadult Kumilla kertelés nélkül „holt eb”-nek, „unalmas”-nak, „dög”-nek nevez „Én ifiúságomat dög mellett töltém”). Hogy volt-e egyáltalán és ki lehetett a Delimán Erzsébet–Kumilla életében, azt csak találgathatjuk. Mindenesetre feltűnő az a bizalmas hang, amivel Esterházy Pálhoz fordul, ahogyan titkos találkát kér tőle: bajait csak ővéle megbeszélendő. Versében is Esterházyra vonatkozhat ez a strofa:

*De te, oh, ártatlan, mint én magam vagyok,
Ne felejts el engem, régi szolgálódot,
Ha valmi leszen, te fogd és pártomat,
S ne haggy szintén vesznem te ártatlanodot.*

Ez persze nem szerelmi vallomás, és nem világos a következő szakasz sem. Ha Esterházyról van szó, ő miért volna „szenvedő társ”? És mit jelent vagy kit jelent a „követ”, akitől még „sokat izen”?

*Végbúcsúmat veszem szenvedő társomtól,
Talán el kell mennem, immáron ezentul
Istennek ajánlom, s ezen követemül
Még sokat izenek, ha valahol látom.*

Az intimus levélváltás mindenesetre kínál párhuzamot: Kumilla és Delimán „követei” levélkéik voltak, ezek által vallották meg egymásnak szerelmüket. A verset újabban közlő Varga Imre is Esterházy Pál körül forog magyarázatával: „Nem tudjuk (...), ki volt az a titokzatos személy, akiért annyira szenvedett, akitől végbúcsúját veszi, és hogy mennyire volt beavatva titkába Esterházy Pál, akinek levelet küld, üzenget, pártfogását kéri, aki válaszol is neki. (...) Talán maga Esterházy Pál?”

Rákóczi Erzsébet szerencsére nem Kumilla végzetét ismételte meg. Kemény karakte-

re és sorspróbái Arianna szerepére predesztináltak. A kistapolcsányi Diána még a Dráván is túl, a Száva partján valóban Arannaként viselte el, ami ráméretett.

1693-ban búcsúzott furcsa versikében lovaitól („Isten hozzátok, *édes gyermekeim!*”), majd amikor kedves rokona, a nagyságos II. Rákóczi Ferenc fejedelem felső-magyarországi hadai elől férje horvátországi birtokaira kellett húzódnia Szomolyánról, Szávaújváron (Lubjanica) töltötte hátralévő éveit: innen perelt jószágaiért, itt vesződött jobbágyaival, s kergette tovább a vadakat, amíg csak engedte romló egészsége.

1707. szeptember 14-én kelt levele szerint már szinte magatehetetlen: „mostanában is majd mondhatom, merő magános sánta ördög formán csak itt a szobámba tipickelek. Fő az barbatyum (!), s önnön magam, de rossz borbély vagyok, magamat sem segíthetem, noha már, hála Istennek, jobban vagyok valamintire, bezzeg én is, ha lehet, ezután cipellővel s nem csizmával tartok”. Milyen határozott, nyelvileg is éles pontossággal kifejezett Rákóczi Erzsébetnek még ez a végbúcsúzó rezignációja is! (Amikor lovagolt s vadászott, csizmát viselt ő is, de most már cipellőben jár majd, csak gyógyuljon meg...) Mert ez már végbúcsú volt, amit Zrínyi így jövendölt vadászidilliumában:

21. *Leszeai orcádról az üdö szép rózsát,
Sűrű barázdákkal megszántja orcádat,
Ezüstté fordítja szép arany hajadat...*

Rákóczi Erzsébet 52 éves korában halt meg Horvátországban, Szávaújváron. „Eltemetett a klanici (illetőleg klanyeci, Varasd megyei) minoriták szentegyházában”, korporsóján ez áll: „Obiit anno aetatis suae 52. die 8 Mensis Novembris 1707.”

Úgy vélem, nemcsak madarászhalók, enyvesvesszők, vadászpuskák maradtak utána, hanem hátrahagyott egy Zrínyitől származó *Syrena*-kötetet is, amit még apjától örökölhettek, s talán Horvátországba is magával vitt. Az „Ad jobbat az Isten! megsárgul az kalász...” három és fél sora ugyanis szó szerinti átvétel a *Syrena*-kötet 20. lapjáról. Nem származhat tehát a Rákóczi László által valószínűleg ugyancsak olvasott *Vitéz hadnagyból*, amelynek 22. aphorizmusában (latin eredetijével együtt) idilliuma egy sorát Zrínyi ugyancsak idézi: „Mindenkor reménség légyen a jó vitézben, és mindenkor proponálja magának ezt a symbolumot: *durabo*. Veri a hab a kősziklát, de előbb mind tenger s mind szél elunja verni, hogysesem az meglágyulna vagy megtörnék.

*Flavescent segetes cum sol volet, et mala iusto
In melius rediget tempora cuncta dies.*

*(Megsárgul a kalász, mikor a nap akarja s mi rossz volt,
Jobbra vezérli még, ha sorsa jó, az idő.*

Négyesy László fordítása)

Ad jobbat az Isten, megsárgul a kalász; sokszor egy tőrés az te veszedelmedet jóra fordít és helyére hozza romlott állapotodat.”

Rákóczi Erzsébet féltve őrizte apja emlékét (1698. január elsején alapítványt tett „lelki üdvéért” a „kereszténységért kiontott vére” és „vitéz módon lött halála” emlékezetére), hogyne vigyázta volna Rákóczi László atyai barátjának, a távoli rokon Zrínyi Miklósnak *Syrena*-kötetét is. Az ugyanis őnéki nemcsak költészetet jelentett, támasz volt sorsa elviseléséhez is. Mert maga is a *durabo* (kitartok) Ariannára mért heroikus életeszményét valósította meg, a hozzá méltatlan Theseust ő is eltaszítja magától. Csak vadászijával és egy verseskönyvvel vigasztalódott. S miközben verte a hab a kősziklát, mind szél, mind tenger elunta verni, hogysesem az meglágyult vagy megtört volna.

Abu

Egyszerre suttog és sikít, a miazmás lébe veti magát.

Ugyanaz a tornyozó szenvedély: lelefetyelni a képet a tükörről.

Kiszáradt esőfák, olajfoltos üledékkarima, nyálkás hordalék. Pipiskedő kabócaváz: mintha ijedtében leugrott volna önmagáról.

Az örök téma: zsarnokság és anyagcsere; Napóleon kiújuló nyombélfekélye Waterlooánál. Egy pöttöm ráncos ember dagonyázott a pocsétában, és hiába is tudtam, hogy ő a sivatagi Gyorsanölő. Kikoptak a *tetkók* („szövegromlás”), négykézláb vonszolta magát a homokban, nyelve oldalt kifityegett, mint a fáraómacskának. „Nem vagy szép”, súgtam a fülébe naponta többször, merthogy töröm az arabot, vagy azt, hogy „Nem szép vagy”, és azt, hogy „Szép nem vagy”, valamint, hogy „Vagy nem szép”, és tudtam, hogy pilléző reménnyel várja a percet, mikor belekezek abba a változatba, hogy „Szép vagy nem”, amikor az utolsó szó előtt elégedetten lepuffantana, de nem adtam meg neki ezt az örömet; tehetetlenül vicsorgott a katonai sátorlap árnyékában.

„Te Vérbohóc, mondta, mert így hívott, elveszem az életedet”.

Esténként leöltünk egy állatot, és hogy a vére ne alvadjon meg, a rettegett harcosok puskatussal püfölték a tetemet. Állítólag négy teve múlva megérkezőnk küldetési helyünkre. Abu ragaszkodott a patinás nevekhez: Tanganyika, Belga-Kongó, Abesszínia – Lumumbát éllette, a biafrai háború részletes, ámde korántsem elfogulatlan elemzésébe bocsátkozott, és szörnyű átkokat szórt a „komprádor burzsoáziára”, mely kiárúsítja az idegeneknek az országot, ami egyesegegyedül és maradéktalanul őt illetné meg fáraó ősei révén.

„Abu, Abu, sose változol, mondtam neki elalvás előtt, életed végéig keserű játékokkal fogsz játszani.”

Fázós a természetem, végigvacogtam a fél világot, végre megérkeztem természetes közegembe. Ötven fok árnyékban, de nincs árnyék, és mivel a forró évszak közepén járunk, éjjel is huszonöt-harminc, igaz, be kell vallani, akkor meg csak árnyék van. A sokat próbált sivatagi martalócok nem győztek álmélni, hogy födetlen fővel állom a napsugarak gyilkos dühét, és mikor tevém kidőlt alólam, a málhát hetykén a hátamra dobtam, és teljes menetfelszerelésben, gyalog törtem az élre, hogy biztató példámmal és hazafias dalokkal lelkesítem a lankadni látszó csapatot. Sőt meg kell mondanom, bár lehet, nagyszájú hencegésnek hat, de hát az igazságot jóhíremnél is fontosabbnak tartom: éjszaka néha még fáztam is. Olyannyira, hogy elkértem Abu sátorlapját, és a derekam köré csavartam, majd mikor ez sem bizonyult elegendőnek, szolid kis tábortüzet raktam kabócavázakból, és amellettt tértem nyugovóra. A beduinok elborzadva néztek rám, és vallásos tisztelettel övezték személyemet. Abu ekkor már tisztában volt velem, hogy nagyjából két tevényi ideje van hátra, hiszen a pocséta körül, amiből jócskán szippantott, hullahegyek tornyosultak az emberi porhü-

vely lebomlásának különböző fázisait illusztrálva. Gyomra működésbe jött, mint egy gyorslift, majd egy égő seb vonult végig a testen, amitől aztán olyanná változott, mintha vakolókanállal rakták volna össze darálthúsból. Tiszteltem benne azt a gyengeséget, ami az ő igazi ereje, mondhatnám a zsenije, hogy az önpusztítás kárhózas kísértesének ugyanolyan odaadással enged, mint a mások elpusztítására érzett örökös vágyának. Mikor másnap hajnalban megkínáltam langyos tevévérrel, felkönyökölt, és azt mondta, ne sajnáljam a gyermekeket, mert ebben a bűnös és istentelen világban nincsenek és nem is lehetnek ártatlan áldozatok; és aki siránkozik, attól kell először elvenni; és amit magadnak nem kívánsz, másokkal tedd meg azt.

Ezt viszont nem csíptem, hogy kedvtelve idézget saját exkluzív interjúból. (Emlékszem az egyiknek a címére: „Fedőneve: Fasterkiller”). Éjszaka kicsit meghűltem, végigtüsszögtem a délelőttöt, miközben a gerillák sorra fordultak le tevéikről. Elkértem ismét Abu sátorlapját, és beburkoltam reszkető testemet. Úgy mondták, ez a Tűz Órája, a köpés, ha volt mit kiköpni, nem ért a homokig, a levegőben elpárolgott. Az egyik tevé kigyulladt, némán és lángolva állt egy darabig, mintha szalmával lenne kitömve, majd lassan az oldalára dőlt. Odaóvatoskodtam, hogy elgémberedett tagjaimat fölmelegítsem, de észrevették, hogy miben sántikálok, éktelen kiáltozásban törtek ki, és fegyvereiket rázták felém.

Nehéz a Gonosszal egy karavánban.

Megölni nem mertek, de cókómómat felkapták, Abut a homokba lökték, és elporzottak.

Tevé, idő és remény nélkül maradtunk.

Jeges pengék járkáltak húsomban.

„Szép vagy”, mondtam Abunak, és lángpuha testét, a gyűlöletet, márványos bőrömrre terítettem.

Megjelent az

ARKÁNUM

9. száma

BAKUCZ JÓZSEF-EMLÉKSZÁM

Megjelenik félévenként. Szerkesztik és kiadják: András Sándor, Baránszky László, Kemenes Géfin László, Vitéz György. Szerkesztőségi cím: 1012 Budapest, Logodi u. 35. Egyes szám ára belföldön 90 Ft, külföldön 10 \$. Előfizethető a szerkesztőség címén; az USA-ban a következő címen: 9007 Sudbury Road, Silver Spring, Maryland 20910. Példányonként kapható magyar könyvesboltokban.

[az encián előszobája]

(rétegek)

52. *ha azt mondog nekem
hogyan van egy hasonmásam
aki szeret focizni
de sosem horzsolja fel a térdét
mindig megeszi az ebédet
és sétáltatja a kutyát
miközben ismétli a memoritert
mondhatnád azt is
hogyan milyen verseket ír
de sosem a naplementéről
az erdőről a havazás házáról
csak hogy milyen verseket
milyen verseket ír*
53. *macska nyí a kapualjban
s a kotorékebek a szőrüket nyalják
ahogy az este előkerítette
kopott kabátját
szalonnaszagú
állítom míg vedelem a likórt
ez a felvidék*
54. *ha újból elkezdem
eszembe sem jut miért
de ha nem folytatom
szüntelen tudom
miért nem vágtam neki
a megmászásának*
55. *ha alaposabban nézem
olyan áttetsző rilke enciánja
mert átüt rajta a hólé
át az alpok romlott sok csúcsa
s miramare márványsava is
ott kucorog egy szírom tövében
nem tudom eltávolítani
a dolgokról a hasonlatokat
belefúródta a felhámba
kullancsként pumpálja magukba
az enciánt
kékjében örökre ott ázik*

*a félbolond rilke
másfél monarchiájával
lobogtatja a hullámokat
és duzzadt magvakkal melegíti
hóna alját*

56. *nyitva hagyom az ajtót éjszakára
lopakodjanak be az estikék
és héjszagú legyen álmom
mint a kuroáké a bérágyon
é a ú
ízlelgetem a magánhangzókat
ha már nem érdekel semmi költészet
ismételgetem
és dongás léghajókat képzelek a város fölé
nyugat-indiából jött héj-léghajókat
petrolámpával jelző behemót égjárókat
amelyek titkon pacsulit is szállítanak
hogy elnyomják az éjszaka estikeillatát
ha már nem érdekel amit költészetnek hívnak
a nyelv kinyalja saját seggét
és kielezi magát a csorba horizont*

57. *nem lennék cserszömörce
a balaton partján
rohadt dolog
úgy tavasz múltán
nemfehérben
a tömény
tinta mellett állni*

*torokfojtóbb
a versbe nőtt
bokor léténél is*

*most már értem
a huzatos
karsztszirtre mászott
cserszömörcét –
esetenként
váraláfutás
és kifakult paróka*

58. *ha egyszer lesz egy bizánci kertem
kőkerítéssel és szalagos kapuval
csak lennel vetem be virágozzanak
a ház előtti kékfenyők és atlanti cédrusok
sziámi macska-árnyékában
és hajnalba ébredve kikönyökölök a terasz
húvös korlátjára nézzem*

*amint kinyíl a harangkondulásra a lenmező
a satfrzöld változását lenciánná
minden év azokért a júniusi hetekért lesz
harmategyenruhás reggelekért
darazsak aranycsíkos iniciáléival megkezdve
aranycsíkos zsongással ilyen lesz a kertem
ha egyszer mégis lenne rá saját szavam
mandulaszagú lesz a kék lencián
hars mézskókerítéssel bekerítve
és vert szalagos vaskapuvál lezárva*

59. *a palóznaki vörös kőkorongok
az árny szurdokában
rendre élükre állnak*

*épp hogy elfér rajtuk
egy egy acélfényű szajkó
kalapált szárnyú szarka
júliusi reggel*

a mohok filcessé tömörödnek

60. *a résen bezuhogó finom dörzspor
csiszolja a kroton levélpirosát*

61. *kék szemmel látható csak a vihar*

62. *a tűztorony zenélő órája
keringőtől keringőig méri magát
nem tud több lenni
akár a fogfájás a szüneteinél
az állkapocs a duzzanatánál –
ennyi elég talán
ennyi elég
pedig a kémcsövekben mennyi még
a bakonyszagú kisvárosból*

63. *újra kell kezdeni
ezt a trópastalanított egészet
mintha nem történt volna semmi
mintha minden megtörtént volna
elegáncs
és képtelen trappolnak a bakkancsos igék
kis kék hátizsák mindegyiken
(téglával tele)
trappolnak libasorban a papír karsztján*

Szerencsés mágus

(történet a félmúltból)

1

A vonat igen finoman fékezett. Törzs nem is erre riadt föl félig behunyt szemű bóbiskolásából, hanem a fülketársak mocorgására, amint egyikük-másikuk szedelőzködni kezdett a leszálláshoz készülve. A fenébe is, még átalszom az állomást, gondolta rémülten, amint a gondolatait olyan kellemesen zsibbasztó, az étkezőkocsiban bevett kétszer fél rum méltóztatott valami eldugottabb bugyorba visszavonulni. Nem kellett volna azt a nyomorult rumot innom, morfondírozott magában, de közben már talpra is pattant, s kapkodta le a csomagtartóból tengerészsákját és jellegzetesen hasas, elegáns, borjúbőr mágus-irattáskáját. A táska elképesztően drága volt, de a felesége rábeszélte, hogy egyszer az életben megengedheti magának ezt a luxust, s egyébként igazán meg is érdemli az ünnepi alkalomból. Hát igen. Amikor a rumot megrendelte az étkezőkocsiban, akkor is ezzel mentegette magát: ebből az ünnepi alkalomból igazán megérdemli, de egyébként is, valahogy csak csillapítani kellett a nagy esemény okozta izgalmat... Nem is ez volt a baj, hanem a sör, amit a rumnak utána eresztett, hiszen annyira szüksége volt valami frissítőre a szeptemberi későnyár utolsó erőbedobásától fülledt, zötykölődő vagonban.

Ahogy némiképp zuhanóbombázóra emlékeztető módon kikerült a vonatból, az expressz már indult is tovább, puhán, végérvényesen. A kocka el van vetve, somolygott Törzs, aztán körülnézett, de nemigen tudta, hogy hol van. A másik sínpáron egy szerelvény parkolt, s teljesen eltakarta a kilátást. Sem az állomásépület, sem más tájékozódási pont nem látszott. Végül egy hang igazította útba. Valahonnan balról, határozottan tájnyelvi dialektusban, egy megafon bömbölt:

„Városunkban száretáttel küöszöntyük a tiehadikamableblavedí!”

A szöveg nagy részéből egy szót sem értett, de valami melegségféle öntötte el a szívét. Valakit itt szeretettel köszöntenek. Ez jó jel. Na és ha éppen a Mágusképző frissiben megérkezett, újdonaúj asszisztensét?

„Városunkban száretáttel küöszöntyük a tiehadikamadáleko vendígeiit!”

Vendég? Hm, nem éppen, hiszen dolgozni jött ide. De ez apróság, talán rosszul tájékoztatták az állomásfőnököt. Ha minden jól megy, még várja is majd valaki. Igyekezett hát kihúzni magát, s amennyire a matrózssák, a hasas borjúbőr irattáska meg a bevett rum engedte, peckes léptekkel indult a megafonhang felé. De előbb még feltette sötét napszemüvegét, pajzsként, gyámoltalan védekezésként a világ irgalmatlan, kutakodó tekintetei ellen, meg azért is, mert a felesége azt mondta, hogy napszemüveggel az orrán a Kalandorok Alain Delonjára emlékezteti. Erről eszébe jutott Ilona. Jó lenne, ha ő is itt lenne, részese az ünnepi pillanatnak; azaz tulajdonképpen mégse. Ez itt most csak az ő dolga. Végre első, önálló lépései annyi év gürcölés, tanulás, szülői és apósi gondoskodás,

gyámkodás, vállonveregetés, arcpaskolgatás, hátlapogatás után. Talán ez a város, a Város majd kezébe adja a minden igaz mágus által keresett bölcsek kövét, megadja neki a győzelmi mámort, melyet szülővárosa a zörgő villamosaival, poros utcáival, az ottani mágusképző beszikkadt agyú professzoraival – meg a szülőhely kertvárosában, az árnyas Katica utcában, a szellős és kényelmes társasházban, szülői és apósi segítséggel tető alá hozott, s főként Ilona keze nyomán lakályossá tett családi fészek mindezeideig megtagadott tőle.

Végre a kilátást zavaró szerelvény utolsó kocsjához ért, s megpillantotta az állomásépületet. Takaros, sárgára pingált, monarchiakori eklektika, árnyas peronnal, a peronon zöldre festett padokkal, a sínek felé nyitott söntéssel, s a söntésben sörökkel és bőfögésekkel, újságosbódéval és rágógumiautomatával, az állomásfőnöki iroda ablakában piros muskátlikkal, az épület mellett vécével, s a vécé körül zizegő légyfelhővel, ahogy a nagykönyvben meg van írva – de zászlódíszben.

Zászlódíszben? Ezt azért mégsem kellene. A hangosbeszélőt még mindig nem értette, viszont az állomás homlokzatára vont vörösbetűs feliratot lassanként már ki tudta bogarászni: SZERETETTEL KÖSZÖNTJÜK VÁROSUNKBAN A KÉPZŐVÁROSI XVII. NEMZETKÖZI MADÁRFÜTTYUTÁNZÓ FESZTIVÁL MINDEN KEDVES VENDÉGÉT!

Na persze. A mágus felröhögött, s maga is fütyentett egy hosszút, trillásat. Vagyázásban meredő gerincét pihenjbe tette, s immár bátrabban kezdett lihegni a vállát húzó zsák súlya alatt. A sötét szemüveget persze az orrán hagyta. Ugyan lázadó, még éppen a „dühös fiatalok” kategóriájába tartozó, de egyben akkurátus ember volt, tehát rögtön az újságosbódéhoz ment, s térképet kért, mert szeretett késedelem nélkül tisztába jönni az ismeretlen környezettel, de az ismeretlen járókelőtől való bizonytalan kérdezősködést annál kevésbé kedvelte. Térkép persze nem volt. Így nem maradt más választása, mint kimenni az állomásépület elé és taxi után nézni. De a taxikat mind elvitték a bizonyára jobb reflexekkel rendelkező madárfütyiszek. Egyszerre egyedül maradt: tétován álldogált a kietlen állomástéren; az ismert, jellegzetesen erős és kristálytisza szeptemberi nap mintha lemeztelenítette volna az embereket. Legalábbis Törzs így érezte, amint az ünnepi öltönye alatt csörgedezni kezdett az első veritékpatakocská, s már ritkuló, de még mindig beatnikesen hosszúra hagyott haja egyre sűrűbben hullott a homlokába. Az ünnepi öltönyre és a hóhér köteleként szorító nyakkendőre szükség volt, tekintettel a különleges alkalom megkövetelte imágóra, dehát a vállán az a matrózzsák! Mélabúsan nézte az autóbuszállásokról időről-időre ismeretlen útirányokba kitöfögő, narancssárgára festett Ikaruszokat. A Szülővárosban is sárgák a városi buszok, gondolta kissé megvigasztalódva, s ekkor, mintegy parancsszóra, hetykebajszos, meghatározhatatlan korú és jellemű fiatalember lépett hozzája.

– Taxira vársz, pajtás?

A Mágusnak összefacsarodott a szíve. Kétségtelenül liberális alkat volt, nemrég még maga is a „dühös fiatalok” társadalmának teljes jogú tagja, de valahogy ez a hetyke tegezés hideg zuhanyként érte. Hiszen mégiscsak ünnepi öltönyben van, méghozzá nyakkendővel. Az arca pedig komoly, értelmiségi fiatalembernek mutatja, beatnikesen hosszú haja ellenére is. Az igaz, hogy a mágusdoktori diplomája nincs a homlokára ragasztva, s a kérdezősködő figura azt sem tudhatja, hogy jellegzetesen hasas mágus-irattáskájában ott lapul a „Kispöleséri Sántha Pál – az alsóburgenlandi fehér mágia egy elfelejtett magyar propagátora” című, vitathatatlanul marginális témát feldolgozó, ámde (hajdani professzora szerint) „annál tökösebben megírt” doktori értekezése; mindazonáltal a hetyke tegezés... Először történt Törzs életében, hogy egy tegezést sértőnek

érezte, ugyanakkor szégyellte is magát emiatt, sőt, a szégyenérzés még rémülettel is eltöltötte. Hová vezet mindez? Szerencsére volt annyi lélekjelenléte, hogy érzelmei hullámszerűen a sötét napszemüveg mögötti területre korlátozza, s közömbös hangon adja meg a választ:

– Miért kérde? Tudsz valahol a közelben egy jobb taxistandot?

– Azt éppen nem. Merre mész?

– A Báróty Sándor Mágusképzőbe.

– De hiszen az itt van, nem messze. Egy húszasért elviszlek. A menyasszonyomért jöttem ki az expresszhez, de nem jött, csak ezek a madárfütyiszek, hahaha.

Törzs elégedetlenül vette tudomásul, hogy a hetyke legény lelőtte a szóviccét, de az erre utaló szájrándulását is visszatartotta, s hurcolkodni kezdett a néhány lépésre parkoló csotrogány Wartburg felé. Nem volt éppen ínyére, hogy törvényszéki emberként illegális magántaxit vegyen igénybe, s azt is sérelmesnek tartotta, hogy a „de hiszen nem messze” lévő képzőbe egy húszasért viszi el önkéntes sofőrje, de nem volt más választása, minél hamarabb el kellett jutnia a Mágusképzőhöz. Egyszerűen nem engedhette meg magának, hogy ilyen nevetséges előcsatározások elvesztésével veszélyeztesse a nap nagy, ünnepi győzelmét.

A taxizás valóban nem tartott tovább néhány percnél. A mágus rezerváltan visszavonult napszemüvege mögé. Mivel kevés érzéke volt a tájékozódáshoz és a földrajzi környezethez, az útvonalat nem figyelte, s elvesztegette az első benyomásokat Képzővárosból. Ehelyett a közelgő nagy pillanaton merengett, amikor majd megszólalnak a fanfárok, és ő aláírja a szerződést. Mint egy modern Faust. Na nem éppen a Sátánnal, de paktumot köt, tudóskodásra, a Nagy, Igaz Művészet gyakorlására.

Sofőrje a rövid út alatt is összehozott egy valamirevaló monológot; Képzőváros fellendülő idegenforgalmáról beszélt, hogy itt van ez a fesztivál már tizenhetedik éve, aztán az idén volt sörkorcsolya bajnokságuk is, s ez nagy perspektívákat nyitott a helyi lakosság előtt, mert jöttek ám nyugatiak is, annyira, hogy ki is alakult a rigópiac, mármint a fekete(rigó)piac, hahaha.

Ennek a fiúnak is határozott tájszólassal zengett a felpörgetett baritonja, akárcsak a hangosbemondónak az állomáson.

2

– Jó napot kívánok, kezét csókolom. Törzs Ádám vagyok, az új asszisztens a Mágusművészeti Tanszékre. Itt a távirat, melyben mára hívtak.

A nagydarab, festettszőke személyzetisnő jóindulatúan mustrálgatta a mágust aktacsomókkal telehalmozott íróasztalának védelmi vonala mögül. A szoba kopár volt, az egyik falnál dossziékat hordozó polcrendszer, a másik falon Leninkép, címer, továbbá a testőr-alkimista Báróty Sándor portréja, azé a Bárótyé, akinek Kazinczy jellemzése szerint „visszatoló arca és nem szálas növése volt”. Egyébként fanfárok egyelőre seholl. A mágus alig emlékezett arra, hogy hogy került ide. Az épületet kívülről meg sem nézte; ahogy kimászott az áltaxiból, a portán mindjárt a személyzeti osztály után kérdezősködött. Mihamarabb túl akart lenni az aláíráson, hogy megbizonyosodjék, valóban igaz a dolog, nemcsak álom. Az állásra kiírt pályázatot a Máguselosztási Főhatóság hirdette meg, írásban kellett pályázni a szokásos mellékletekkel együtt, a döntésről is írásban értesítették, anélkül, hogy bírálóival, vagy leendő munkáltatóival egyszer is személyesen ta-

lálkozott volna. Álomszerű volt az egész, és Törzs rettegett, nehogy arra ébredjen, hogy tényleg csak egy csalfa érzékcsalódás játszott vele.

A dolog úgy esett, hogy még Képzővárosban sem járt soha annak előtte, s csak azért pályázott ide, mert a Bárótnak nagyon jó híre volt az országban. Persze legjobb évfolyamtársai is mind ide pályáztak, így Törzs nem sok esélyt adott saját magának, hiszen tudta, hogy a mágustanonci évek alatt mindig többre tartotta a dühösfiataloskodást, meg a tananyaghoz nem tartozó magasabb fehérmágiával való kacérkodást, semmint az elmélyült (azaz az akkori diákfelfogás szerint „seggvasaló”) kutatómunkát. Igaz, hogy a KSP-be („Kispöleséri Sántha Pál – az alsóburgenlandi fehér mágia egy elfelejtett magyar propagátora”, a továbbiakban csak KSP) sok energiát beleölt, mégis, amikor megkapta az igenlő választ a pályázatára, alig akarta elhinni, hogy dolgozata ilyen nagy horderejű hatást gyakorolt volna a döntést hozó professzorokra és mágusellenőrökre. Dehát mi másért jelölték volna őt? Képzővárosba tehát most úgy utazott, mint a győztes hadvezér, aki uralkodója elé járul, hogy a mellére tűzzék a becsületrendet, az aranygyapjút, vagy a térdszalagot. Ez utóbbit természetesen nem a mellére.

– Tessék, itt írja alá, fiatalember.

A „fiatalember” megint összefacsarintotta a mágus szívét. De hiszen az ünnepi öltönye, meg a doktori fokozat, szépen beírva a személyijébe (nem lát ez a néber a szemétől?), meg az asszisztensi kinevezés! És ennek a tehénnek jó, ha érettségije van. Ezzel aláírta. Gondosan, kalligrafikusan: Dr. Törzs Ádám. Egy példányt átvett a szerződésből, majd kint végigolvassa.

– Rendben is vagyunk. Jó munkát kívánok.

– Köszönöm. Izé, most hova menjek? Meg tetszik tudni mondani, merre van a MágiaTörténeti Tanszék?

– Jézusmária, könnyebbet kérdezzon. Nem tudom, most éppen hová pakolták őket. – A személyzetisnő rúzsos ajkai közül kacagásbuborékokat eregetett, ezek megültek a szoba sarkaiban, mint a bizsuékszerek. – Tudja, nálunk sosincs elég hely a tanszékeknek, de hogy változások, bővítések érzetét keltsék a dolgozóknak, hahaha, állandóan költöztetik őket. Gilicze csapata, azt hiszem, hogy most a régi házmesterlakásban van. Majd a portán eligazítják.

– Kezétcsókolom.

A folyosón újra vállára vette a matrózksákját, szerencsére mielőtt bement a személyzetishez, volt annyi lélekjelenléte, hogy a pakkot az ajtó előtt hagyja. Meglátta volna ezt a csomagot, mindjárt megtoldja még valamivel a „fiatalember”-t. Visszalítezett a földszintre, s a kis fölkéből kilépve először vette szemügyre a Mágusképző előterét. A főbejárattal szemben, az előcsarnok közepén éktelenkedett a díszes, műmárványos, neoromán enteriőrbe nem illő felvonó. Jobbra széles lépcsősor vezetett fel az emeletre, balra hirdetőtábla, különféle plakátokkal, elmés feliratokkal. Például: „ÖTÓRAI TEA A KLUB-KÉPZŐ KLUBBAN! GYERE DÉLUTÁN IS, NE CSAK DISZKÓRA! És: „Elsősök Az Ifjú Mágusok Elkötelezett Szervezete (IMESz) mindenkinek tud nyújtani valamit. Lépjenek ti is tagjaink közé!” És: „Csökkentett árú repülőszőnyegvezetői tanfolyam – csak mágusnövendékeknek!” És: „HEGYIKRISTÁLY VARÁZSGÖMBÖT KERESSEK, LEHET HASZNÁLT IS.” Meg: „PARACELTUS A MÁGUS ÉS A BOTRÁNYHÓS – Bölcs Ottó Professzor (Fővárosi Mágusképző) előadása a VII. tanteremben.” És így tovább.

A hirdetőtábla mellett keskeny folyosó vezetett a liftakna mögé. A szembenlévő fölkében ülő portástól megtudta, hogy arra mehet ki az udvarra, aminek a túlsó sarkában nyílik a volt házmesterlakás, jelenleg a MágiaTörténeti Tanszék.

Dobogó szívvel ment a megadott irányba. Az udvar kopár, aszfaltozott katlan, a besütő napfény csak a második emelet magasságában érte el a neoromán ablakfülkéket. A tanszék – a régi házmesterlakás kopott ajtajával, s az ajtó mellett hatalmas, régimódi csengővel – olyan volt, mintha a pokol tornácára érkezett volna az utas. Az üveges faajtóhoz vezető előtérben időszuvasította, barnára festett pad, hallgatók generációinak vizsgadrukktól kibocsájtott izzadmánya által fényesen, összefirkálva-farigcsálva évszámokkal, segélykérő fohászokkal, szerelmi vallomásokkal – az oktatókat bíráló megjegyzéseket a tanszékvezető rendszeresen lemosatta a takarítónővel.

A mágus egy pillanatilag vacillált, hogy becsöngessen-e vagy sem, végül is úgy találta, hogy munkaidőben fölösleges volna. Benyitott hát, és egy kis előtérben találta magát, melyből három ajtó vezetett tovább. Mielőtt latolgatni kezdte volna, hogy merre folytassa előrehatolását, a bal oldali ajtó mögül vécezubogás és bugyborékolás harsant fel. Ez az irány tehát kiesett. De a következő pillanatban az ajtó már fel is tárult, s a kézmosás után még csöpögő kezeit rázogatva egy középkorú hölgy merült fel a kicsiny fülkéből. Magas volt és karcsú, Katherine Hepburn-frizurával, afféle elvirágzott hollywoodi szépség. A tekintetét a sötét előtérben nem lehetett látni. Törzs rettenetes zavarba jött a váratlan jelenéstől, s ráadásul az egyensúlyáért is küzdenie kellett, mert a feltáruuló vécéajtó alaposan mellbetaszította. Katherine Hepburn szintén meglepődött, amint felmérte, hogy energikus kitörésével milyen fennakadást okozott. Törzs úgy érezte magát, mint akit tetten értek, de a sötét szemüveg védőpajzsa ismét segített, s sorait rendezgetve meg tudott szólalni.

– Kezétcsókolom. A, hogymondjam, ... Gilicze professzor urat keresem.

– A professzor szobája fent van az emeleten. A személyzeti osztály mellett. – (Törzs gondolatban kedvesen megsimogatta a nagydarab festettszőke fejét, aztán egy koncentrált erőbedobást követelő nekirugaszkodással lefordította a padlóra elegáns, gurulós karosszékéből, majd kitaposta a belét.) – Személyesen a professzor úrral akar beszélni?

– Nem, azazhogy igen, vagyishogy... Én vagyok az új asszisztens.

– Szóval maga az! – búgta Katherine. – Csak kerüljön beljebb, erre tessék, erre.

A jobb oldali ajtón mentek be. Mint a mágus később felmérte, itt volt a tanszék legtágasabb helyisége (a házmesterék valamikori tisztaszobája): a könyvtár. A falakat a mennyezetig érő könyvpalcok szegélyezték, rajtuk régi fóliánsok, kódexek, láncos könyvek hatalmas mennyiségben, a szabad helyeken földgömbök, asztrolábiumok, horoszkóptáblázatok, lapidáriumok, bestiáriumok izgató, varázslatos összevisszaságban. Törzs a lelki kezeit dörzsölgette: na, mégiscsak jó helyre vezérelt a szerencsém. Itt aztán majd megmutathatom.

Ahogy tovább kalandozott a tekintete, még a régi fóliánsoknál is izgatóbb, szívetmelengetőbb dolgokat fedezett fel. A sarokban, a sötét udvarra nyíló ablak előtti sápadt fénypázmában egy kerek asztalkán poharak, csészek csoportosultak. Köztük méltóságteljes kávéfőző emelkedett, s a fényes lombik éppen kezdte kicsurgatni titokzatosan sötét tartalmát. De az igazi csodát, a Mágiatörténeti Tanszék varázslatát csak utoljára, még tovább pásztázva fedezte föl. A csoda egy íróasztalnál gépelt, Törzs először profilból vehette szemügyre. A boszorkányos jelenés Kirké melleket, Gloriana hajzuhatagot és Kalüpszó combokat viselt. Öröm lesz itt dolgozni, gondolta Törzs, és egy gyors abrakadabrárt mormolt el babonából. Még tovább is szívesen legeltette volna szemét a mitoló-

giai szépségen, de Katherine Hepburn mintha vissza akarta volna rántani a realitás világába. Formás vállát Törzs látóterébe emelte, egy finomkötésű gyapjúpulóver mintáival helyettesítve a mitológiai idomok vízióját. A vállak formásak voltak, kétségtelen, de a vastag és bő kardigán olyan redőket vetett, hogy teljesen felderíthetetlené tette, vajon alatta igazai (ex)hollywoodi keblek rejtőznek-e; így a mágus valóban eszméltre tért.

– Én vagyok a docens a tanszéken, Kováts Dorottya.

A mágus ezúttal késedelem nélkül feltalálta magát. – Nagyon örülök, Törzs Ádám. Igazán nagyon örülök, hogy megismerhetem. A cikke a legutóbbi Acta Mirabilisban igazán reveláció volt. Na és hát a Sacrobosco szövegkiadása...

– Jó, jó, ne hízelegjen – villantott fel hamisítatlan hollywoodi fogakat Dorottya, félreérthetlenné téve, hogy igenis, elvárja a további bőkokat. Aztán váratlanul, egy félfordulattal ismét szabaddá tette a Kalüpszó-mellekre eső látómezőt. – Jöjjön, ismerkedjen meg tanszékünk nélkülözhetetlen titkárnőjével, Lúciával. Lúcia, ez itt Törzs tanár úr, az új asszisztens.

– Tót Lúcia, helló! – A boszorkány hangja izgatóan-rekedtesen buggyant, kétségtelenül messze a kifinomult platóni szépségtől. A reneszánsz filozófusok szerint látványa a vegetatív lélek karnális szenzorait gerjesztette volna föl, a mágusra viszont úgy hatott, mintha délszaki narancsba harapott volna, melyről kiderül, hogy sültkolbászíze van. Kitűnő, fűszeres, zamatos, disznótoros házikolbász, de mégsem a várt aroma. Vagy úgy is mondhatnánk: a mitológiai idomok Triumph-mellekké, Dr. Dralle-hajzuhataggá és Exotic Intim-combökká fokozódtak le.

– Lúcia, legyen szíves, menjen föl a professzorért. Ő még nem tudja, hogy az új kolléga megérkezett. Tudja – folytatta tovább Kováts-Hepburn immár a mágus felé fordulva –, egy kissé szét vagyunk szórva. Valahogy ebben az épületben sosincs elég hely az összes tanszék számára. A Főnök fent trónol az emeleten, de szegénynek nincs telefonja. Azazhogy Lúcia szegény, mert minden hívásnál ő szaladgál. Sebai, mindjárt itt lesznek, s akkor hivatalosan is megejthetjük a bemutatkozást.

– Hohó, kit látok? Megjött az új rabszolga?

A száraz tenor Törzs háta mögött szólalt meg, s hátrafordulva látta, hogy egy, a könyvtár jobb oldali falán nyíló ajtó részében csüngő, pengeélű, gúnyosan fintorgó archoz tartozik. Az arc után előbukkant a termet is: szikár, középmagas, harmincöt körüli gumiember-alkat; kissé lötyögős, világosra mosott farmerban, laza, sportos, a kikoptatott könyökhelyeket védő, ovális bőrplecsnikkel ékes pulóverben. Dorottya, mint jó háziasszony, azonnal egymás felé fordította őket.

– Igaza van, Szilárd, ez Törzs Ádám, az új asszisztensünk. Ez meg itt Gyarmathy Szilárd, az adjunktusunk, a keleti mágiák történetének tudora.

– Gyarmathy. És most mit csinálunk? – A kérdés olyan kuncogással hangzott, mely azt sugallta, hogy a helyzet lehetetlen, de a kérdező kimondottan szereti az ilyeneket.

– Várjuk a Főnököt – informálta szolgálatkészen Dorottya. – Közben, ha házias akar lenni, Szilárd, segíthetne nekem kitölteni a kávékat, mert már teljesen kihűlt ez a lötty. Lúciának félreteszünk egyet, a többit meg igyuk meg gyorsan, mert Gilicze nem nagyon bírja a kávészagot.

Miközben kortyolgatták a titokzatosan sötét italt, semmitmondó csevely csörgedezett. Hogy milyen a Mágusképző a Szülővárosban, hogy milyen meleg volt a vonaton, szeptemberben az ilyesmi már tényleg ajándék, meg hogy vajon milyenek lesznek az elsősök.

– És azt tudják, hogy a hallgatók Ékkő Lolának hívják Lúciánkat? – kérdezte

Gyarmathy nyilvánvalóan Dorottyát addressálva, hiszen Törzs ugyan honnan tudhatta volna. – Ékkő Lola – fejezte be az általa felvetett témát a nyomatékosító ismétléssel a szikár Szilárd, s elégedetten kaccantott rá egyet.

Aztán nyílt az ajtó, és belépett az emlegetett Ékkő Lola, diadalmasan vezetve a professzort. Mögöttük még egy szélesvállú fiatalember nyomakodott be, marcona tekintete ökölvívóra vagy vízilabdacsatárra emlékeztetett. A professzor tászkás szemű, lötytyedt kis emberke volt, egérbajusszal, szemüvege alatt örökös pislogásokkal, csokornyakkendővel kiegészítve; zakója felső zsebéből golyóstollak valóságos arzenálja pipiskedett ki. A mágus nem éppen így képzelte el a Gilicze-Túróczy-féle Mindentudó, nagy csízióskönyv és mágiatörténeti szótár tiszteletre méltó társszerzőjét.

– Tehát maga a mi új asszisztensünk, azazhogy, mit is akarok mondani, az én asszisztensem!? – Ezzel odahajolt Törzshöz, kezét rázott vele, megveregette a vállát, megpaskolta az arcát, meglapogatta a hátát. Aztán, mint aki elvesztette a fonalat, félhangosan elmorfondírozta magát. – Hát akkor most mit is csinálunk?

Törzs somolygott, most értette meg, hogy Gyarmathy korábbi ironikus kérdése valójában allúzió volt.

– A bemutatás – segített Kováts Dorottyá.

– Persze, persze. A bemutatás. Kollégák, ez itt az új asszisztensünk, khm, khm...

– Törzs Ádám – hajtotta meg magát lefegyverző mosollyal a mágus.

– Igen, tehát most – a professzor arcáról leolvasható volt, hogy csak a legnagyobb önfegyelemmel képes csapongó képzetét a szoba négy fala között tartani és a tárgyra koncentrálni –, igen, akkor nincs más hátra, mint hogy bemutatam docensünket, Kováts Dorottyát...

– Mi már megismerkedtünk – búgta Katherine Hepburn.

– Akkor adjunktusunkat, Gyarmathy...

– Mi is.

– Persze, persze. Nyilván Lúcia kisasszonyt is ismeri már, tehát ezzel végeztünk is a bemutatással.

– Gőz Árpád vagyok – toltá előre magát a legalább 140 cm vállszélességű fiatalember, s eltökélten kereste Törzs tekintetét. Az csak most eszmélt rá, hogy még mindig az orrán volt a sötét szemüveg, gyorsan lekapta hát és a zsebébe gyömöszkölte. Közben Gilicze meg Gőz Árpád hátát lapogatta.

– Hehehe, hát a legfiatalabb kollégánkról meg majdnem elfeledkeztem. Ő a tanársegédünk, s a mágiatörténeti kutatások metodikájával foglalkozik. Persze mostantól fogva maga a legfiatalabb kartársunk – fordult ismét Ádám felé –, maga, az én asszisztensem! – A büszkeségtől ragyogott, mintha eddig sosem lett volna még asszisztense, a trottyos professzorok eme oly fontos státuszszimbóluma. Időközben azonban sajnos ismét elveszítette a fonalat, s a már megszokott „Most mit csinálunk?” kérdésre ezúttal senki sem tudott elfogadható éccával szolgálni. De a professzor nem azért volt professzor, hogy maga ki ne lábáljon a kátyuból. Felragyogó arccal javasolta:

– Hát akkor most, ifjú kartársunk köszöntésére igyunk meg egy jó kis kávé! Lúcia, segítsen rajtunk.

A titkárnő fürgén fordult a kávéfőző meg a csészék felé, miközben Kováts docens a szemét forgatta. Gyarmathy fintorgott, a mágus pedig kíváncsian várta, hogy most mi lesz. Hitetlenkedve nézett Szilárdra: ez az a prof, aki a kávénak

a szagát sem bírja? Még végig sem gondolta, már hallani lehetett Ékkő Lola rekedtes, disznótoros protestálását:

– De hiszen ezek meg megitták a kávé, amíg mi odavoltunk. Szilárd, vigyázzon magára, tudom, hogy ez csak a maga ötlete lehetett!

A helyzetet Gőz Árpád mentette meg. A zsebéből előhúzott egy lapos üveget.

– Slivovica – mondta tömören. – Gondoltam, egy ilyen egyszerű kis ritussal vegyük tudomásul, hogy ezt a szerencsétlen flótást a tanszékünkre vetette a végzete.

Mindenki fölszabadultan nevetett, professor Gilicze pedig váratlanul felkapta a humoros bemondás fonálát: – Még hogy szerencsétlen! Mi az hogy szerencsétlen? Aki a mi tanszékünkre kerül, az szerencsés flótásnak tarthatja magát. – Úgy nézett körül, mint aki egy igazán kitűnő viccel járult hozzá az általános jókedvhez. A poharak fölhajtása után kiderült, hogy a bemutatás ritusából többet nem lehet kisajtolni. Gilicze a szobájába kérette a mágust a délutáni órákra, a tanterv és egyéb jövődő feladatai megbeszélése céljából, aztán már éppen vissza akart vonulni, amikor általános megdöbbenést keltő, nagy önállóságról tanúskodó iniciatívával a küszöbről még egyszer a mágus felé fordult:

– És mondja, Törzs kartárs, van itt valamilyen lakása? Hol fog lakni, aludni?

– Háát ... Az az igazság, hogy még nincs.

A többiek érdeklődve figyelték, amint Gilicze professor egy tőle végtelenül távol eső problémakör világába merészkedik. Valószínűleg már meg is bánta bátorságát, mert Törzs bizonytalan válasza láthatóan letaglózta. – Nem értem, kérem, hát hogy lehet így nekivágni a világnak? Mihez fog kezdeni, itt, Képzővárosban? Szállodában akar lakni? Azt hiszem, az asszisztensi fizetés nem elég efféle fényűzésre.

– Igenis, professor úr, én is ettől tartok. Csakhogy én azt gondoltam, vagyis hogy azt reméltem, hogy izé, mivel az asszisztensi fizetés annyira szimbolikus, hogy úgy mondjam, hát talán a Képző biztosít valamiféle szálláslehetőséget.

– Jaj, fiam! – Gilicze hangja most szólalt meg először őszintén és felelőssége teljes tudatában. – Én még olyan kezdőt nem láttam, akinek ez az intézmény segített volna. Tudja, sajnos túl nagy a verseny. Sok a jelentkező az itteni állásokra, isten tudja miért.

A professor most igazán kétségbeesetten nézett körül, de ezúttal Ékkő Lola vágta el a gordiuszi csomót. Hirtelen lelkesedésében bizalmasan fordult rekedtes-érzéki hangján Giliczéhez:

– Idefigyeljen, Főnök, nincsen itten semmi hézag. A Gyarmathy tanár úr szobájában van egy dívány, tudja, a tanszéki dívány. Törzs tanár úr ottan nyugodtan megalhat, a végében még mosdócsap is van, az efféle fiatalembernek elég arra az egy-két napra, amíg itt van.

A mágus rezignált mélabúval vette tudomásul, hogy fiatalemberi igényeit így megtaksálták, és könnyűnek találták, ámde Lúcia fűszeres-kolbászos tónusa még mindig jobb volt a szőke személyzetisnőénél, nem beszélve a magántaxisról, hiszen legalább egyszer megajándékozta a „tanár úr” titulussal.

A professzort végtelen nyugalommal töltötte el az életrevaló ötlet, távozása után a társaság oszladozni kezdett. Gyarmathy behívta a szobájába Ádámot, hogy megmutassa a tanszéki díványt, meg az üres íróasztalt, amit a mágus már is elfoglalhat.

A könyvtárból nyíló kis szoba Törzs minden várakozását fölülmúlta. Ablaka az udvar világosabb részére nyílt, s látóterébe a szembenlévő fal neoromán ablakfülkéi estek, egészen romantikus atmoszférát teremtve. Az íróasztal kényel-

mesen teres volt, a dívány, bár a huzata kétes tisztaságú, jó vonalú és ruganyos. Voltak még könyvespolcok, kurrens folyóiratokkal és egy zenegéppel, meg üres falfelület is, ahová majd kitűzheti nagy Paracelsus képét, meg egyéb dekorációs rekvizitumait, melyeket magával hozott a matrózszákban.

Letette hát a zsákot a szoba sarkába, kényelmesen elnyújtózott az újdonsült íróasztala előtti fotelban, s kezdte kicsomagolni jellegzetesen hasas, elegánsan borjúbőr mágus-irattáskája tartalmát. Szilárd valami folyóiratot olvasott a saját íróasztalánál, s közben a szeme sarkából új mágustársát vizsgálgatta. Végre kibökte, ami a szívét nyomta, némiképp a prof intonációját utánozva:

– Mondd, Törzs kartárs, te milyen rokonsági fokban vagy Törzs Ottokárral, a Mágusellenőri Főhivatal oktatásügyi főigazgatójával?

– Miii? – Ádám teljes mértékben elképedt. – Ki az? Sose hallottam ezt a nevet!

– Szóval azt akarod mondani, hogy nem rokonod Törzs Ottokár?

– De ha mondom, hogy nem. Honnan veszed ezt az egészet?

– Nem érdekes. Csak egy furcsa megérzés volt, de már elmúlt.

Gyarmathy gumiarca széles vigyorra húzódott: – Szóval ha nem vagy a fő mágusellenőr atyafia, akkor meghívlak egy ebédre. Amúgy is meg kell ismerned „A Hét Lábszárcsonthoz” címzett kocsmát, ami itt van nem messze, éppen a temető sarkánál. Az a törzshelyünk, s mostantól Törzs Ádámnak is ott a helye, haha. Mellesleg ott csinálják a legjobb rántott velőt kies e hazában.

3

A professzor szobája fent az emeleten még hatásosabb volt, mint lent a tan-szék könyvtára. Ugyanis egy nagy tudósegénység jelenléte lengte be, legalábbis a helyiség ilyenre volt maszkírozva. Itt is plafonig érő könyvespolcok, rajtuk néhány értékes kódex mellett a modern nemzetközi szakirodalom legjobb darabjai. Ezeket a könyveket a professzor a saját céljaira rendeltette meg a könyvtárral, s természetesen kölcsönözni nem volt szabad őket. Látható volt még továbbá számos nagy, zöld doboz, a Gilicze-Túróczy-féle Mindentudó, nagy csízióskönyv és mágiatörténeti szótár örökbecsű cédulaanyaga, valamint néhány már elhunyt, jeles mágia-kutató hagyatéka, gondosan kartotékolva, kijegyzetelve, katalogizálva. Ezeket a hátramaradt írásokat a professzor készült kiadni, a szakkutatás felbecsülhetetlen hasznára s a saját örökbecsű hírnevének további fényesítésére. A falakat néhány patinás mágiatörténeti vonatkozású rézkarc mellett itt-ott már sárguló, akkurátusan bekeretezett, Gilicze Pál gazdag tudósi karrierjét felelevenítő fényképek díszítették.

Gilicze Pál, mint már őszülő, trottyos professzor, átveszi az Akadémia főtít-kárától a nagymágusi diplomát. Gilicze Pál, mint ifjú, ruganyos és szépreményű kutató valami hegytetőn áll egy kirándulás alkalmával, s éppen a kezét nyújtja egy hosszúszakállú, külföldi mágusnak, hogy az is le tudjon ugorni egy szikláról. Gilicze Pál, a tudománytörténeti jelentőségű ügrösbürgösi konferencián kifejti nézeteit a mágiatörténeti kutatásokba suba alatt visszacsempészett burzsoá strukturalista módszerek tarthatatlanságáról. Gilicze Pál, amint nyugati tanulmányútján összekoplalt, modern vonalú, burzsoá gyártmányú repülőszőnyege mellett áll, és mosolyog. Gilicze Pál, amint könnyes szemmel nekrológot mond szerzőtársa, a nagymágus Túróczy Taksony sírja felett; Gilicze és Túróczy egyébként a Mindentudó, nagy csízióskönyv és mágiatörténeti szótár megjelenése után ma már a feledés homályába merült okból esküdt ellenségekké váltak,

s mindketten mélyen hittek abban, hogy a másik teljesítménye és neve a Csízióskönyvön örök szégyenfoltot vet a saját munkásságára.

Törzs, ahogy a professzor „szabad!” kiáltására legszebb, ártatlan gyermekmosolyával beóvakodott a szobába, ámulva nézte a tekintélytiszteletet parancsoló rekvizitumokat. Az sem kerülte el a figyelmét, hogy a bejáratnál szembeni, faragott, antik üvegtárlóban pompás mágusfelszerelés díszleg: varázspálca, kristálygömb, hordozható lapidárium, „Örökégöv” márkájú automatikus zodiákus mutató és hasonló eszközök. Mindegyik instrumentum csak úgy ragyogott a rendszeres tisztogatástól, s annyira újnak látszottak, hogy a mágusban alapos okkal felébredt a gyanú: a professzortól mi sem áll távoibb, mint a mágia manuális gyakorlata.

Gilicze a szobájában, a régi dicsőségét az utókornak átmenteni hivatott díszletek között biztonságosabban mozgott, mint odakint a lépcsőházban, a titkársgon, vagy akárhol az élet vadonjában.

– Kerüljön beljebb, Törzs kartárs! – Gilicze bajuszkája szaporán remegett, ami kétségtelenül annak a jele volt, hogy fergetegesen jó passzban van. Közben Ádám azon tűnődött, hogy valószínűleg Gilicze az utolsó professzor a demokratikus mágusképző intézmények kötelékében, aki még kartársozza a beosztottjait.

– Nos, hogy is mondjam, izé... – Gilicze bátorítóan mosolygott, majd egyszerűen kivágta a rezet: – Az oktatási feladatai egyelőre nem lesznek túl nehezek. Mint tudja, tanszékünkön Kováts docens foglalkozik a antik és középkori mágiával, Gyarmathy adjunktus a keleti varázslásokkal, Gőz tanársegéd pedig metodológiai kérdésekkel. Az én reszortom az újkori európai mágia, beleértve a zsidó kabalát is. Eddig főkollégiumokat és szemináriumokat tartottam, de úgy gondolom, hogy elég... – A szép, folyamatos monológ itt hirtelen félbeszakadt. Giliczének, miközben szaporán nyeldekelt és a bajuszkáját változatlan élénkséggel mozgatta, kidülledtek a szemei és a semmibe révedtek. Törzs így tudta meg, hogy a professzor a saját szobájában sem érzi egészen otthon magát, az elidegenedés itt is utolérheti. Egy belső hang azt súgta, hogy valahogy segítenie kellene, így prófétai ihletettséggel közbeszúrta:

– Gondolom, én kiségíthetném a professzor urat a szemináriumok tartásában...

Gilicze diadalmasan csapott le a megtalált gondolatra:

– Ez az! Mivel én már elég öreg vagyok a rabszolgamunkához, hehehe. És még kemény feladatok várnak rám. – Ezzel széles mozdulattal körbemutatott a zöld dobozok és kartotékok tömött soraira. – Tehát maga venné át a mágiatörténeti szemináriumok vezetését, ebben a félévben az elsősöket kapja meg. A tematika az európai mágia a 16. században, gondolom, a legszebb anyag, igazán nem panaszkodhat.

A mágusnak eszébe sem jutott panaszkodni. Kedvenc témaköre volt a 16. század, s ehhez még értett is valamicskét, hiszen nagy fogása, Kispöleséri Sántha Pál is ebben az időszakban tevékenykedett, ha más hasznot nem is hajtva működésével, mint hogy Törzs Ádám személyében az utókor örök háláját elnyerje.

– Aztán – folytatta a professzor –, nemcsak oktatásról van itt szó. Bár erről jut a hogyishívjákomba, vagyis eszembe, hogy nem volna megterhelő, ha holnapra kérném bemutatni a szemináriumi tervezetét? Szabad kezét adok magának, de azért szeretném tudni, hogy mit csinál. Ami az én kollégiumomat illeti, nos, én a hogymondjam, „Nagy csízióskönyv...” bevezető fejezeteit követem. Hát igen. De mint mondtam, nemcsak erről van szó. Persze, kétségtelenül nemcsak erről

van szó. De azonban... De azonban, ellenben. De azonban, ellenben, mégis, pedig, mégsem, hanem, csakhoggy.

Törzs még nem tudta, hogy az ellentétes mellérendelő mondatok kötőszavainak áradata a krízist jelenti a professzor állapotában, így teljesen bénult, páni félelemben hallgatta a sivítva feltörő szózuhatagot.

– De azonban, khm, ellenben, khm, khm, mégispedigmégsem-hanem-csakhoggy!

A roham, amilyen hirtelen jött, úgy múlt el, s ezúttal nem maradtak komoly következményei. A csőrepedést összefoltozták, a zivatar továbbvonult, a baszuskára kiültek a napsugárral együtt újra megjelenő énekesmadarak.

– Tehát, mint mondtam, a tudományos munkájáról is beszélnünk kell. Ez rendkívül fontos itt nálunk. Tanszékünk híres arról, hogy minden tagja a mágiatörténet aktív, elismert kutatója. Tudja, havonta egyszer kutatási munkaértekezletet tartunk, amelyen megbeszéljük, hogy ki hogy áll. Ebből soha nem engedek, nem mentség a betegség, de még a halál sem, hehehe.

Törzs úgy érezte, hogy ideje lenne közbeszúrnia valamilyen szenvedélyes, a tudományos munka melletti hitvallást. Ahogy Giliczén az elbizonytalanodás első jelei mutatkoztak, rögtön megjegyezte:

– Professzor úr, nekem a kutatás mindennél többet jelent. Bátorkodom feltételezni, hogy kinevezésemet is annak köszönhetem, hogy a professzor úr látott fantáziát a mágusdoktori értekezésemben.

– A micsodájában?

– A disszertációmban. Kispöleséri Sántha Pálról.

– Hogyne, persze, persze, persze. – A professzor ezzel elhallgatott, s a méla csönd igen veszélyes pillanatai ülték meg a szobát. Múltak a másodpercek, s lélek se pisszent, légy se zizzent, falevél se rezdült, madár se rikoltott. Gilicze kifejezéstelenül bámult maga elé. Nem lehetett tudni, hogy elmélyülten gondolkodik-e, vagy pedig már az ellentétes kötőszavak kigörgetésére készül. Törzs majdnem elájult az izgalomtól, amikor új főnöke végre megszólalt, felette bizonytalan és vontatott hangon:

– Igen... A Kispöleséri Sántha Pál... Kétségtelenül kissé marginális, igen, ez az, marginális téma, de végül is... elegánsan megírva.

Törzs tudomásul vette, hogy a „tökösen” kifejezés Gilicze professzor szótárában nem létezik. Nem volt ideje azonban a meditálásra, mert főnöke szokatlan energiával folytatta:

– Persze, nekem az az ideálom, hogy az ifjú titánjelöltek, hogy úgy mondjam, tehát, hogy az aprómunkán keresztül hágjanak a tudomány magasabb polcaira. Mondja, végzett már maga például bibliográfia-készítést?

Törzs semmit sem utált jobban, mint a bibliográfia-készítést, amit szerinte könyvtárosoknak kellene végezni, s nem diplomás mágusdoktoroknak. Ettől függetlenül természetesen biztosította a professzort, hogy leghőbb vágya volt ilyen munkában résztvenni.

– Igen, igen. Hát ugye itt van például „Az észak-vármiai faluközösségek titkos napimádatának hatása az elblongi líceum 18. századi tanterveire” című téma. Rendkívül fontos téma, ismétlem, rendkívüli horderejű. Kopernikusz egész utóélete enélkül megoldhatatlan. Szép téma, és fontos, hogy pedagógiai vonatkozású, hiszen elvégre mi itt a Mágusképzőben ezt az ügyet szolgáljuk. Nemes feladat bibliográfia-készítéshez. Mit szól hozzá?

– Professzor úr, gyönyörű téma. De én ugye inkább a 16. századdal...

– Ugyan már, ne keresse magát, Törzs kartárs. Nézze, a helyzet az, kétségtelenül az, hogy én ebből a témából készítem következő nagymonográfiámat, mellyel mintegy meg kívánom fejteni életművem, hehehe. S az az ideálom, hogy az asszisztensem is szerepeljen a könyvben. Bizalmasan mondom magának, az ilyesmi nagyon jó benyomást tesz tudományos körökben. Maga meg, hogy úgy mondjam, megfürdetheti a nevét a nyilvánosságban.

A mágus úgy érezte, hogy ha már így a bizalmaskodásra került a sor, ő is előállhatna egy vallomással.

– Professzor úr, természetesen örömmel vállalom a bibliográfiát, de közben talán, nem tudom, lehetséges volna-e, vagyis, hogy hogyan tetszik látni a mágusdoktori értekezésem publikálási esélyeit?

– A micsodája micsodáját?

– Hogy meg lehetne-e jelentetni valahol a disszertációmát.

– A „Kispöleséri Sántha Pált?”

– Úgy is mondhatnám.

– Nézze fiam... Elegánsan van megírva, ez igaz, de nem mentes, hogy úgy mondjam, bizonyos aránytalanságoktól. És a téma, a téma kétségtelenül kissé marginális. Nem hiszem, hogy jelenlegi kiadói és nyomdai nyomorúságunkban monográfiára gondolhatna. Természetesen tanszéki Actánkban egy közleményre mindig számíthat, de hát jobb lenne, jobb lenne, jobb lenne...

– Valamilyen fővárosi folyóirat... – Törzs már kezdte érezni a professzorral folytatott beszélgetések kötelező ritmusát.

– Ez az! Persze, tudja, a vidéki mágusképzőt mindig másodrendűnek tekintik a Fővárosban. És sajnos nem vagyok jóban az Acta Mirabilis főszerkesztőjével. ... Mindenesetre, Törzs kartárs, írjon egy rövid, tömör cikket a témából, s aztán majd meglátjuk, hogy mihez kezdhetünk.

Ez már az elbocsajtás jele volt. Törzs cikkrövidítéstől és bibliográfia-készítéstől lepedékes szájjal készült kivonulni, amikor a professzor még egyszer visszahívta. Látszott rajta, hogy heroikus küzdelmet vív magával, nem tudja, hogy szóljon-e vagy hallgasson, de végül, jobb meggyőződése ellenére, csak előjött a farbával.

– Törzs kartárs, még valamit. Hát, tulajdonképpen nem is akarnám szóvátenni ezt, izé, hogy... de nézze, megvan rá a jó okom...

A mágus korántsem értette a professzor habogását, de aztán követte annak előremeresztett mutatóját, mely mágustanonc éveiből megőrzött, dühösfiatalos szakálla felé közeledett.

– Lássa, maga elsősöket fog tanítani. A fiatalok annyi várakozással jönnek ide, nyitottan mindenféle hatás befogadására, s ugyanakkor annyira védtelenül ezek a hatások, hogy úgy mondjam, ellen. A mi tanszékünk kiegyensúlyozott, kifogástalanul működő tanszék. Az együttes munkának egy olyan szakaszában, amikor az érettség, az eredmények betakarítása határozza meg társaságunk, igen, kétségtelenül, vagyishogy karakterét. És akkor egy ilyen hogyishívják, ifjonti szakáll, na persze, tudom, hogy ez most nagy divat a fiatalok között, és amúgy semmit sem jelent, de mégis magában hordozhatná a veszélyt, tehát a veszélyt, hogy az ártatlan elsősök helytelen közetkeztetéseket vonnának le belőle.

– Professzor úr, elnézést kérek, de nem értem. Milyen következtetésekre tesz gondolni?

– Hát, igen. Megértem, hogy maga, még, izé, ... de higgye el, hogy csak tapasztalatlansága miatt nem látja a veszélyt... Nézze, én nem akarom kényszeríteni,

csak a belátására apellálok, hogy gondolja meg, és ha felismeri, hogy itt a tanszéken egységes fellépést kell mutatnunk, akkor tegyen úgy, ahogy jónak látja...

A professzor magyarázata végül szinte teljesen agrammatikus motyogásba fulladt, s Törzs belátása egyelőre csak a szétrobbanáshoz közelítő irritációban kristályosodott ki. Még hogy az ő szakállát! Hát abból aztán nem eszik... Ettől függetlenül nagy hasznát látta volna sötét szemüvegének, ha gyorsan a fedezéke mögé bújhat. De még csak ez kellett volna a professzornak. Nem elég a huli-gánszakáll, még szelídmotorosok szemüveg is?

4

Az audiencia későn ért véget, s a mágus hullafáradt volt. Nem volt sem ereje, sem kedve kimenni a városba valahol vacsorázni, bár korábban Góz Árpí felvetette ezt a lehetőséget. Szerencsére eszébe jutott, hogy a sarki ábécét még éppen nyitva találja; ez lesz a legjobb megoldás, vesz valami kaját, és miközben a tanszéken falatozik, a szemináriumi munkatervét is összeállítja.

Az ételmisszerboltban már csak egy-két fáradt, zárás előtti vásárló ténfergett. Az eladók gyűlölködve nézték őket, már ugrásra készen álltak, hogy a felmosórongyokkal nekiessenek a takarításnak. Törzs tejet akart venni, de az már elfogyott. Így kért tíz deka sajtot, két májkonzervet és hat zsömlét. Melléjük tett a kosarába még két üveg sört is. Aztán, ahogy a pénztár felé ment, nem bírt ellenállni a kísértésnek, s kiegészítette készletét egy kétdecis barackpálinkával is.

A tanszéken bezárkózott a korábban Ékkő Lolától kapott kulccsal, és lassan falatozni kezdett. Közben felvázolta az elkövetkezendő szemináriumainak tematikáját. Úgy tervezte, hogy beosztással él, s az egyik sört elteszi reggelire, nemkülönb a pálinka felét is. Ezzel szemben éjfélre már nem volt egyik sörből sem, s a pálinkának is túlhaladt már a felén. Viszont elkészült a vázlattal, s érzése szerint kitűnőre sikerült.

Csodálatos volt ez az első, magányos éjszaka a tanszéken. Bekapcsolta a zenegépet, s elandalodva hallgatta a későesti dzsesszműsort. Föl-fölkelt a díványról, s a könyvespolcokhoz lépett; belelapozott a fóliánsokba és a folyóiratokba. Kinyitotta a szoba ablakát is, odakintről az enyhe szeptemberi éjszakai langyos sötétsége gomolygott be. Kint az udvar teljes homályba húzódott, nem lehetett látni a szemben lévő neoromán ablakfülkéket sem. Törzs úgy érezte magát, mintha egy nem evilági fényátorban lakna, s már-már arra gondolt, hogy megpróbálkozik egy magányos varázslattal. Végül is nem volt mersze hozzá, az esetleges kudarc teljesen letörte volna. A feje kóvályogni kezdett az alkoholtól, és a koponyájában már olyan gondolatok nyíltak, hogy egyszer majd ő átveszi ezt a tanszéket, ő lesz a főnök itt, az ünnepezt nagymágus, és nem ez a hibbant Gilicze, és akkor majd megmutatja... Főleszmélve jobbnak látta, ha megágyaz és alszik még valamit, mielőtt a takarítónő reggel rátör.

Kiment a vécébe, a lezubogó víz hatalmas detonációval verte föl az éjszakába dermedt Mágusképző csendjét. Üggyel-bajjal megmosdott a kis kézmosónál, majd körhintázó fejjel zuhant az ágyba. Ahogy eloltotta a villanyt, az asztalán álló sörösüvegek búcsúcsillantást küldtek feléje. De csak nem bírt elaludni. Hánykolódott, forgolódott, fészkelődött. Végül, mint egy alvajáró, fölkelt, kivette a táskájából a villanyborotváját, melyet szakállának formában tartása végett hordott, és újra kiment a vécébe. A kis készüléket bekapcsolta, s tempós mozdulatokkal metélni kezdte dühösfiatalos szőrzetét. Nem volt könnyű dolga, a több éves szakáll elkeseredetten ellenállt. Törzs szitkozódva küzdött, a borotva meg élesen zümmögött, mintha gúnyosan kacagná gádzáját.

Álmodtam: Brazíliát

*Brazíliában élni jó, ottan szeretnék élni, igazán
messze, déli óceánok partján, forró homokon, Brazíliában,
igazán messze, délövi tengerek homokszemcsés sivatag-
partján, igazán messze, hol gyönyörű lányok, igazán
sivatag-homokszemcse-parton lustán elheverésznek, élvezeg
puhasággal: ott szeretnék élni, Brazíliában, hol sivatag
élveteg puhasággal öleli körbe a tengereket. Szomorú
szegénység van ott, messze Brazíliában, miközben élvezeg
szomorú lassúsággal szeretkeznek a parton végtelen
gyönyörű nők, testük napba-tárva, oldódva izgatott-szomorú-
végtelen-nyugtalan sikongatásba: akárha pusztulásba. Az éjjel
Brazíliában jártam, félvér gyönyörű brazil lányokkal végtelen
éjjel háltam — mit mondjak — boldog voltam... Vágytam
az ölelésük, csillagok alatt, braziliai partokon, éjjel,
vágytam a vágyakozásuk, éjszakai szeretkezésük, megismerni
akartam őket, a szegénységük és a boldogságuk. Vágytam
megismerni az örömük, puhaságuk, széttárt-lábú álmodozásuk,
csillogó-fehér-fog-nevetésük, vágytam a testük, megismerni,
álmodozásuk látni, álmaikban megjelenni, testükkel nyújtózni,
álmban akartam szemérem-testük látni: végtelen álmodozásuk
nyújtózni nem engedett, puhán elnyúlni mellettük nem engedett,
álmban szeretni kellett. Puhán és végtelen szépen nyújtózni,
játékos álmokkal játszadoxni, simaságukba simulni remegve,
ennyi az álom, sohasem-tétlen-tétlenkedő játszadoxás; rám simult
remegve az álom, a homokszemcse-parton magába-ölelő test,
és én — álmban — boldog voltam. Álmban megölelt remegve
gyönyörű test, gyönyörűen és formátlanul, meghatározhatatlan
ölelt magához. Magához ölelt a gyönyörű, meghatározhatatlan test.
Meghatározhatatlan ölelt magához, álmban, Brazíliában.
Magához ölelt, álmban, Brazíliában, meghatározhatatlan.
Brazíliában élni jó: ott jó lehet élni — Igazán
messze, déli óceánok partján, forró homokon, Brazíliában.*

A Szentivánéji álom

A *Szentivánéji álom* bonyolult cselekményén kívül helyezkedik el Theseus athéni király és Hippolyta királynő rövid párbeszéde az V. felvonás elején. Mégis gyakran idézik e részletet, amely a király vallomásából és a királynő rövid válaszából áll, mivel abban az irodalom számára oly fontos fantáziáról, képzeletről, régi „mesékről” esik szó, az örült, a szerelmes, a poeta fantáziájáról. E rövid dialógus állít distanciát a komédiában megjelenő képzeletbeli alakok s a közöttük támadó bonyodalmak, majd a kibontakozás, valamint a valóságosnak tekinthető szereplők között, noha az ő kapcsolataik is valószerűtlen és valószínűtlen jelleget kapnak. Theseus király a racionalista kritika hordozója, de az sem tagadja a király szavaiba foglalt koncepciót, amit Hippolyta királynő fűz ugyanahhoz a témához; csak kiegészíti azt, továbbfejlesztve bizonyos tágabb, a fokozatosan „valóvá” váló képzelet szülőttei iránt toleranciát mutató koncepciók szerint.

HIPPOLYTA: *Csodát beszélnek e szerelmesek.*

THESEUS: *Csodát, de nem valót: én nem hiszem*

Ez agg meséket s tündér babonát.

Bolond s szerelmes oly fővő agyú

S ábrázó képzetű, hogy olyat is lát,

Mit józan ész felfogni képtelen.

Az örült, a szerelmes, a poeta

Mind csupa képzelet: az egyike

Több ördögöt lát, mint pokolba férne;

Ez a bolond; nem másképp a szerelmes:

Cigánynóból is Helenát csinál;

Szent örületben a költő szeme

Földről az égre, égből földre villan,

S míg ismeretlen dolgok vázait

Megtettesíti képzeletje, tolla

A légi semmit állandó alakkal,

Lakhellyel és névvel ruházza fel.

A képzelődés oly játékot úz,

Hogy ha öröme gyullad a kebel,

Megtettesíti ez öröm okát;

Vagy képzeletben, éjjel megijedve,

Mily könnyen lesz egy-egy bokorbul medve?

HIPPOLYTA: *De amint elbeszéli e kalandot,*

S mily változáson ment érzelmök át,

*Több az, mint puszta játszi képzelet,
S biztos valóvá nő ki az egész;
Mindenesetre különös, csodás.*

(Arany János fordítása)

A Hippolyta királynő által említett „való”-ban ott az állítás, amely látszólag mond ellent az álom és a „légi semmiből” alakokat formázó s azokat „lakhely-lyel és névvel” felruházó költői toll önkényességéről alkotott theseusi véleménynek. A királynő szavai, melyek szerint a mesék értelme megváltozik, amint együvé fűzik őket, és „biztos valóvá nő ki az egész”, kedvező változásra utalnak, amit megerősít a következő sor: „mindenesetre különös, csodás”. A „mindenesetre” itt azt jelzi, a várakozások ellenére, és szemben azzal, amit erről egyébként gondolunk. De Hippolyta intelligens kiegészítése, amely kiterjeszti az imagináció egész problematikáját, megmarad a Theseusével ugyanazon gondolatkör keretében. Ez a racionális empirizmus álláspontja, amelyben ott az evolucionista komponens, ezt jelzi a „nő” ige, amit ma úgy mondanánk, „átalakul”, és ez nemcsak lélektani szempontból pontos, hanem az antik és a reneszánsz természetfilozófia egy bizonyos álláspontját is egybekapcsolja.

Így Hippolytának a képzelet és a régi mesék mellett szóló védőbeszéde azok mélyebb megértését jelzi (és a róluk szóló „szép szavakat”), de ez a megértés külsődleges marad a mesék és a mitológiai hagyomány, valamint a vígjáték iránt is, amelyből az idézet való. Visszavezetve a pszichológiára, az egész mű leszáll a földre, s jórészt fölöslegesnek tűnik. Miért cselekedett így a drámaíró Shakespeare? Hogy kiszélesítse a spektrumot a fantasztikum világába, így nyerve még egy dramaturgiai nüanszot? Hogy elmondja saját gondolatait a fantázia világáról, amelynek íróként maga is gyakorta átadja magát? Hogy kifejezést adjon azon véleményeknek, amelyek a maga korában forogtak az udvaroncok, az arisztokraták és a tudósok köreiben?

Mindenképp magának Shakespeare-nek a véleményéről van itt szó, amiképp azt gyakorta elővezeti, de ez a vallomást kevésbé teszi érdekessé; nyilván az olyan írók, mint Shakespeare, tehát az elsőrangú drámaírók véleménye az, amit alakjaik elmondanak, legalábbis az időben, amíg papírra vetik ama gondolatokat. Nagy írók mély felismerései kevesebbet és többet is jelentenek bizonyos véleményeknél. Végül is miért mondaná el az író pompás vígjátéka vége felé azt a gondolatot, amellyel a mű nagyrészt vitában áll, de alkotórészei, alakjai és bonyodalmai valami alacsonyabbrendűhöz vezetnek, ami nem lépi túl a puszta szórakozás felségterületét? Shakespeare gyengébb pillanataiban sem esett abba a kísértésbe, hogy kétségbevonja tulajdon művének premisszáit. Pedig ez történik, ha a *Szentivánéji álom* ötödik felvonásának bevezető szegmentumát egy vélemény kifejtéseként értelmezzük. E nagy plaszticitással kifejtett vélemény egy pillanatra megingatja a néző percepcióját, aki belemélyed a fantasztikus lények felülmúlhatatlanul gazdag világába és kifürkészhetetlen bonyodalmaikba. A gondolat, amit kifejt Theseus király és kiegészít Hippolyta királynő, más módon is fontos lehetett abban az időben. A szárnyaló költői képzelet nem volt összhangban az újkor filozófiájával, az empirizmussal, amelynek ragyogó iniciátora éppen a Shakespeare-kortárs Francis Bacon volt. Eszméit és az azzal rokon gondolatokat jól ismerték Anglia felsőbb körei, különösen az arisztokrácia, amely mindenütt romantikus volt, amíg

hatalomra nem került, és empirikus lett, amikor alkalmazta a maga által hozott vagy kierőszkolt törvényeket. Bacon az uralkodó előítéletekről szóló ismert elmélkedéseiben felvázolja tézisént a négy Idolumról, ezek egyike Bacon szavaival a „Színházi Idolum”, a meséket értve ezen, amelyeket leírnak vagy bemutatnak, de nem valós és megénekelt világokat állítanak elének. Noha Bacon aforizmái később jelentek meg, mintsem a *Szentivánéji álom* megszületett, gondolatai jelen voltak azokban a körökben, amelyekben Shakespeare is forgott (ismertek azok a feltételezések is, amelyek szerint Bacon írta volna Shakespeare drámáinak egy részét, sőt netán valamennyit). Shakespeare a költői és a mindenfajta képzelet elemzésével hűtötte le az ilyen feltételezések hirdetőit. Mondhatnók, a nagy drámaíró bölcsen arra törekedett, hogy megszabaduljon egyfelől, eleve elhárítsa a gáncsokodást, miszerint babonát terjeszt és irreális világot állít szembe a valósággal, az egyetlennel, ami nemcsak hogy megfogható, hanem megfoghatóan erős is. Ahelyett, hogy azt gondolnánk, Shakespeare nézetei közel álltak Baconéihez, arra kell gondolnunk, hogy a nagy író nézetei különböztek a filozófuséitól, s e különbségeket úgy sikerült enyhítenie, hogy e nézeteket egyes műalkotásokban engedte kifejezésre jutni.

A költői képzelet és a fantasztikus világképek időszakos megkérdőjelezése, kigúnyolása mintha része volna az európai kulturális hagyománynak. Amint egy töredék tanúsítja, már a görög törvényhozó Szolon kijelentette, hogy „a költők sokat hazudnak”. A költői képzelet ellen támadók Arisztotelészre hivatkozhattak, akinek filozófiája állandóan jelen van a nyugat-európai középkor folyamán. Az intézményesített vallás sem nagyon kedveli az álmodozást, a látomásokba, szubjektív elképzelésekbe való belefeledkezést; mintha azokból az ördögi kísértés leselkednék. Európában, keleten éppúgy, mint nyugaton, így az irodalmi fantázia az apokrif iratokban és a folklórban öltött testet, a folklórból azonban részint visszatért az Erzsébet-kori drámába és ebbe a Shakespeare-vígjátékba. Fennmaradása érdekében elfogadta, hogy párhuzamosan létezzen a vele ellentétes eszmékkel, amelyek az európai empirizmus és később a Shakespeare korában gyökerező felvilágosodás talaján álltak. Christopher Marlowe *Faustja* is olyan mű, amely a mágia irracionális világát idézi fel, hogy megmutassa annak káros, sőt kárhozatos voltát, és hogy mint kell azt legyőzni „igaz” hittel és egészséges értelemmel.

Theseus király az V. felvonásban mindvégig jóindulatú kommentátora marad a színházban bemutatott színháznak, amely előtte s udvara előtt játssza az előadást. Racionalizmusa és iróniája megfelel a királyi méltóságnak; és mintha szándékos jelképeség is volna ebben: elkerülhetetlenül sok örület fordul elő minden királyságban; a jóindulatú racionalizmusnak kell döntenie, figyelnie, feddnie vagy jutalmaznia. A végén Oberon tündérr király felügyeli a megoldást, tehát ez alkalommal a fantáziáé az utolsó szó. Az alkalom pedig a menyegző, amelyre Shakespeare a vígjátékot írta; hanem a menyegzőkön, akár a karneválokön, az értékek és a jelentések kifordulhatnak helyükből, s ugyanakkor élni lehet abban a hitben, hogy az álom győzött a valóság törvényein, vagy legalábbis megmutatkozott birodalma a maga káprázatos örületében. A menyegzői szertartás ürügy az örületre, kifogás az örületnek odadobott pillanatokért. Úgyis lehull a főszereplők szeméről a tragikus és komikus félreértések fátyola, és a tündérsereg visszavonul a királyság perifériájára, míg nem hívják újabb találkozóra, amely álmétkodást vált ki és megélhetővé teszi a csodát.

A lebegés világának uralkodói, Oberon és Titánia, e „légi semmi” számára, ahogyan Theseus nevezte őket, marad valami állandóság, lehetőség, hogy ismét előhívják őket, jelenjenek meg, perdüljenek táncra, támasszanak zavart. Amit Hippolyta királynő leírt, az efemer lényeknek valami „biztossá” való átalakulásáról beszélvén, nem csupán pszichológiai szempontból pontos, hanem a mitológiai hagyomány archaikus természetére vonatkozólag is. A természetben időnként felbukkanó repülő jelenségekből, a kultikus áldozatokból fokozatosan megszilárdulnak a kívánatos és szükséges alakok, s elfoglalják trónjukat az emberi ténykedések és hitek felett, állandó mitikus lényekké válnak, nevük van és állandó attribútumaik, amelyek rendkívül hosszú életűek az emberi közösségek hagyományaiban. Közülük érkezett Oberon és Titánia, ki-ki a maga kíséretével. De nemcsak ők: maga Theseus és a királynő is ilyen mítoszi származás és „légi” lényeg lényei. Talán ez az a felismerés, amire a *Szentivánéji álom* megtekintésével vagy elolvasásával rászolgálunk.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Magyar Lettre

internationale

A nemzeti, nemzetiségi gyűlölködésről, és államalapítási törekvésekről írnak tekintélyes politikai szakértők: a francia *Edgar Morin*, az amerikai *Isaiah Berlin*, a horvát *Predrag Matvejevic*, az izraeli *Slomo Avineri*, a kurd *Ali Merdin*, a lengyel *Adam Michnik* és *Esterházy Péter*.

A baloldal válságának múltba nyúló okait elemzi a New Yorkban élő *Fehér Ferenc*, a francia *François Furet*, az olasz *Norberto Bobbio*, a lengyel *Leszek Kolakowski*. A „hármás úthoz” érve *Göncz Árpád*, *H.M. Enzensberger* és *Michael Krüger* azon gondolkodik, vajon a balra, illetve jobbra tartó út helyett ne a középutat javasolja-e?

Életünk, világunk dolgairól az esszé és a novella műfajában vall az indiai *Bhisam Sahni*, *Kertész Imre*, *Lengyel Péter* és *Garaczi László*.

A Dokumentumok között *Polányi Mihály* írása. A Levelek és kommentárok rovatban *Drago Jančar* szlovén író *Peter Handkével*, *Hanák Péter* pedig *Eric Hobsbaum* angol történésszel vitázik.

Kaján Tibor a politikai és filozófiai karikatúra lehetőségeiről nyilatkozik *Földes Annának*.

Megjelenik 1992. március 1-jén.

Megrendelhető a Magyar Lettre Internationale Alapítvány címén: 1145 Budapest, Columbus u. 39. Megjelenik negyedévente. Ára 97 Ft. Előfizetési díj négy számra: 388 Ft.

SZÍNÉRŐL SZÍNRE

– *diarium theatricum* –

1991. augusztus 27. – Levél Dusan Jovanovictól és Dragan Klaictól, az *Euromaske* szerkesztőitől. Segélykiáltás a folyóirat munkatársaihoz: hova menekítsék a Belgrádban szerkesztett és Ljubljanában nyomott európai színházi szakfolyóiratot. A gyönyörű kiállítású magazin első száma 1990 őszén jelent meg, és ezt további két szám követte. A színházi szakma elkötelezettjei a szervezés során megbirkóztak a gazdasági nehézségekkel, támogatókat gyűjtöttek, s az európai integráció jegyében elsőként hozták létre egy szakma, egy művészeti ág európai fórumát. De nem számol(hat)tak a dezintegráció szellemével és folyamataival. *Euromaske. The European Theatre Quarterly*. Élt három számot. Vajon feltámadhat-e még?

szeptember 15. – Siklósi Gábor: *Mit ér a medve, ha zöld?* (pécsi Bóbita Bábszínház)

Az író-rendező tanmeséje a mássággal járó konfliktusokat, egyén és csoport kapcsolatát tárgyalja. A játék tere egy fekete kerekasztal, melynek közepében áll a négy, bábokat mozgató színész. Az asztal forgatható, így a gyakori vándorlások s színváltozások gördülékenyen jelezhetők. A történet didaktikus, a mese csupán a tanulás kedvéért bonyolódik, az előadás a gyerekközönség számára nem színházi, hanem pedagógiai élményt kínál.

szeptember 28. – Friedrich Dürrenmatt: *A nagy Romulus* (kaposvári Csiky Gergely Színház)

Széthullási tragédia, naprakész Eörsi István-szövegekkel és Mohácsi János politikai időszerűsége korlátozódó rendezésében. Kritika a *Színház* 1991. decemberi számába.

október 14. – Pécsre érkezik Roger Howard angol drámaíró és rendező, hogy a Kisszínházban színpadra állítsa *Margery Kempe* című balladáját. Este a szállásán rövid megismerkedés és programegyeztetés.

október 20. – (A meghirdetett *Hókirálynő* helyett a Bóbita ismét a *Zöld medvét* játssza. Ez az előadás pontosan olyan, mint az egy hónappal ezelőtti. Mivel a művészi sokszínűség helyén didaktikai egyértelműség uralkodik, az újranézés már unalmas – ahogy azt Luca lányom viselkedésén is látom.)

Kornis Mihály: *Halleluja* (Harmadik Színház, Pécs) – bemutató

Az 1981-es ősbemutatón, a Nemzeti Színház a Játékszínben előadásán Zsámbéki Gábor rendező és Fodor Géza dramaturg kihagyták a darabból a zenei betéteket, az operett- és táncdalidézeteket. Ez akkor a művet „drámaibbá” tette. A *Halleluja* tíz évvel későbbi, második bemutatóján Vincze János rendező nemcsak a teljes zenei idézetrendszert szerepelteti, hanem még más Kornis-szövegekből is az előadásba illeszt néhány részletet. Vincze dramaturgiai változtatásai közül a legfontosabb a szerepek összevonása. Miksa (Barkó György) és Lebovics (Ujvári Zoltán) mellett a rendező az összes apa-korú és funkciójú szerepet (Ipse, Paksi, öngyilkos, Szíves, Borzas, Jakota, Pista) egy színésszel (Héjja Sándorral) játsszatja, és a női szerepeket (Cica, Villó, Demeterné) is egy színésznő (Tőrek Zsuzsa) alakítja. Ez a szerepösszevonás az előadás jelentős részét *kamaradarabbá* teszi. Áttekinthetőbbé válik a szerkezet és intenzívebbé válnak a helyzetek. A csoportos jelene-

tekben mintegy 50-60 fős szereplőgárda és statisztéria népesíti be a színpadot. Ennek a tömegnek a mozgatása is körültekintően, erős atmoszférikus hatással történik.

A darab, a „komédia a szeretetről” egy évtized és egy rendszerváltás után is ugyanúgy szól, mint első megjelenése idején. Még a hangsúlyok sem nagyon tevődtek át, mert Kornis a huszadik század (s az utolsó évtizedek) magyar történelmét a mindennapi élet, a tömegkultúra, az egyén megnyomorítottsága és megalázottsága, az éretlen személyiség nézőpontjából láttatja. Az asszociációs dramaturgia utalásrendszere elevenen él és hatásosan működik. Az előadás csak néhol cseréli fel a darabbéli idézeteket, utalásokat újabakkal. Így a „Száz forintnak ötven a fele...” kezdetű dal helyén itt Nagy Ferő „Nyolc óra munka, nyolc óra pihenés...” refrénű nótája szól a „fekete vonaton”. A fináléban pedig a „Glóri Glóri Hallelujá”-ra kiscserkészek masíroznak, változatlan mozgalmi öntudattal.

A teljes kulturális utalás- és közhelyrendszer stílushű bemutatása kétféle hatásmechanizmust működtet. Egyrészt, a felszínen, a dialógusok és a helyzetek komikusságát engedi érvényre jutni, másrészt, közvetetebben, ironikus és szkeptikus képet nyújt az élet minőségéről, az egyéni viselkedési- és a társadalmi működési módokról, a rendetlen és rendezetlen belső és külső viszonyokról. Az idézetek cserepei olyan mozaiktablóvá állnak össze, melyben a korszaknak – a hetvenes-nyolcvanas évek Magyarországnak – alapvető lételményei összegződnek. A Harmadik Színház *Halleluja* előadásában a magyar (kelet-közép-európai) hétköznapi élet trivialitásának nyomorúsága, szeretetnélkülisége és szeretetehésége, átpolitizáltsága és apolitikussága, infantilizmusa és hatalmaskodása együtt adja ki azt, ami az Élet. A darab nyelvi utalásai és stíluslektikája, az emberi magatartásformák, a duplafenekű szituációk, a társadalmi jelképrendszer, az ironizáló színpadi effektsok úgy teszik élvezetessé az előadást, hogy egyben el is szomorítanak. Vincze János korábbi pécsi rendezéseihez hasonlóan (*Pisti, Kulcskeresők, Forgatókönyv, Emigránsok, Csirkefej, Találkozás* stb.) ez az előadás is az önismereti színház példája, mégpedig nagyon erőteljes és jelentős példája.

Az elmúlt évek egyik fontos magyar előadása született meg a Harmadik Színház műhelyében. A produkció sikerében kulcsszerepe van a négy főszereplőnek, közülük is mindenekelőtt Ujvári Zoltánnak (Lebovics) és Barkó Györgynek (Miksa). Ujvári Zoltán virtuóz módon, hajlékonyan és kitűnő ritmusérzékkel jeleníti meg Lebovics alakváltozásait. Gesztusai, intonációja, mozgása híven fejezi ki e „gyerekfelölt” hangulatait, szerepjátékait, társas játszmáit. Fizikai erőnléte is említést érdemel, hiszen a második rész első jelenetének kivételével mindvégig a színen van, és mindvégig intenzív színészi jelenléttel vesz részt az előadásban. Alakítása nemzedéki alakítás, saját korosztályának nonverbális közlésformái adják színészi játékának alapját.

Barkó György nem a „rettentő öreg” nagyapát játssza el, hanem egy ma is keménykötésű öreget, aki kicsit rikácsolva beszél, aki kicsit feledékeny, de aki még ágyhoz kötve is határozottabb és önállóbb, mint harminc éves unokája. Barkó sok humort visz az alakításba, éppúgy, mint Héjja Sándor, aki a sok-sok kis szerepben a komikumnak más és más oldalát villantja fel. Töreky Zsuzsa főként az idézetekben-dalbetétekben jó, ahol némi parodisztikus intonációt is megenged magának. A további alakítások sorából Besenczi Árpád, Stenczer Béla és Németh János pillanatai maradtak meg az emlékezetemben.

október 24. – Albert Camus: *A félreértés* (a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínháza) – bemutató

„A szalmazsák és az ágydeszka közt (...) egy régi-régi újságfoslányt találtam: sárga volt, egészen átlátszó, és szinte hozzáragadt a zsákszövethez. Egy napihírről volt benne szó, az eleje hiányzott, de Csehszlovákiában történt. Egy ember egy cseh faluból egyszer elment világgá, hogy szerencsét próbáljon. Huszonöt év múlva visszajött vagyonosan, asszonnyal, gyerekekkel. Anyjának és hűgának fogadója volt a szülőfalujában. Meg akarta lepni őket, ezért az asszonyt s a gyereket egy másik fogadóba vitte, és egyedül ment any-

jához, aki nem ismert rá, mikor benyitott hozzá. Tréfából még szobát is kért. Mutatta, mennyi pénze van. Éjszaka anyja meg a húga kalapáccsal agyonütötte, kirabolta, s a holttestét a folyóba vetette. Másnap reggel a feleség, mielőtt bármit megtudott volna, feltárta a valóságot. Az anya felkötötte magát. A lánya kútba ugrott. Ezt az egész históriát több ezerszer elolvastam. Egyfelől valószínűtlen volt. Másfelől egészen természetes. De mindenképpen úgy éreztem, az utas megérdemelte a sorsát, mert sosem kell játszani.” Camus: *Közöny* című regényében olvasható ez a passzus, mely pontos összegzését és előzetesét adja *A félreértésben* megjelenített történetnek.

A színházteremben a középtűt felállított dobogót három oldalról üli körül a közönség. A színpadot fekete függöny övezi. Weber Kristóf szuggesztív minimálzenéje vezeti be az előadást. Az itt szó szerint *felgördülő* függöny mögött láthatóvá válik a fekete alapszínű játéktér, aminek sötétjét a dobogó hátsó oldalát lezáró fal három fehérszínű ajtaja ellenpontozza. Mira János steril díszletében Bodolay Géza steril, Camus szellemiségéhez hű, korrekt előadást vitt színpadra. A filozófiai végzetdráma tantételszerű konstrukciója tisztán mutatkozik meg a produkcióban. Camus nem sok teret ad az elevenségnek-érzékiségnek, az ötszereplős darab alakjai önmaguk téziseként és árnyékeként járnak-kelnek a metafizikai sivatagban. A drámának ez a tónusa ma már inkább filozófiatörténeti tanulságokat, mint esztétikai időszerűséget hordoz. Épp ezért érdemel figyelmet az a stílus, amelyben a rendező az előadást játszatja. Bodolaynak érzékeny egyensúlyt sikerült teremtenie egy nem-realista, nem-naturalista játékmód és a szereplők lélektanilag hitelesített motivációrendszer között. Ebben a stílusban a szereplők más és más árnyalatot képviselnek, Vincze Gábor Péter (Jan) a rajongó naivitást, Jónás Judit (Mária) az asszonyi aggodást, Fülöp Mihály (szolga) a mindentudó némaságot, Sólyom Katalin (Anya) a kétségek közötti ingadozást jeleníti meg.

A legérdekesebb és legeredetibb színészi alakítás Füstí Molnár Éváé Márta szerepében. A darabban Márta az, aki a tétovázó Anya ellenére megmérgezi a gazdag idegent (a fivérét), mert ezzel az utolsó gyilkossággal véli elérni régóta dédelgetett vágyát, azt, hogy végre áttelepülhessen messze Délre, a tengerhez. Márta embertelenül, gépszerűen következetes, a cselekedeteit vezérlő célszerűség képessé teszi minden emberi akadály leküzdésére. Füstí Molnár Éva ezt a nonfeminin nőalakot különös színészi eszközökkel ábrázolja. Ha azt mondanám, „kelti életre”, nem fogalmaznék pontosan, hiszen alakításában Márta egyik alapvonása a lárvaszerűség. Arcát maszkként viseli, mimikája annyira visszafogott, hogy szinte „faarccal” játssza végig az előadást. Hasonló visszafogottság, redukció jellemzi a színésznő gesztusait is. Ha gesztusokon karmozdulatokat, taglejtést értünk, akkor Füstí Molnár Évának tulajdonképpen nincsenek is gesztusai. Karját szinte mindvégig a törzse mellett tartja, beszédét gesztikulációval nem kíséri. Kezét csak akkor mozdítja, ha valamit cselekednie kell: fiókot kihúzni, széket elmozdítani. Testmozgása, közlekedése a színpadon kimért.

A nonverbális színészi eszközöknek ez a zárójelbe tétele, a róluk való lemondás azt jelenti, hogy Márta alakját a metakommunikáció (intonáció, beszédritmus stb.) eszközeivel, a szem- és pupillamozgásokkal, és a proxemika elemeinek felhasználásával teszi színpadi realitássá. Az (önként) akadályoztatott eszközhasználat eredménye egy különös drámai karakter, egy elidegenedett, amorális, az intimitást nem ismerő lény, akiben még a vágy sem igazán emberi, hiszen a tengerpart Márta fantáziájában néptelen sivatag, a totális magány csendéletének tartomány. Márta nem társas lény (Aronson kifejezésével: nem *social animal*), vagyis nem ember. Füstí Molnár Éva alakításának paradoxona és ereje viszont éppen abban van, hogy a Camus-i filozófiai dráma tézisszereplőjét *művészi*leg élővé (emberivé) teszi.

november 1. – Interjú a *Színház* című lap számára a Pécssett tartózkodó Christian Heppins-tall amerikai rendezővel, aki Seattle-ben színpadra állította Örkény István *Pisti a vérziva-*

tarban című darabját, és aki disszertációját a hatvanas-hetvenes évek magyar drámairodalmából írta – noha nem beszél magyarul.

november 4. – *Kortárs dramaturgiák* című egyetemi kurzusom hallgatóival újra megnézem a Harmadik Színház *Halleluja* című előadását, mivel a darab szerepel a programunkban. Ez az est újra meggyőz az előadás értékeiről, bár a bemutatón nagyobb színpadi összpontosítást éreztem. A vendéglátói figyelmesség a soronkövetkező Vincze-rendezés társalkotói, Forgách András, Duró Győző és Koltai Róbert mellé ültet, akik a *Vitellius* bemutatójára készülnek.

november 5. – Shakespeare: *Szentivánéji álom* (Pécsi Nemzeti Színház)

Három hét telt el az október 11-i bemutató óta. Ez a hatodik előadás. Diákközönség. Főleg lányok. Reagálásuk pontos. Unják a szavalást, a tablókat, és élvezik a dinamikát és a humort, ha van. Részük van mindegyikben. Csak rossz arányban.

Arany János fordítását Márton László alkalmazta mai színpadra. A kiváló nyelvművész és színpadi szerző remek érzékkel nyúlt a múlt század közepének magyar nyelvét őrző fordításhoz, és szinte észrevétlenül, „megszüntetve megőrzéssel” igazította élővé a darab szövegét. Ezt jól mutatja egy rövid példa, Heléna monológjának részlete a nyitójelenet végéről.

*Sok tárgyat, ami hitvány, nemtelen,
Naggyá, dicsővé tesz a szerelem;
Nem szeme lát, csak szíve, – s ez okon
Festik Cupidót szárnyal, de vakon;
Elméje vad s balul ítél vele:
Szárny, szem nélkül: ez a hóbort jele.
Gyerekek is jól mondják annyiban,
Hogy oly könnyelmű választásiban,
És, mint játszó gyerek szavát szegi,
Játszik hitével, sosem áll neki.*

Arany János fordítása

*Sok olyan tárgyat, ami gyatra, hitvány,
Széppé tesz a szerelem, felnagyítván!
Nem szeme lát, csak szíve – s ez okon
Festi Cupidót szárnyal, de vakon;
Elméje van, s balul ítél vele:
Szem nélkül szárny, ez balgaság jele.
Gyerekek is jól mondják annyiban,
Olyan könnyelmű választásiban.
Hogy mint játszó gyerek, oly szószegő
És mindig mások vesztével nyer ő.*

Márton László átdolgozása

Nemcsak az előadás nyelve él, hanem a színpadképe is. Gombár Judit díszlete, mozgékony-ságával, természetes anyagaival döntő szerepet játszik a darab élvezhetőségében. A forgószínpad kerületéhez illesztett karvastagságú kötelek a színpadnyílás tetején egy pontban futnak össze, és ha a színpad forogni kezd, a kötelek egymásba fonódnak. Ezek a szétbomló és egymásba kapcsolódó kötelek képi megfelelői a darab szerelmi kapcsolatrendszerének. Még ezek a folyondárok az előadás legerotikusabb összetevői, mert ezek legalább összekulcsolódnak. A színpadi helyzetekből és kapcsolatokból azonban éppen az hiányzik, amiről a műsorfüzet Jan Kottot idézi: az erotika. Az érzékiség hiánycikk a magyar színpadokon, ahol – mint Nádas Péter írja – a színészeknek csak „a szájukra, a hangképző szerveikre és az agyukra van szükségük, testük egésze azonban mozdulatlan marad.” Az előadás érzékeny korban levő közönsége is pontosan érzi, hogy mikor sugárzik át egy-egy alakítás erőtere a test templomába. A Theseus-Hippolyta és az Oberon-Titánia jelenetek például rendkívül statikusak. (Ez utóbbiakban a két szereplő balról és jobbról a zsinórpadlásra függesztett „csónakon” úszik be a képbe – de minek?) A négy keretszereplő jobbára csak szaval. A négy szerelmes ifjú legalább már kergetőzik és hemperg. Lysander, Demetrius, Hermia és Heléna alakítói közül ifj. Fillár István nyeri el a diáklányok rokonszenvét. A mesteremberek sorában Besenczi Árpád (Zuboly) és Bellus Attila (Dudás) keltik a legtöbb derút. Az előadás igazi sikere, az erotika egyetlen igazi megszólaltatója Puck szerepében Alföldi Róbert. Neki

nemcsak a hangja hajlékony, hanem a teste is. Ő az ösztönök életre hívója, a vágyak gerjesztője. Nem prűd, mint az udvari emberek, nem szalonképes. Az előadás azonban túlságosan is az. Lengyel György rendezése a hangsúlyt a külsőségekre – színpadtechnikára, retorikára – helyezi, nem pedig a shakespeare-i alakok bensejében kavargó érzelmi folyamatok érzéki megjelenítésére. Kár érte.

november 7. – Roger Howard szemináriumot tart a kortárs dramaturgiák órára járó csoportnak. Howard az essexi egyetem irodalom tanszékén a magiszteri drámakurzus igazgatója. Nyolcvannál több dráma szerzője, melyek többsége jelenet és egyfelvonásos. Az órára behozott *A szobor jelentése* is ilyen, terjedelme mindössze hat nyomtatott oldal. A két szereplő a szobor (egy tábornok harc közben, pisztollyal a kezében) és egy, a téren áthaladó ifjú. A két alak között lezajló dialógus, illetve vita végén a szobor a pisztolyához hajoló ifjút lelövi, majd leszáll a talapzatról, és a maga helyére állítva a fiatalembert, „szellemként” távozik.

Az órán nemcsak a darabról, létrejöttének háttéréről esik szó, hanem az essexi drámaprogramról is. Így arról, hogy immár egy évtizede tanévenként szerződötnek egy drámaíró, aki ezidő alatt megír egy új darabot, amit a tanév végén az egyetem Theatre Underground nevű színpadán bemutatnak. Drámaíró vendég volt már – többek között – Edward Bond és Howard Barker is.

Howard az óra végén házi feladatot ad: készüljenek tervek arról, hogy technikailag miként oldható meg a darab színpadon.

november 10. – Huszka Jenő: *Mária főhadnagy* (Pécsi Nemzeti Színház)

Vasárnap délutáni előadás, tizedik játéknapp, második szereposztás. Családi program. Nem az előadást, hanem Lucát figyelem, akinek ez az első felnőtt színházi élménye – itthon. Tavaly, míg külföldön éltünk, minden rendezvényre, így színházba is jött velünk, de ez akkor kényszerhelyzet volt, mivel nem volt kire hagynunk. A mai operett azonban a színházi nevelés része. A háromórás előadást türelmesen végigüli, csak néha sutyorog a fülemben, hogy a hézagos operettdramaturgiát, a fordulatokat segítsem neki megérteni. Míg figyelem, mintha saját egykori élményemet akarnám benne előidézni, egy hatvanas évekbeli pécsi *Mária főhadnagyot*, amit a kakasülőről láttam a nálunk vendégeskedő jáki rokonokkal, és amiből csak a címre, a huszáregyenruhákra és a csillogásra emlékszem. Azt hiszem, akkor láttam először színházi előadást. Lucában már csak ezért sem jöhet létre ugyanaz az élmény. Hiszen őt már két éves kora óta – lassan három éve – viszem bábszínházba, s vannak már nézői tapasztalatai. A címszereplő, Élő Krisztina teljesen elbűvöli. Azóta, ha táncol, egyik kedvenc taglejtése, hogy tiszteleg.

november 14. – Roger Howard szemináriumának második része, melyen *A szobor jelentése* című darab megvitatása-elemzése folyik. Szóba kerülnek a szobor megjelenítésének problémái, statika és dinamika színpadi összefüggései. A program végső tanulsága az, hogy beleláthatunk a dráma és a színházi előadás közötti *terra incognita*ba, abba a közegbe, amellyel sem olvasóként, sem nézőként nincs alkalmunk találkozni.

november 16. – Max Frisch: *Biedermann és a gyűjtögetők* (a Pécsi Képzőművészeti Színház Egyetemi Színpada) – bemutató

Mikuli János rendező sok szellemes ötlettel dúsítja fel a „tragédia tanulság nélkül” alcímű darabot, mindenekelőtt a tűzoltókar brechti kórusjeleneteiben. A kispolgári világ megteremtésében a házaspárt alakító Besenczi Árpád és Füstli Molnár Éva jeleskedik, a gyűjtögetők szerepében Pilinczes József és Tóth András ironikus karakterformálása látványos. A korrekt, pontosan kidolgozott előadásnak, ha tanulsága (az alcím szerint) nem is, jelentése azért lehet. A közhelyekre és sztereotípiákra redukált világ olyan védtelen, az előítéletekre és önigazolásra épülő életvitel olyan (szociálisan és pszichésen) vak, ami

nemcsak a darabbéli Biedermann úr kisvilágát jellemzi, hanem jellemezheti a hozzánk térben és időben közelebb lévő tartományokat is.

november 21. – *Kortárs dramaturgiák* című órám vendége Vincze János rendező, akivel a *Hallelujáról* beszélgetünk. A diákok előadáselemzései, az értő visszhang és kritika örömmel tölti el a rendezőt, aki nemcsak az előadásról, hanem annak előzményeiről is beszél. Így arról, hogy épp a Pécsi Nyitott Színpad *Pisti*-bemutatójának idején találkozott először Kornis darabjával, és nyomban olyan jelentős műnek ítélte, amit feltétlenül meg kellene rendeznie. Ez a terv, egy évtizeddel később, végre megvalósult.

november 29. – Roger Howard: *Margery Kempe* (a Pécsi Kisszínház Egyetemi Színpada) – bemutató

Hatheti próbafolyamat végén színre kerül az 1977-ben született háromszereplős balлада, mely a szerző *Mao tragédiája a Lin Piao korszakban* című kötetében szerepel, és mely egy 1400-as években élt angol asszony misztikus naplója nyomán íródott. A tizenöt könyvoldalny szöveg Margery utazásának történetét dolgozza fel Lynnből York érsekéhez és vissza. Margery első gyermekének világra hozatalakor olyan vallási élményben részesült, mely után istenszeretetét Krisztussal való szerelmi viszonyként élte át. Extatikus rajongása, szélsőséges érzelmi megnyilvánulásai családjában, környezetében és egyházában kitaszítottá tették. A darab egyik mottója Margery könyvéből való (az írástudatlan asszony tollba mondta gondolatait), ez így szól: „Uram, miért adtál nekem olyan sírást, amin megütköznek az emberek?” A másik mottó egy auschwitzzi túlélőé: „Odabenn sírtam és nevettem. De most nem tudok.”

Az epikus színház jegyében fogant darab egyik szereplője a mesélő, aki tájékoztatja a nézőket, és kommentálja, összekapcsolja a jeleneteket. A másik szerep mindazon alakok együttese, akikkel Margery kapcsolatban áll vagy kapcsolatba kerül. A harmadik szerep a Margeryé. Hogy az utazás milyen mértékben földrajzi és milyen mértékben lelki, nehezen eldönthető. A nyitó- s a zárójelenet keretes szerkezete azt sugallja, hogy a férje által cellájába zárt asszony a szobájában vizionálja és éli át a yorki utat, ám a színpadon inkább az utazás valóságossága kerül előtérbe. A fehér díszletfalaktól határolt térben sötétbarna fabútorok, hátul középpütt egy trónszerű szék, a színpad jobb és baloldali előtérében pad, illetve asztal, zsámolyok és egy mosdóállvány.

Margery alakítója, Kónya Napsugár, fehérben, a mesélő, Szoták Zsuzsanna, feketében, a férjet és a többi figurát játszó Bognár Attila szerepenként más-más, színes öltözetben. Roger Howard saját darabja rendezőjeként precíz, egységes stílusú, a mű balladai jellegét érvényre juttató előadást hozott létre. A rendezés és a színészi alakítások pontossága egyetlen estén ellenőrizhető, mivel a három szereplő az egyórányi darabot először angolul, majd a szünet után magyarul adja elő. Mindhárom amatőrszínész pontos stílusérzékéről, színpadi fegyelemről, Bognár Attila pedig színészi sokszínűségről tesz tanúbizonyságot. Érdekes színfoltja *Margery Kempe* balladája Pécs színházi életének.

november 30. – december 3. – *A Magyar Dráma Nyílt Fóruma* – Egervár, Zalaegerszeg

A hetedik Nyílt Fórumon Lábass Endre *Szellőzés*, valamint *Afázia*, Forgách András *Janka*, *Zsigmond*, *Mária*, Garaczi László *Jederman* és Nagy András *A csábító naplója* (*Kierkegaard*) című darabjait vitatjuk meg. Az első két darabból műhelybemutatók készülnek, a *Szellózt* a szerző, Forgách Móríc-darabját Merő Béla próbálja ki színházi erőterében. A délelőttönkénti egervári vitákon a drámaelemzések (Orsós László Jakab, Sándor L. István, Mészáros Sándor és Géher István, Radnóti Sándor és Nádas Péter előadásai) mellett meghallgatjuk a Szöcs Géza *Rómeó* (*Shakespeare-játék*) című darabjából készült rádiójátékot és sor kerül két dramaturgiai előadásra. Nánay István a drámának álcázott színpadi szövegekről beszél; a Zalaegerszegen műsoron levő *Kómúves Kelemen* kapcsán a Sarkadi-darab színpadi változatainak sajátosságait elemzem.

A rendezvény koncepcióját és gyakorlatát a Nyílt Fórum egyik mentora, Radnóti Zsuzsa fogalmazta meg a legvilágosabban: „a »mini-bemutatóknak« a léte adja a Fórum legfőbb szakmai varázsát, azt a tényt ugyanis, hogy rövidre zárt folyamatban kísérhetjük nyomon egy színpadi szöveg sorsát és működését a tárgyaló asztaltól a színpadig; (...) ez az a ritka alkalom, mikor minden s mindenki az íróért van, dolgozik, beszél, gondolkodik. És feltehetően ez a szakmai konkrétság a Nyílt Fórum másik nagy erénye. Konkrét darabokról, konkrét szakmai problémákról folyik a vita, és csak olyan résztvevőkkel, akik anyagismerettel rendelkeznek, és felkészültek a szövegből.”

december 4. – A JPTE Irodalomelméleti Tanszékének értekezlete, melynek napirendjén az általam összeállított színház „C” szak tervezetének megvitatása is szerepel. A szak célja, hogy a magyar (irodalom) főszakos diákok számára olyan kiegészítő képzés lehetőségét kínálja, mely során a „C” szakot elvégzők olyan gyakorlati tapasztalatokra és készségekre tesznek szert, amelyek képessé teszik őket színházi cselekvésre. Nem művészek képzése a cél, hanem olyan szakembereké, akik (tanári) pályájukon meg tudnak szerkeszteni egy (irodalmi) műsort, meg tudnak szervezni egy ünnepélyt, színpadra tudnak állítani egy jelenetet, a tanításban színházi (drámapedagógiai) eszközökkel is élni tudnak. A tervek szerint a programot a következő tanévben kezdjük.

december 5. – Molière: *A Mizantróp* (kaposvári Csiky Gergely Színház)

Öntörvényű színházi műalkotás, mely nem színpadi értelmezése a darabnak, hanem maga a mű. Ascher Tamás újabb rendezői remeklése.

A jövő heti bemutatójára készül Forgách András is velünk jön Kaposvárra, de a visszaúton a látott előadásról nem ejtünk szót. Inkább ismerkedünk, előkészítendő egy nyilvános irodalmi beszélgetést. *A Mizantróp*ról egymás véleményét majd elolvassuk a *Színház* 1992. márciusi számában.

december 11. – Forgách András: *Vitellius* (a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínháza) – ősbemutató

A második Forgách-premier hat évvel követte az elsőt, *A játékos* 1985-ös budapesti, Katona József színházbeli bemutatóját. A *Vitellius* gyökerei azonban mélyebbre nyúlnak, mint erről a szerző a darab első nyomtatásban közölt változatának bevezetőjében, a *Színház* 1991. januári számának mellékletében beszámol. „Semelyik döntésed ne legyen végleges” – idézi a bevezető címe a darab egykori, 1980-as, egymondatos szinopszisát, melyet Forgách akkor a győri színházhoz nyújtott be, Nádas Péter és Morcsányi Géza biztatására. A darab szerepelt az 1989-es zalaegerszegi Nyílt Fórumon, ahol a résztvevők titkos szavazatai alapján a legjobbnak ítélt műnek járó Vilmos-díjat is elnyerte. A *Színház* mellékletében közölt változat jóval tömörebb, összefogottabb szöveg a Fórumbelinél, a Cserépfalvinál a bemutató napján megjelent első, *Két dráma* című Forgách-kötetben publikált *Vitellius* pedig a legvilágosabb és legszimmetrikusabb szerkezetű, legkoherensebb változat. A Suetonius *Caesarok élete* című munkájából kölcsönzött történelmi alak kilóg a monomániáikban, szenvedélyeikben végzetszerűen következetes drámai hősök sorából. Rokonait másutt kell keresnünk. Mint Radnóti Zsuzsa írja: „Vitellius a következetlenség hőse, az önkeresés egzisztenciális problémáival viaskodó, filozofikus lélek, komédiás-császár, és ebben a vonatkozásban nagy ősökre, Füst Milán IV. *Henrik királyára*, Camus *Caligulájára*, Dürrenmatt *Nagy Romulusára* emlékeztet.” Szó és tett folytonosan egymást cáfoló viszonya jellemzi őt, s éppen a következetlenségben való következetesség miatt lehetetlen *jellemezni*, hiszen ahhoz jellemmel, identitással kellene rendelkeznie. Társadalmi identitását tekintve Vitellius egy hatalmát vesztett császár, akinek már rég le kellett volna mondanía; primer identitását tekintve pedig – bár látjuk őt fiúként, apaként, fivérként stb. – egyik szerepben sem mutat megfelelést a helyzet és viszony kínálta szerep és pilla-

natnyi magatartása között. A Forgách által megérett és megfogalmazott jelenség nagyon izgalmas, és a darabot azon létdrámák sorába illeszti, melyek formaproblémaként és tartalmi kérdésként is reagálnak az individuum mai lételehetőségeire és a drámai formateremtés megvalósíthatóságára. Noha Vitelliust népes udvari sereg – harminc-negyen kisebb alak – veszi körül, ez csak az ő drámja. A statisztéria legfeljebb asszisztál a címszereplő tragikomikus monodrámájához. A szerkezet monodramatikus jellege külön feladatot ró a színpadi megvalósítókra, mindenekelőtt a rendezőre.

Vincze János rendezése pontos szöveg- és szituációelemzésre épül. A rendezői munka döntő része észrevétlenül épül be a címszereplő Koltai Róbert színészi játékába. Koltai rendkívül sokszínű, virtuóz módon jeleníti meg Vitelliust, széles érzelmi, gesztikus és intonációs skálát vonultatva fel. Alakításából itt-ott elővillan a clown, főként azokban a jelenetekben, ahol Forgách hoz létre poentírozott helyzeteket. A címszerep színészi és rendezői megoldottsága és árnyalt kidolgozottsága mellett a Vitellius körüli világ színpadi megteremtése hiányos. Míg bizonyos udvari szerepek felépítése megfelelő, így Bánky Gábor a Titkár, Barkó György Lucius, Fekete András a 3. Írnok szerepében, addig más helyzetek következtelenek vagy pontatlanok, például az Ácsot játszó Kovács Dénes méricskélést imitáló gesztusai, vagy mindkét rész befejezése – ami zavaróan hatástalan.

december 16. – Nyilvános beszélgetésem Forgách Andrással a Művészetek Házában a *Vitelliusról*, a pécsi bemutatóról, színházról, drámáról, írói pályáról.

december 17. – A kari fenyőfaünnepélyen a Bi-bá-bó együttes ad az alkalommal össze nem függő műsort az oktatók és dolgozók gyerekeinek. A bábbetétek jók, de a sok „színesízi” jelenet és a gyerekek „önkéntes” belerángatása az „álomvonatozásba” az erőszakos műkedvelés gyorsan felejthető példája. Luca, színházi tapasztalatai birtokában és saját elhatározásából, nem kapcsolódik bele a játékba.

december 22. – Sólyom Kati és a Szélkiáltó együttes karácsonyi műsora a Baranya megyei Művelődési Központban. Szeretet és szakértelem, a gyereklélek titkainak ismerete, varázslat és humor. Otthon meg kell hallgatni a már addig is százszor hallott Szélkiáltó-lemezt és új élményfogalom születik, a Sólyomkati.

1992. január 10. – Ivo Brešan: *Paraszt Hamlet* (kaposvári Csiky Gergely Színház) – bemutató Babarczy László a darab rendszerváltás utáni időszerűségét bizonyító előadást rendezett. A tsz-elnök, párttitkár szerepében Szalma Tamás és a kocsmárosné alakjában Molnár Piroska megszokott magas színvonalát hozza. A fiatalodó kaposvári csapat fegyelmezett összjátékából kiválik Kelemen József tanítója, aki kiemelkedő alakításának köszönhetően az előadás kulcsfigurájává és az értelmiségi sors és magatartás darabon túlmutató példájává válik.

január 12. – A Bóbita Bábszínház *Hókirálynő* előadása ismét elmarad.

január 18. – *A drámai szöveg és az előadás* – az első Romániai Magyar Színházelméleti Tudományos Tanácskozás Marosvásárhelyen. Az Erdélyi Múzeum Egyesület és a Marosvásárhelyi Színművészeti Akadémia „Szentgyörgyi István” tagozata által szervezett és a Soros Alapítvány kolozsvári irodájának támogatásával létrejött konferencia a romániai magyar színjátszás kiteljesítésének szándékával szerveződött, azért, hogy a kortárs színházi irányzatokról és színházesztétikai kérdésekről szóló előadások segítsék a színházi alkotók munkáját. A helybeli előadók a színiakadémia tanárai (Béres András, Kovács Levente), rendezők (Parászka Miklós, Tompa Gábor), lapszerkesztők (Kerestényi Sándor) és író-műfordítók (Tóth István). Magyarországot négyen képviseljük, Bécsy Tamás, Nánay István, Székely György meg én. Előadásainkat követően délután Nánayval műhely-

megbeszélést is vezetünk, ő a *Három nővér* Peter Stein- és Ascher Tamás-féle rendezéseit elemzi, én Nádas Péter és Kornis Mihály drámáinak értelmezési problémáiról beszélek. Szeretetteljes, bensőséges tanácskozás, felfokozott érdeklődés, kellemes hangulat, sok új szakmai ismeretség az erdélyi magyar színházművészet jeles képviselőivel.

január 19. – Míg én a Balt-Orienten sebes-vonatozom hazafelé, és fülemben Parti Nagy Lajos sorai kattognak („E szelíd tájban/ nincs hiba bájban./ Messziről halk térzene/ rémlik, mintha vérzene.”), végre színrekerül J. Svarc *Hókirálynője*. Este már elmesélik nekem az előadást, meg azt, hogy a szomszéd gyerek, akit talán nem teljesen kötött le a játék, egyszer csak megszólalt: „nyomd át, apu!” A csatornaváltó a színházban azonban egyelőre még nem működik.

január 24. – McNally–Kander–Ebb: *The Rink/Görkorcsolyapálya* (Pécsi Nemzeti Színház) – bemutató

A kortinán átsejlik Menczel Róbert és Selmeczi György díszlete, mely a műsorfüzetben közölt fénykép tanúsága szerint az 1984-es amerikai Broadway ősbemutató színpadképének hű másolata. Ez a földre borított félgömb, ez az acélívek által tartott üvegkupola a történet szerint egykor egy virágzó vidámpark kedvenc attrakciója volt, ahova görkorizni jártak a fiatalok. A nyitányban a harminc éves Angelt (Füsti Molnár Évát) látjuk, aki mintegy tízévi csavargás után hazatérni készül a rinkre, ahol született, és ahol gyerekkorát töltötte. A pályát azonban anyja, Anna (Vári Éva) a pangás miatt eladta, és amikor a kortina felmegy, megérkeznek az építmény szétbontására szerződött munkások. Angel ragaszkodik a pályához, anyja pedig a bontáshoz. A darab a továbbiakban időszembesítő technikával, filmszerű váltásokkal idézi fel a múlt különböző szakaszait, a családi és társasági kapcsolatokat, illetve Angel és Anna külön töltött évtizedének meghatározó epizódjait. Anya és lánya konfliktusa happy enddel zárul, a két ember egymásra talál, Angel kislánya is betoppan, és Angel az elnyert anyai szeretet nyomán már nem ellenzi a rink lebontását.

A darab magyarországi bemutatóját Szegvári Menyhért rendezte, aki alkotótársaival, Uhrik Dóra koreográfussal, Papp Zoltán karmesterrel, Vágó Nelly jelmez- és az említett díszlettervezőkkel és másokkal kellemes, hatásos előadást hozott létre. Szegvárinak a fénydramaturgiától a karakter- és szituációteremtésen át a színpadtechnika olajozott működtetéséig mindenre gondja van, a jelenetek pontosan komponáltak, a zenei betétek sokszínűek és hatásosak. A nyolc szereplő, az Angelt játszó Füsti Molnár Éva, az Annát alakító Vári Éva, valamint Spindler Béla, Besenczi Árpád, Vincze Gábor Péter, Matoricz József, Nád-házy Péter és Stenczer Bla a bontómunkások és a felidézett epizódalakok szerepében a háromórás előadás alatt szinte folytonosan játékban van. A két női főszereplő közül Füsti Molnár Éva kiváló énekhanggal, sokszínű színészi eszköztárral kelti életre Angel alakját, az anyjával való kapcsolatában felnőtté válni igyekvő lányt, a múltidéző betétekben az elvarázsolt kastély csodavilágában élő gyermeket. Egy-egy hangsúllyal, villanással vált gyermeki és felnőtt énje között. Vári Éva a dekoratív, lányát mindig elnyomó anyát játssza, aki férje elhidegülése és távozása után az éjszakai életben keresett menedéket és vigasztalást. Szeretetvágy és keménység, vonzerő és kiszolgáltatottság elemeiből építi föl a szerepet, erős érzelmi váltásokkal, teljes énekesi eszköztárral. A hat férfiszínész a bontómunkások alapszerepe mellett négy-öt további figurát is játszik. Csoportos színpadi jelenlétük remek csapatmunka, sok humorral – mindenekelőtt a görkorcsolyázós jelenetben. Az epizódokban a leg-sokszínűbb játékot Besenczi Árpád mutatja, a legfegyelmesebb alakításfűzér pedig Stenczer Béláé. Spindler Béla a férj (és apa) szerepében szavak nélkül is pontosan, mélyen jelzi a figura lelkiállapotát. A bemutató az évad közönségikere lesz, joggal. Egyedül a tapsrend végéig érzem igazságtalannak, azt, hogy a két egyenrangú főszerep és teljesítmény ellenére nincs váltakozás az utolsóként meghajló személyében: mindig csak Anna alakítója fogadhatja a crescendo csúcspontján a tapsot.

A BEFOGADÁS KIHÍVÁSAI, 11.

*Elbeszélt reflexió, reflektált elbeszélés**(Ungváry Rudolf: A gépfegyver szálkeresztje)*

A művekkel való kapcsolatteremtést befolyásoló tényezők sokféleségéből esetenként más-más mozzanatok kerülnek előtérbe. Az sem ritka, hogy egy könyvborító indítja el az odafigyelés folyamatát. A mű felé terelő motívumokról később gyakran meg is feledkezünk, mert helyükre a kiteljesedő, rendszerezésre váró benyomások kerülnek. Ungváry Rudolf prózakötetének különös címe, borítója, fülszövege, rendhagyó tartalomjegyzéke igen hatékonyak bizonyult ebben a kontaktust megelőző, előkészítő szakaszban. Nemcsak a „szálkereszt” (szakszó? metafora?) képezett rejtélyt, hanem a szerző is, aki most adja közre 1959-től 1980-ig írott tizenhét prózai szövegét. Ha az első reakció az volt, vajon miért nem előbb, most inkább azt kérdeznénk, miért 80-as keltezésű az utolsó szöveg? Az indítékok immár e próza megtapasztalásából erednek, továbbá egészen közvetlenül azokkal a kétségekkel állnak összefüggésben, melyek átszövik a kötet majd minden írását, hogy a végén a megszólalást, elbeszélést, elbeszélhetőséget illető dilemmák – paradox módon – áttekinthető ars poeticává rendeződjenek. Ha az időközben eltelt évtized alapján arra kell gondolnunk, hogy a szerző éppen e kötet megjelenésével együtt vont le alapproblémáiból olyan konzekvenciákat, melyek a prózáírást, prózáírását lehetetlenné teszik, az olvasó először van olyan helyzetben, hogy e hangra figyeljen és hogy várja. E várákozást éppen az Ungváry Rudolf által exponált kérdések jellege, mélysége, a kérdésfölvetés módusza, az elbeszélt reflexió és a reflektált elbeszélés kölcsönviszonya teszi dinamikussá.

A rendhagyó tartalommutató különös kötetkompozíciót rejt. Eleve érzékelhető, hogy a szövegek egymásutániségát nem, nemcsak az időbeli mozzanat, hanem egy hangsúlyosabb elem, terv szabja meg. A kötet három részének, a ciklusoknak külön címei és „szerzői” vannak. Az ötvenes évek elbeszélője Rudolph U. (*Vata fia*), a hatvanasoké Szvetkovics Gergely (*Történetek*), a hetvenes éveké a borítón szereplő auctor (*Ó*). Jó ideig bizonytalanok vagyunk annak megítélésében, mi szervezi éppen így az anyagot, az azonban kezdettől fogva sejthető, hogy aligha véletlenszerű az elrendezés. Amiben az olvasás, újraolvasás erősít meg bennünket, az a föltételezettnél is szilárdabb formaeszmé, melynek egyik hozadéka, hogy egy lehetséges regénykompozíció koherenciája érlelődik ki a szövegek térközében. Nem kerülheti el a figyelmünket még egy látszólag apró mozzanat sem. A legelső szöveg mottója alatt olvasható név (Samsa György) Kafkát hozza be az „input” első gesztusaként. A kötetzáró írás címe *Franz*, utolsó mondata pedig – egy korábbi főmondat alárendeltjeként – (csoda), „Hogy Franz Kafka egyáltalán ötvenegy éves lett, mire mégis meghalt.” Ha semmi egyéb, e két motívum asszociációs áramköre is pántként működne, s az egybefogottságra figyelmeztetne.

Egy-egy ciklusnál, elbeszélésnél elidőzve azt a minőséget fürkésszük, amely állandó-sulni látszik és egymásba fordítja az egyes darabokat. Tárgy, hangvétél, atmoszféra, tónus, nyelv, poétikai alakzatok, műfajformák, elbeszélők, személyek, nézőpontok vonzanak közös irányba a szövegeket? A történetek ideje, szereplői, az elbeszélés hangneme, az elbeszélő grammatikai személye, a szövegek szerkezete, formacélja változó. Úgy tűnik, másban kell keresnünk az egységesség felé ható erővonalak forrását. Az mindene-

setre tény, hogy a szövegegyüttes nem esetlegesen áll össze, és azoktól a kötetektől is eltér, melyek egy adott időszakban létrejött termésként prezentáló. Egyébként az utóbbi időben meglehetősen kevés rövidprózai kötet lát napvilágot, s így még nagyobb súlyt kap a rendhagyó kompozíciójú könyv, különösen ha antológiába illő darabjai is vannak, mint – többek között – *A gépfegyver szálkeresztjének* első és utolsó szövege.

Az első ciklus prózáinak egyik igen szembevetendő vonása a tárgyias, ökonomikus, ki-hagyásos elbeszélésmód. A történetek alaphelyzetei szinte kivétel nélkül határhelyzetek, válságszituációk, melyeket a háborút, forradalmat, ostromot idéző körülmények fognak keretbe. Mintha egyazon létállapot körvonalazódna az egymásra utaló mondatokban: „valami volt belül, de tudtam, hogy nem kerülhetem el.” (Op. 31); „Tudom, hogy nincs többé visszatérés. Hiába szaladnék utánuk, soha nem jutok el oda” (Op. 47); „végül hangosan kiáltozni kezdett a süket sziklafalaknak, mintegy beismerve a vereséget, mely győzelmében őt is utólrta.” (*Feltartott kézzel*) Ezek az igen pontos, kimért narratív rajzok egyfelől a redukált szerkezetű novellát idézik, másfelől a sugalmazásra támaszkodó rövidtörténetet, a Kafka művészetére jellemző parabolát. Mindkettő az elhagyás jegyében alakul, ezzel erősíti fel a tömör metszetet, melyet a pincebeli eltévedésről, az éjszakai sírásáról, a bevetésről, kilövésről, a kiutazási kérelemért tett megalázkodásról felvázol.

A kezdőmondatok tanúsága szerint az események úgy válnak ki a történetek sorából, hogy az elbeszélés pillanatában már folyamatban vannak. Sem előzményeik, sem további alakulásuk nem követhető nyomon. „Lent a délelőtti csend fogadott” (Op. 31); „Mikor már mindennek vége volt” (Op. 47) – hogy minek, nem derül ki; a *Hős kamikaze* ironikus szöveg, igen tudatos elhomályosító gesztussal indul: „Már évek óta azt mondják, háború van.”: „Nem volt már több kérdeznivaló.” (*Egy kérelem*) – ezt megelőzően tehát feltehetően párbeszéd folyt, melyről nincsenek ismereteink, csupán arról az előkészített, ám el nem beszélt torz engedményről, melyet a kérelemért folyamodó tesz útlevele megszerzéséért. Hasonlóképpen alakulnak a zárások is, megszakítással, félbehagyott mondattal, esetleg egyazon mondattal, ami szorosabbra fűzi a szövegek közti relációkat. E történetek mindegyike roppant latens feszültséget hordoz, s ezt fokozza az elliptikus modor és szerkesztés. A hatvanas évek elbeszélőirodalmában csak elvétve akadunk ilyen prózakoncepcióra, mely arányai, metszettsége révén ennyi év után is frissességével hat s változatlanul ritka jelenség.

Az „input” ciklust az „átmenetek” jelzésű követi, az ötveneseket a hatvanas évek, a történetek pedig atmoszférájukat illetően még szervezesebb illeszkedést mutatnak. Különös nevű, álnevű vagy névtelen figurák téblábolnak a lakásokban, pesti értelmiségi társaságokban, utcákon valami különös passzivitásba, fásultságba, várakozásba? süppedten: „a nagy szobákban emberek nyüzsögtek, újak érkeztek, régiek mentek, majd ismét visszatértek; mindenki ott volt (...), senkit sem kellett keresni (az ember azokkal is találkozható, akiket különben évente csak egyszer lát), a legnagyobb teremben mindig akadtak táncolók, az ajtók közelében jól öltözött fehér inges fiatal emberek folytattak egymással hosszú, elmélyült beszélgetést, a sötét szobákban fojtott mormolások, a lámpák közelében hangos zsisvaj – ó, az otthonosság!” (*Van, aki bírja és van, aki nem*) A szereplők között fura dialógus folyik, válaszokból, félbehagyott mondatokból, utalásokból szövődő. Hol csak kérdés van, hol csak válasz, a töredékesség tünetszerű.

A szintaxis eszközei a közérzet közvetlen sugalmazói. A legerőteljesebben a hosszú című (*Nemcsak a messziről látható...*) szövegben érvényesülnek, melyben egy lányt „a templom körüli csönd”, a nagyvárosi magány, a beszélgetés hiánya, emlékei, „a meghallgatás természetes emberi szükséglete” betérésre, majd gyónásra készítetnek. Ungváry ritkán teszi introvertálttá beszédét, itt azonban a belsőt elemző leírással rendkívül érzékeny felületet teremt. Talán a dialógushelyzetek eddigi formái, az ellehetetlenülés peremén való ingázásuk, vagy a lány tiszta *meghallgatás-igénye*, illetve a gyónási rítus alapvető merevségének és nem dialogikus karakterének következtében bontakozik ki

bennünk a sejtés a vágy, az igény megghiúsulásával kapcsolatban. Együtt lépkedünk a templombelső felé, a várakozás közös. A lány a napsütéstől, a sétától, a kinti színek észlelésétől s attól, hogy majd „egyszerűen elmondja mindazt, amit rossznak és megoldatlannak érez”, már-már boldog. Lényéről semmilyen szituáció alapján nem alkotunk magunknak képet, mert semmilyen szituációban nem láttuk, csupán séta közben s a templom felé vezető úton. Ahogyan azonban ebben az egyetlen helyzetben élénk áll, s feltárulkoznak töprengései, meditációja, meghallgatás-vágya, törekvése, hogy a kérdésre, miért is jött győnni, őszintén és tárgyilagosan válaszoljon, kifejezetten bensőséges kapcsolatot létesítünk vele. A kérdéseket nem halljuk, a lány higgadt válaszai alapján rekonstruáljuk őket, ezek által ismerjük fel alkalmatlanságukat a megértő azonosulásra, mely nélkül semmiféle feloldozásszerű gesztusig nem érkezhettek el. Hogy a meghallgatás-igény kielégítetlensége ellenére valamiféle revelációt mégis átélhet a lány, az egészen különös reakciójával magyarázható: „csak azért ment el még egyszer, hogy túlságosan meg ne bántsa a másik embert, hogy túlságosan el ne keserítse őt, amiért magára hagyta”. Az egyedüllét fokozatainak és viszonylagosságának megtapasztalása, s a tapasztalat higgadt elfogadása képezi azt a vonást, mely által elmélyül e személyiség rajza: a lány tudássá vált tapasztalata az elbeszélés eseménye.

A kés és villa (...), valamint a két szöveg, melyeknek címei *Peéri-Kolla* nevével kezdődnek, egymást folytatják, írják tovább. Egybefogásukban a szövegek között ingázó, viszszaterő szereplők, írók, különcök, intellektüelek, hol ilyen, hol olyan név alatt, rövidítések mögött rejtőző alakok játszanak közre, továbbá a beszéd tárgyak azonossága, hisz rendszerint az irodalom a téma. Itt már Szvetkovicsnak nevezi magát az elbeszélő, e név áll a ciklus élén, holott maga is tagja a társaságnak, melyben diszkurzus folyik, róla is szó van. A kötet eddigi írásaiban sem az eseményességen, a külső történésen volt a hangsúly, inkább a helyzetrajzokon; most még inkább az ambientus kerül a középpontba, annak a légkörnek az érzékeltetése, amelyben a beszélgetésekre, eszmecserékre sor kerül. A szövegek nézeteket, véleményeket rögzítenek, az elbeszélő pedig magnófelvételeket készít, melyek őrzik a viták, párbeszédék közvetlenségét, természetes hanghordozását és lüktetését. U. mögött a szerző áll, az író, N. N., M. M. jelzések Mészöly Miklóst, Walden Péter Nadas Pétert jelenti, időben tehát a félmúltig, közelmúltig, ismerősökig és ismerős szituációkig érkezünk. Az elbeszélés magát tematizálja s elsősorban az történik, hogy U. vagy Szvetkovics (már-már mindegy) dokumentumot készít a beszélgetésről: „N. N. és Walden Péter még nem tudják, hogy néhány hónap múlva akarunk ellenére találkozni fognak ezzel a nappal, a zsenge újjászületést követő dokumentummá élettelelenedett szavakkal, mintegy berántva őket is a kompozícióba, bocsánatkérően ugyan, mert mindez foglalkozásuk következtében éri őket.” Szvetkovics kísérletezik, a játékot később le is leplezi, arra tereli a szót, amit csinál s partnereivel megvitatja a valóság (?) problémáját, mely „a dokumentummal lép be...” Ettől fogva tehát eredendően poétikai, elbeszéléstechnikai, esztétikai a tárgy, s egybemosódik az, amiről szó van, azzal, ami megszólal.

Rendkívül rokonszenves kísérletek ezek, hisz a mondatok, szólamok, szólamváltások lélegzetvételt, beszédszünetet, a gondolat diszkurzív válásának folyamatát is érzékeltetik, felismerhető N. N. s mások modora, mely mintha nem „élettelelenedne” dokumentummá, noha az, hanem éppen megelevenedne a bebeszélések, rákérdezések, egyszerű beszélések, megszakítások, elhallgatások által. „Nem, öregem, mert ő... szóval... ez egy csodálatos dolog... abban a pillanatban, hogy... egy magnószalagon fölvevett szöveg leírva, ordít róla, érted? hogy ezt nem írták, hanem mondták.” „A prózai szövegbe betett úgynevezett természetes, mondott szöveg... nem mondható...” A játék folytatásaként immár magát a fölvetel(ezés)t is megvitatják, Szvetkovics ezt is fölveszi..., ezt is olvassuk s még akkor is élvezzük, ha N. N.-nek igaza van, közben nélkülözünk a testbeszédet, mimikát, a mozdulatok, hangmagasságok, az intonáció gesztusrendszerét. A stílus

önmagára bámul, írja Szvetkovics, s a végén: „csak a hamisítás marad vissza, a megcsinált szöveg, meg az, amiről hallgatott, miközben beszélt”. – Ebben a rétegessé tett prózai önreflexióban, szüntelen visszakérdezésben Ungváry saját alapkérdéseit ellenőrzi annak a koncepciónak a nevében, mely éppen ezekben az években (itt 1973-at írnak) tette nyilvánvalóvá érvényességét.

A hetvenes években írott, azokat rögzítő szövegeket a kötet harmadik ciklusa tartalmazza, mely fölött immár a szerző neve áll, és szögletes zárójelben az, hogy Ó. Ebből a nézőpontból szemlélődve olyan érzésünk támad, hogy mindaz, ami ezt megelőzte, belső felkészülés és út volt az azonosság megeléje felé. Utaltunk már arra, hogy a befelé figyelő magatartás és a személyes hang, a beszélő szubjektivitása nem áll az előtérben, az elbeszélő neveinek átalakulásai, majd a Saul név fölbukkanása azonban közvetlenül az identitás kérdésére irányítja a figyelmet. A gondosan jelölt évszámok, a helyzetek alakulásai, a korábbiakban gyakori háborús, forradalmat idéző motívumok, állapotok, majd a súlypont áttevődése magának az írásnak, az irodalomnak a kérdéseire végül valami fejlődési ívve rendeződnek. Időközben maga a próza is transzformálódik, keresi, fölleli formáit, hangját, tónusát, hogy a kötet végén valahogy úgy lépjen maga is föl, mint (U. Szvetkovics után) Saul: „- Most aztán már elég – mondta Ungváry Rudolf, mikor Saul belépett. – Ennek véget vetünk.” Ez az alakkettőzés lényegében a megtalált azonosság pillanata. „Magamat »tudom«, még ha nem mindig ismerem is. A személyességen keresztül talán jobban megismerem.”

A *Szép idegenség* és az Ó tárgya közvetlenül a fenti problémakör, eljutás az Én leírásáig, rekapitulációja az önazonosság, a személyiséget alakító hatások, élmények, az írás és az autentikus cselekvésforma problémakörének, melyre a kötet épül. A felismerések egyben magának a formának a konstituálódását jelentik, rátalálást a *szép műfajtalanság* eszméjére s ezzel egy eredeti prózapoeitikára. Több vonatkozásban volt szó a szerves, motívikus és egyéb egybeépítési módozatokról. A kötetegész perspektívájából kifejezetten szilárdnak tűnnek e mozzanatok, tervszerűnek és megalapozottnak. Néha abban is kételkedünk, ténylegesen ilyen „elvétve” születtek-e ezek a szövegek, s valóban csak valami utólag letisztult elképzelés nyomán alakult-e ki koherenciájuk, vagy az évszámok, évtizedek is csak a játék részei. Ungváry Rudolf többszörösen körüljárt, vissza-visszatérő, más-más összefüggésben szóvá tett, személyes dilemmákként fölvetett poétikai kérdései sajátos módon egy egész korszakot izgató problémák (voltak), melyekkel éppen intenzitásuk miatt – jó volt ismét szembesülni. Ilyen értelemben *A gépfegyver szállkeresztje* mindazok számára személyes rekapitulációt is jelent, akik közelebbről, távolról, elbeszélőként, olvasóként maguk is a prózának, poetikának ebben az erőterében mozogtak és meghatározónak érezték gondolkodásuk, szemléletük, személyiségük formálódásában. Ez az alapja az élménynek, hogy valamilyen módon magunk is résztvevői vagyunk az *itt elbeszélt* reflexió folyamatainak. (Holnap Kiadó, 1991)

SOK, DE NEM MINDEN

Esterházy Péter: Hahn-Hahn grófnő pillantása

„Nem mondom, hogy a szemrehányás nem jogos, de nem is kérek kegyelmet. De tudhatná, én én vagyok, következésképp arra megyek, amerre tudok. (Goethe úr megy arra, amerre akar...) Maga hiába *akar* valamit tőlem. Valamit mindenki akar. Megengedem, válogasson belőlem, s ha nem tud, hát vonja meg a vállát.”

Esterházy új regényének egy idézet a kiindulópontja. Aligha meglepő ez a huszadik század végén, amikor a művész különösen hajlamos arra, hogy válogasson a múlt emlékeiből. Minél több szöveg válik hozzáférhetővé, annál inkább közkinccsnek számítanak. Nem a felhasználás ténye, inkább az alkalom a fontos. A fenti idézetet akár úgy is olvashatom, mint az alkotó intését az olvasóhoz. Annál is inkább, mivel a regény több részlete is azt sugalmazza, hogy csakis a kivételes lángelme akarhat valamit, ha egyszer valaki nem az, ne törekedjék ilyesmire, mert számára a bátorság éppen annyit tesz, mint nem akarni. Csakis a közönségesség akar mindig valamit.

Zokszó nélkül veszem tudomásul ezt az üzenetet. A jelentős alkotó halad valamilyen irányban. Értelmezője nem mindig látja helyesen ezt az irányt, pontosabban a maga gyarló módján mindig elő akar írni ilyet a művész számára. Esterházy a *Hahn-Hahn grófnő pillantását* írva kétségkívül más célt tűzött ki maga elé, mint korábban. Ez mindenképpen figyelmet érdemel, hiszen vannak jelentős írók, akik minden alkotásukat néhány rögeszme jegyében hozzák létre.

A regény címe is abból a Heine-levélből származik, amelyet idéztem. A költő azt állítja, hogy a nőírók egyik szemüket a papírra függesztik, a másikat mindig egy férfiúra. „Kivétel Hahn-Hahn grófnő, aki félszemű.”

Hogy értendő ez a cím? Lehetséges, hogy egyszerűen azt hivatott közölni, hogy a regény szerzője a pontos célzás érdekében ki szeretné iktatni a bizonytalanságot, amely a kétféle szemszögből tekintés velejárója? A papírra igyekszik összpontosítani figyelmét, a mondatért fohászkodik, mondatokra emlékezik, ahelyett hogy a közönség tekintetét fűrkészne? Nem hiszem, mert egyfelől Esterházy ritkán éri be egyértelműséggel, másrészt nagyon is figyel mindarra, ami körülötte történik Magyarországon. Értelmiségi föladatot is vállal, összhangban a közép-európai hagyománnyal és ellentétben a Nietzsche szellemében fogant szemlélettel, mely szerint a kultúra nem azonos a művészettel, a Kulturträger céljai ellentmondanak a Kunstträger törekvéseinek.

A regényben utóbb a grófnő vak szemének a pillantása kerül szóba, ami óhatatlanul is talányossághoz vezet. A vak szem átvitt értelemben mélyebben láthat. Elképzélhet például egy olyan Közép-Európát, amely szemmel nem érzékelhető.

A jó cím vagy egyértelmű, vagy éppenséggel rejtvénytyszerű. A „Hahn-Hahn grófnő pillantása” érdekes cím. A könyv elolvasása előtt a legtöbben inkább csak a hím- s nő-nem közötti ellentmondásra figyelünk föl. A regény utolsó szavainak elolvasása után többet, sokat tudunk, de nem mindent.

1963. június 28-i eseménnyel kezdődik a történet. Az elbeszélő azt idézi föl, tizenhárom éves korában mint utazott Bécsbe, hogy azután dunai kirándulást tegyen nagynénje férjével, egy bizonyos Robertóval. Visszaemlékezésről van szó, hiszen a törté-

netmondó többször is utal az eltelt időre. Talán nem véletlen, hogy olykor e célzások is a látásra vonatkoznak: „akkor még nem voltam rövidlátó, tehát láttam, amit láttam, csak hinni nem hittem” – jelenti ki egy ízben. Óhatatlanul is arra lehet gondolni, az öregedés – mely fontos szerepet játszik a regényben – a külső, közvetlen érzékelést a belső látás, a közvetett szemlélődés rovására szorítja vissza. A lelki szem többet lát, mint a testi.

A második fejezet azután átvált egy közelebbi múltra: „Néhány évvel ezelőtt” megtörténeteket beszél el. Az elsőnél tizenhét évvel későbbi második bécsi tartózkodás a múlt keresése. A második dunai út már sokkal teljesebb igényű, de át- meg átszövik az elsőnek emlékei.

Ismét más időbe vezet a harmadik fejezet. Itt kerül sor annak a levélnek idézésére, melyet Heine Marxnak írt, s melyben szó esik Hahn-Hahn grófnőről. Mondhatnám azt, hogy a regény történése úgy bontakozik ki, mint e háromféle idő összjátéka, de ez egyszerűsítés volna, hiszen a kilencedik fejezet Hindemith életéhez, 1990-ből 1921-be vezet vissza, a hatodiknak közepén pedig a beszédhelyzet változik meg. Az első személy helyébe harmadik kerül, s ettől kezdve rendszeresen visszatérnek az „Utazó” beszámolóí a megbízónak, aki időnként táviratban fejezi ki elégedetlenségét vagy kívánságait. A párbeszéd sajátos formája alakul ki: az elbeszélő társalog történetének befogadójával, s ket-tejük viszonya némileg arra emlékeztet, ahogyan Esti Kornél feleselt a barátjával, aki társszerzője akart lenni.

Esterházy rendszeres olvasóit nem lepi meg, hogy ebben a művében is a nyelv sokoldalú művészenek bizonyul. Aki szerette korábbi könyveit, ezúttal is bőven talál kedvére való mondatokat, amelyeket azután használni fog a megfelelő alkalomkor. Lehetetlen nem élni a szójátékokat, a kiferdített idézéseket, a fennkölt és alpári keverését, ugyanannak a kifejezésnek különféle továbbviteleit s a motivikus kapcsolatokat. Az Utazó „két előétel közt szereti szórni a tárgyi apróságokat”, s az anekdoták többsége is mulat-ságos. Az elbeszélő a „már akinek ez mond valamit” kifejezés ismételtetésével teremt meg olvasóját. Elképzelem a (talán nem is távoli) jövő művelődéstörténetét, mint fog dúskálni az anyagban, amelyet e regény kínál majd számára a huszadik század végének Magyarorszájáról.

A *Hahn-Hahn grófnő pillantása* önértelmező regény: saját maga elkészüléséről (is) szól. Az alcímben megjelölt utazás – „lefelé a Dunán” – nemcsak a halál felé vezető sorsnak, de az írásnak is a metaforája. Az Utazó önmaga azonosságát s azt fürkészi, hová is tart: „Azt kérde, azért utazom-e, hogy újra átéljem a múltamat? Válaszom ez lenne: A távol nem más, mint negatív tükör. Az utazó felismeri azt a keveset, ami a sajátja, miközben felfedezi azt a sok mindent, amit nem ért el, de nem ér el soha.”

A Duna nemcsak annyiban irányítja az utazót, hogy összekapcsolja egy széttartó világ részeit, de egyúttal jelképezi a németiség vonzódását a tőle keletre fekvő térséghez. Leleplezi egy látszólag rendszerető nép félelmetes vonzódását a zűrzavarhoz. Esterházy tökéletesen tisztában van e kettősség rettenetes történeti következményeivel, ám mégis egyértelműen a német kultúra vonzáskörében él. Az ellentmondást úgy igyekszik feloldani, hogy arra hivatkozik, éppen azért képes legjobban ostorozni saját nemzetét a német, mert nagyot vétkezett. A zsidó származású Heine lesz a németiség lelkiismerete s a hazáját szidalmazó Thomas Bernhard a hazafias író.

Az ő példájukat próbálja követni Esterházy, amikor a közép-európaiak személyessége helyett a nyugatiak tárgyiasságára törekszik. Az első személyt azért váltja föl a harmadikkal, hogy az Utazó kívülről nézhesse szülővárosát, mintha egyetlen szót sem értené magyarul, és semmit sem tudna az országról. Széchenyi szellemét igyekszik követni. Ismételten fölidézi a Lánchíd megrendelőjét s a Vaskapu áttörésének megtervezőjét. Valószínűleg maga is tudatában van annak, mennyire élesen ismerte föl a *Hunnia* szerzője, hogy magyar nem láthatja kívülről saját nemzetét. Talán ezért is idézi Esterházy a magyarok nagyzási hóbortját gúnyoló Grillparzert s az angol közírót, Garton Asht. Kicsit

kétkedve fogadom, hogy ők ketten a nemzeti elfogultság nélküli szemléletet képviselnék, mert az általam is szeretett drámaíró végül is osztrák volt, Garton Ashnek pedig (ha nem csalódom) lengyel a felesége, s ő hajlamos e rokonszenves nemzet távlatából megítélni a közép-európai kérdéseket.

Esterházy regényének egyik részlete szerint Európában kétféle, nyugati s keleti kulcslancs él. Természetesen az utóbbinak veszedelmesebb a csípése. Az Alpok a határvonal, de – ismét csak jellemző módon – Magyarországon mindkét változat előfordul. A regény főszereplője nemcsak térben, időben is utazik. Egyszerre akar régi s korszerű lenni. Voltaképpen az időt is térbe vetíti ki. A múlt rétegei egymásba csavarodnak, az elbeszélő mintegy összepréseli őket. Az utazó Grillparzerral s Lady Montaguval egy hajón találja magát, s az angol hölgy folyvást Joseph Conradot olvassa. A Hitlerről szóló jelenetben a Stasi is szerepel, a vasfüggöny kifejezést először Trianon egyik francia előkészítője használja. Esterházyt nem a természet, hanem a történelem, Mauthausen és az Andrássy út 60.; a Dunába beléptt magyar zsidók s a folyó torkolatához kitelepített erdélyi magyarok példája, a török és német, a magyar és szerb kegyetlenkedés foglalkoztatja. A közép-európai széttöredezethez megnyilvánulásait Danilo Kiš betegsége s halála rekeszti be, mely a jugoszláv összetartozás szertefoszlását jelképezi a regényben.

A jelen távlatából nézve a Monarchia is megszépül. Elválaszthatatlan a családtörténettől, ez pedig itt is a folytonosság záloga marad, akár Esterházy korábbi műveiben. Az önéletrajzi hős számára a szülők jelentik az életre szóló élményt: az első fejezet címe az apa rendreutasító kijelentését idézi („Ne csácsogj. Növeled a káoszt.”), az utolsó pedig az anya halálának évfordulóját idézi föl.

A szülők képviselte folytonosság halvány visszfényeként jelenik meg a Monarchia emléke. Hiányát a helyén támadt üresség és összevisszaság tanúsítja. Még Bécs is szürkévé, középszerűvé, vidékiessé vált az Utazó szemében, mióta már nem a birodalom központja. Az elbeszélő a kiürült formák, a formalitás világaként látja az osztrák fővárost. Nem tudja egységben látni Európa középső részét. Foglalkoztatja a hely szelleme, de úgy véli, megszépítő torzítás mást föltételezni, mint zűrzavart a földrésznek abban a részében, ahonnan kivonultak a szovjet csapatok. „Szerintem Közép-Európa nem más, mint egy szépséges szép üveggolyó, melyet Kundera talált ki magának párizsi magányában és bánatában. (...) Egy időben volt is egy társasági játék, adták körbe néhányan az üveggolyót, kicsit fogdosták, aztán továbbgurították.”

A térség állapota Magyarország helyzetére is rányomja bélyegét. Az egymáshoz közelálló eltávolodtak, amint „megszűnt a külső erő, amely egymáshoz préselte az embereket.” Ha a Kádár-rendszer holtág volt, az új állapot röviden így jellemezhető: sok, de nem minden.

Posztmodern helyzetben volnánk? Az olvasó kétféle választ kap e kérdésre. Az utazás fejlődésregényszerű szerkezete azt sugallja, hogy kell léteznie Európának s történelemnek – amint Heine állította a regény elején idézett levélben. Amikor az Utazó belfertőzést kap a hajón, állapotának a leírását a posztmodern jelszavak kicsúfolására használja föl: „Behúzódván kajütöm részterébe azonnal fölfogtam a posztmodern életérzés dezintegrációs törekvéseit, azt, hogy csak kontingens, decentralt és széttartó »rendszereket« ismer el.”

E torzképet azonban rögvest komolykodó, sőt talán komoly fejtegetés követi. Az Utazó arról ad számot, hogy eltörölte az „én”-t, s „beszédmódokból, közmondásokból, értelmetlen vonatkozásokból, árnyalatnyi, nevesincs finomságokból” rakja össze az embert, mivel „szerteszéjjel van gondolva a világ, hazudott a mítosz”. Lehetetlen teljesen komolytalannak venni a „bricolage” eszményének e megfogalmazását, hiszen a könyv számos részlete megerősíti – még azoknak a Gerbeaud-ban üldögélő öregeknek a képe is, „akik őrzik ezt az időt, amely az övéké (övék?) volt, és amely már nincs.”

Esterházy munkásságát már korábban is egyaránt jellemezte a posztmodern szemlé-

let elfogadása s tagadása. Vannak felfogásának olyan elemei, amelyek lehetőséget adnak e két magatartás összehátrítására. Az újrafölfedezés eszményét egyaránt vallhatja magáénak értékörző s posztmodern művész. Írásmódjának más jellemzői azonban már aligha tekinthetők egyformán érvényesnek a kétféle távlatból. Ha kilépek a posztmodern szemléletből, műfajtalannak kell látnom a „kitaláltak” s „nem kitaláltak” a keverését a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* című regény lapjain. Ebben az esetben azt kell mondanom, hogy vannak olyan megnyilatkozások e könyvben, amelyek nem a teremtett világ részei, de kiszólások. Igazságértékük nem az alkotó képzelet teremtette világra vonatkozik. Másszóval, a regényírórt olykor az értekező váltja föl.

Felelős-e s milyen arányban a magyar lakosság azért, ami 1948 s 1989 között történt? Az értekező feladata, hogy választ keressen e kérdésre. Esterházy-rangú alkotó akár fölül is emelkedhet ilyen kérdésen, mint ahogy a politikai felfogások ellentétein is. Különösen akkor, ha regényt ír. Joyce jobbára tartózkodott attól, hogy véleményt nyilvánítson hazája függetlenségéről. Az általa teremtett regényvilág győzi meg az olvasókat az ír kultúra nagyszerűségéről. Esterházy – kihez élő prózáiróink közül oly kevesen foghatók – természetesen megengedheti magának, hogy figyelmen kívül hagyja az őt ért bírálókat – beleértve e sorok írójának megjegyzéseit is.

„Tiszta” irodalom nem létezik. Ha azonban túl sok szüremkedik be egy regénybe az írónak a politikai helyzetre vonatkozó nézeteiből, akkor kissé közel kerülhetünk ahhoz, amit maga Esterházy „alkalmazott művészetnek” nevezett. A könyv olvasása közben olykor észrevettem, hogy egyetértek némely megállapítással. Nagy regényekben ritkán találók olyan kijelentéseket, amelyek hasonló hatást tesznek rám.

Mindez nem vonatkozik azokra a részekre, melyek megjelenítik a legutóbbi két év változásait. Az *Utazó* a bemutatkozáshoz biggyesztett függelékben a rajta már-már úrrá levő gyűlölettel folytatott küzdelméről ad számot, amelyet a szeretet ünnepén, 1989 karácsonyán érez, mikor a képernyő előtt ül, s egy vele egykorú temesvári férfi szűkszávú beszámolóját hallja gyerekének meggyilkolásáról. A kifejezésnek ennél is nagyobb összetettséget találok a könyv utolsó fejezeteiben. „Tarkovszkij-parafrazisként” jelenik meg Románia. A piszok és szegénység tömör, s ezért is roppant nyomasztó látomása csak bevezeti annak elbeszélését, mint látogatja meg a regény főszereplője két székely ismerősét egy kis faluban. A református gondolkozásmód idegen számára, és a szigorúbb életfelfogás sem igazán nyeri meg tetszését. Az viszont már elgondolkoztatja, hogy az erdélyi magyarok önsajnálata nélkül, tapintatosan és szerényen beszélnek a szenvedésről. Irigységgel tölti el, amikor a két fiú elmeséli, hogy börtönévei után apjuk lemezjátszót vett számukra a fogságban keresett pénzén, s Mozart g-moll szimfóniáját tette föl. „Mozartot, hogy legyen kedvünk élni, de a g-moll-t, mert nem akart megkímélni semmitől.”

A regény utolsó fejezetei tele vannak fohással azért, hogy az elbeszélő befejezhesse a Dunáról szóló regényét. A két székely fiú elvezeti a folyó torkolatvidékéhez, ahová korábban kitelepítették őket. Az *Utazó* ismét küzd a gyűlölettel, amely a szenvedés okozói ellen ébredt föl benne. Anyja halálának évfordulóján erősen fáj a feje. Egy román kislány közeledik hozzá, s ő annak ölébe hajtja a fejét. A tengerbe ömlő folyó utolsó szavai így szólnak: „Wenn man nicht weiter kann, hört man einfach auf”.

A regények zárlata általában vagy tematikus, vagy formai. A *Hahn-Hahn grófnő pillantása* hosszan s fokozatosan előkészített befejezésében e kétféle megoldás szerencsésen ötvöződik, s olyan hibátlan összhangba kerül egymással, mely még a jelentős alkotónak is csak a kegyelem kivételes pillanataiban adatik meg. (*Magvető, 1991*)

ELMÉLKEDÉS EGY (EMBERSZABÁSÚ) HAJÓ REMEGÉSÉRŐL

Esterházy Péter: Hahn-Hahn grófnő pillantása

„Mintha... belül, saját testünk sejtfalainak, vagy csupán a gondolatainknak, vagy csupán a vágyainknak, emlékeinknek lüktetését, vibrálását, eleven, örök lobogását, a nyugtalanság biztos hajósúlyába zárva” éreznénk. *E. P. jelen kötetéből*

Szép, vérpiros könyv. Könnyedén kezdi, majd beleveti magát az olvasó, nyomban tagja lesz benne egy népes emberi családnak, jönnek a mesteri kézzel, ujjakkal pörgetett jelenetek, valószerűek, sőt, valóságosak, nem túl (csak ki-)hegyezettek, azt gondolja a beavatott, csudajó, a dolognak így kellett történnie, miközben tudja, hogy azért tulajdonképpen az írói természet mélyén történt így, bár hasonlóan történhetett valójában is, de nem, mégis vannak annak biztos nyomai az elmondottban, hogy az *elemek* azonosak, és igaz a fülszöveg méltatása: a stílusnak „érzéki bája” van, ezzel, ezáltal, ebben ragadtunk el „– lefelé a Dunán –”. Esterházy kézenfog minket, fog majd csábítani, lökdösni s taszigálni is, és alapjában súlyt helyez arra, hogy lássuk, mi is történik. Azaz hogy, várjunk csak: tényleg, mennyire is fontos neki a mi jól-, élesen látásunk? Ő lát. Elég ennyi? A gördülékeny folyamatosságnak, amely korántsem unalmas, sőt, kedélyesen haladó (oda-vissza), sodró, majd száguldó, mindenesetre gyöngyöző, néha talán meg kellene torpannia. Ez az érzéki báj legyen, lehessen idegesítő is. Ez az „aranyos”, kihívó, huncut, társalgási, önmagára játszó és kedves fölöslegesség-tudat terrorizálóan áradhat el, ha mindig jelen van, ingerkedik és licitál. De a fenébe is, milyen jögon kritizálhatjuk az írói természetet? Mi az, hogy ne ilyen legyen, hanem más? Főleg akkor, ha azt kívánjuk, másképpen legyen ugyanaz. Ne legyen más. Változzék. Húha, hiszen a velejét akarjuk.

*

A gyöngyözésnek az a veszélye, hogy ha levonul, mint szelíd árhullám, látni engedi a nyelvi készelemeket, a stílusbeli túlgönyörködéseket: „hazájában, ... mely ékszerdobozként hever a Kárpátok ölében,” nem, ezt a szót, ékszerdoboz, tilos leírni. Nincs rá mentség. A kispolgári közízléstelenség csárdás-királynői ihletéssel szétviselte ezt a szót, már csak a rostjai vannak meg, helyesen; így elfogadható. És nem „tolerancia”, hanem türelem. Nem „gyakorlatilag”, hanem tényleg vagy valójában (a gyakorlati nem az eszmeinek, hanem az elvinek ellentéte). Nem „tűnik”, hanem látszik, tetszik, azt hiszem stb. Nem „leelőz”, hanem megelőz. Az „alapvető kérdés” legyen a pongyola közélet szó-panele. Ez pedig modoros, bár ironikus: „Hogyan fogja így demisztifikálni a posztmodern öntetszelgését? Hogyan akarja fölvilantani a fájdalomban osztozó részvét túloldalán erjedő makacs életkedvet?” A jelzőknek adott engedmény a szerzőt a zsurnalizmus közelébe sodorta. „... arca púdertől nehezedett”, itt képzavar lappang; a púder por, a szó

(hosszú ú-val is) helyekönnyű port jelent, nem képes nehezedni; bezzeg az arcra *vakolt* púder igen! „... bólintott, akár egy madárka,“; ízleljük csak! A bólintáshoz bizonyos fej-tömeg kelletik, a madárkéé pedig csak fejecske, képtelen ily mozdulatra. „Piros folt mászkált a homlokán,“; vajon? „... kiszivárog az idő, akár csirke nyakából spriccelve a vér egy kormos belgrádi kiskocsmá sötét konyhájának mocskos vágódeszkáján.“; ez képzavar, ha valami szivárog, nem vethető egybe azzal, ami spriccel. Két teljesen ellentétes jellegű mozgásról van szó; a kormos-sötét-mocskos jelzők halmozása elnehezíti.

Ezek a példák a sebes forgásra fogott működés csikordulásai. Abban az – észrevétlen – pillanatban, ahogy a stílusból stilizáltság lesz, vagyis a szerves szervetlenné válik, elemelkedik a bőr a húsról, az üresség jelez. Nincs gondolat a szükséges kifejezés mögött, a gondolat csak mímelődik. A gyöngyözés (nem jó szó s részben igazságtalan is, csak a jellemzés szándéka mentheti) elmosza, szétcsillogtatja a drámait. A regény nem más, mint lineáris dráma. A szétcsillantott regény pedig nem más, mint beszámoló. Az írói természet gyökerei között, a szavak eredeti jelentésének béta-sugárzásában minden kitisztul, minden tisztán megőrződik. Ezért talán az a megtorpanás elkerülhetetlen.

*

Az élet és a dolgok szeretete jellemezte eddig is Esterházy köteteit. Ennek számtalan jele van szövegeiben. Ez teszi leírásait frissé, könyvét letehetővé. Érezni mondatai, a szavakkal való (bravúros) bánásmódja mögött egy nagyon eleven szellem fordulatosságát. De ha nyelve a leleményei miatt ellenállhatatlan, ez azt a veszélyt hordozza magában, hogy jeles tulajdonságát meg lehet szokni. Ha már vannak esterházyzmusok, egyszer csak fölbukkannak mások műveiben is, ideértve a gondolkodási, szerkesztési szerkezeteket, a túl gyakori gondolati rekontrákat, a váratlanságok kedvelését, ezekről figyelünk vissza az eredetire. Ez az oda-ide kockázatos. Míg az ellesett szó- s eszme fordulat megjárja ezt az utat, megkopaszodik, pusztá, jelentésevesztett geggé vetkezhetik, s most már az eredetire is gyanakszunk (amire persze, vannak bőven ellenérvék, mégis): ami kezdetben tetszett, már akkor sem volt egyéb? E folyamatból annyi biztosan igaz, hogy az írónak mindig újra meg kell győznie az iszonyatos olvasót, hogy nem hazudik, és nem érvekkkel, hanem az egésznek mintegy az igazi lehetőségével kell meggyőznie. De végül is *csak* a szavakról beszélhetünk. És ha szavakról, akkor a szellem könyörtelen matéziséről beszélünk.

Mi történt közben és mikor történt? Miért nem történt közben *egyéb*? Minek kellett volna történnie közben? S miért nem történt? Az írónak el kell idegenednie magában mindattól, amitől tud, amitől lehet. A titok azonban abban rejlik, amitől nem szabad, de könnyen el lehet idegenednie. Ebben van írói életünk és halálunk. Szörnyű, de egy hajszálon függünk. Talán mindaz fojtogat minket, ami a legjobb bennünk? Talán azt kellene akarnunk magunkban, amit a legkevésbé akarunk? Talán a játékoság, a lelemény, a fölényes biztonság léghajónk homokszákjai? Lehet, hogy a saját, a megkülönböztető értékek vidéke innen, fölülről nézve nagyon is sztyeppés, miazmás, lidérces országresz? Most szálljunk le oda?

Mégis, csak módjával ezt az ajánlgatást. Egy nyelv tulajdonságai nem szerzett külsőségek, hanem benti, gyökérközeli elágazások, melyek idővel kilombosodnak, és ha igaziak, eredetiek, változtathatók. Az a nagyfene, szentségi rangra emelt ösztönösség túl van csinálva. Az írói természet *más*, mélyebb, kimondhatatlanabb erői szabják meg, hogyan s mily mértékben kezelhetjük eredetinek megismert tulajdonságainkat. Épp az eredetiségnek mint e természet külső-belső habitusának *egésze* mutatja, hogy a lelemény, a játékoság, a fölény tulajdonság-e vagy csak jellemző? Az az érdekesség, amit elvárunk magunktól (s mivel elvárunk, akarunk is), sokkal kevesebb annál az unalomnál, amely telik tőlünk. Szellemünk az unalmasságunkban van gyökeresen elrejtve, nem a különlegesség-

günkben. Ki-ki (különbejáratú) unalmasságában a legszemélyesebb. (Mert unalmassága maga a személytelensége, teszi hozzá S. Weil.) A stílus orgazdája erre kíváncsiak legkevésbé, jól érezve, hogy ami bennünk a legsajátabb, azt nem lehet eltulajdonítani. Végzetes, ha ezeket az író nem jól érti, és veleszületett unalmát fölcseréli az érdekességeivel. Mindazonáltal, a legrikítóbb tulajdonságaihoz is joga van, ha el tudja róluk hitetni, hogy nem azért jók, mert rikítanak, hanem mert megalapozó unalmasságába beleágyazódva – természetesen; ez a személyiség egysége, mely így vitathatatlan.

*

Esterházy sikeres író. Mégis hol fölpezsgő, hol szunnyadó vitákban jutnak kifejezésre az elfogadása körüli nehézségek. Vannak, akik a (rosszul értelmezett) hagyományra hivatkozva kétségkednek vele szemben, de vannak az írónak lelkes, ám könnyűlelkű újjongói is. Olvasóinak nagy többsége (amely se ez, se az) pontosan azért szereti őt, mert olyan, amilyen. Egy író számára nem közömbös sem megismétlődő fogadtatása, sem műveinek elfogadása. A lényegben azonban, hogy valóban az-e az író, amivé lennie kell, hogy *már* az-e, nem segít a külföldön x nyelvre lefordított y számú műve, de nem segít kipuhathatatlan ismeretlensége sem: a szellemben egzisztenciális dráma belül zajlik, mutathatunk a külvilágnak, amit akarunk. Az író elföhdhetetlen és emésztő nyugtalanságának székhelye a szíve, amely a körülötte ködszerűen hullámzó igazságnak ki van szolgáltatva.

A szerzőnek e kötetében is vannak föltarthatatlan lendületű, szorosra font, sok-soros mondatokból álló oldalai, tucatszám, melyek egy esti lakomázást, egy ácsorgást, egy szimbolikus város- vagy tájleírást, együttlétet, egy barátságot, egy szerelmet, egy akármit jelenítenek meg a mindenirányú észlelő képesség szellemien szikrázó élességével. Ez a kötet például azzal hitelesíti magát, hogy akár a Duna, árad és fodrozódik, folyamatosan mozog előre, megtervezhetetlen módon. Az Esterházy-mondanivalónak van valami víz alatt úszó, oféliás cselezése, így működik komolysága a komolytalanság közegében, filozófáló hajlama a kipoentírozott maiságban, szeszélyes önreflexiói a már-már nyegle nyersességében.

Am e tulajdonságai sem fogadtatják el velünk, ha a szellemet fölcserélgeti a szellemességgel, pláne a szellemeskedéssel (van rá eset). Bár elegánsan (máskor csak ügyesen) képes beépíteni szövegeibe az ő szellemiségétől idegen vagy csak eltérő gondolatokat, a más, mások gondolatiságának (ez a súlyosabb eset) bekölcsonzését kifejezetten nem szeretjük. Semmiféle megokolással sem. Esterházy támadhatatlan eljárása az, hogy mindent a nyelvben, az ő nyelvében fog föl és él át, és ezt a mindent legtöbbször élővé teszi *ott*. De nagyon megoldhatatlannak látszik, ha írói instrumentuma a nyelv fölszínéről nem tud elmozdulni, ott egyensúlyoz, a történés csak jelzés, elszólás, verbális marad, se árnyéka, se merülése. Ilyenkor az író kedvesen túlbeszél vagy hirtelen „lenyesve”, egy-mondatosan ellenpontoz. Ilyesmivel találkozunk művében akkor, amikor nem tapasztalatból, hanem filmbeli vagy emlékbeli déja-vu-kból merít. Mindazonáltal ... ami Esterházyban történik, nemcsak a próza, hanem a *költészet* ismérvei szerint is jellemezhető s jelezhető volna. S ha netán az elmondottakra elégedetlenség horgadna föl szerzőnknek az ő szívében, aligha mondhatnánk mást, mit Bernanos mondott a szerföldött okoskodó ateistájának (s természetesen, e sorok írójának is, lélekben): – Elég, fiam. Így nem megyünk semmire. Térdeljen le, és bánja meg a bűneit!

ESTERHÁZY-CÉDULÁK

(AZ ELSŐ)

Esterházy Péter két, részben összetartozó könyvéről készülök írni. Ezek cím szerint: *Az elefántcsonttoronyból* és *A halacska csodálatos élete*. Följegyzéseim között az alábbi kérdésre akadtam: „*Mi az elefántcsonttorony kisugárzása a televíziós adótoronyokéhoz képest?*”

A kérdés John Updike-től való. A kérdés, mely emígyen föltéve csakis rezignáltnan volna megválaszolható, ebben a dolgozatban azért marad megválaszolatlan, hogy az elefántcsonttorony nyújtotta esélynek még a nyomeleme se ürülhessen ki életünkéből. Így hízelgek Esterházy Péternek, a világnak, az *ittenieknek*, az egyszervolt 1989. évnek, önmagának.

Magától értetődő dolognak tartom, hogy ennek a rendkívül okos amerikai írónak eszébe jutott ez a kérdés: aki ismeri akárcsak esszéinek, bírálatainak vékonyka kötetét (*E gyönyörű, zöld planetán*, Modern könyvtár, 1989), az tudhatja, hogy Updike mindig jó szögből választ rálátást az irodalomra. Nemcsak világviszonylatban elsőrendű művelője az irodalomnak, hanem az irodalom jelenségeinek éleseszű magyarázója, egyúttal – bár kitüntetett műfaja a regény, az esszéírás sem melléktermék csupán a keze ügyében – meggyőződéseit, mely az élet és az irodalom közvetlen, mintegy alkalmi megnyilvánulásai folytán alakulnak ki benne, gyakorta rögzíti értekező formában, mindenesetre elől dja az irodalom hajójától olykor a maga kritikai csónakját, anélkül, hogy a hullámok hegyén veszedelmesen hánykolódna. Updike jobb időket él nálunk, ami természetsszerűleg akaratán kívüli történések következménye, mi itt a világ másik felén, mint-ha csak *hozzávetőlegesen* lennénk a kortársai. Magyarország neki madártávlat, Magyarország pedig a mi hazánk.

(A MÁSDIK)

Ezzel a mondattal óvatlanul besétálok az Esterházy-értelmezőkre váró és leselkedő jókora csapdába; akik talán kevésbé önnön gyengességüknél fogva, mint Esterházy elementáris hatása alá kerülve, nem képesek ellenállni a csábulatnak, hogy maguk is *mint-egy* E. P. észjárásának csavarmenetére járassák az agyukat. A kevesek, az illetén módon kivételt képezők, az illetén módon is bátrak ezáltal még magasabbra nőnek előttem. Korántsem csak *ama* bátorságért, hogy legyőzik a kellemes csevegő-stílus bizonyos nemkonfrontálódó felhajtó erejét, ezáltal juttatván a maguk kényelemszeretetét álruhásan diadalra; hanem a tartós kritikai eltökéltség miatt, melynek aranyalapját nem vékonyítja a *valódi* és *meggyőző* teljesítménynek kijáró kalaplevétel. Tehát: nem kritikusi szuronyletel és fegyverbevonás, hanem nemes párbaj jellemző írásukra – elhivatottságuk rendje és módja szerint. Írás és bírálat funkcionális együttállásának kell többek közt életben tartania az irodalom működését.

Más helyett; többnyire a helyett, ami eddig legnagyobbreszt levegővel ellátta.

Az előbbire, tehát Esterházynál: két igazán magas nivójú, de más és más „tartományú” s illeténképp irányú „kritikai artikuláció”: Balassa Péteré és Radnóti Sándoré. Persze, e kettős kiemelés is pontosításra szorulna, mindenekelőtt a gondolatfűzések egymásba öltéseit kellene szükségképp rekonstruálni, ami itt azért elhagyható: csak annyit, hogy mindkettőjük rokonszenves törekvése máig kíséri az ún. Esterházy-recepciót. Az író maga – számtalan jelet adva neki – *tudja* a véleményüket. (Fordítottja annak, amit Ba-

lassánál egyik idősebb pályatársa meglehetősen precízen és elgondolkodtató módon a KRITIKUS ÉS A NÉPE fogalmazással írt körül.)

Visszatérve a szükségképpen „más helyettre”, lásd fentebb, Esterházyt kell idézni, a könyvekben föllelhető többféle *hasonmás* kijelentések egyikét. Eme kijelentések léptenyomon elhangzanak, mintegy cezúraként funkcionálva, de – s íme, lehet megemelten is fogalmazni – mintegy új távlatot adva az irodalomnak, és benne az irodalom szereplőjének: „*Regényeink történelmi regények lettek*”. Fontos kijelentés, mindennemű rosszhiszeműség és kishitűség nélküli, amit az is alátámaszt, hogy megint csak a zavartelméjűség gyakorlati megvalósítója leend (lásd Csokonai Vitéz Mihály), ki irodalommal foglalkozik, *törődik*, ám azért nem szólja le a saját ténykedését. Mi van a dolog mögött? Hogy szabad, hogy lehet, hogy kell íróként írónak lenni honunkban. Oly sok vizsály után.

Lehet-e írónál kiemelten jelentősebb másik tevékenység, mint az írás, ami a dolga? Nem. Az író nem vízügyi szakember, hanem alanyban-állítmányban gondolkodó *kor-társ*, egy régóta tartó Thomas Mann utáni irodalmi korban; e térségben, ahol kitömött hatyú, elefántcsonttorony és halacska *van*, most az irodalomnak tulajdonított ordító fontosság megszűnik, s remény szerint helyrerázódik *majdnem* minden. Mert előtte, s ez vonatkozik a gyanút ébreszthető *majdnemre*, az irodalomnak tulajdonított fontosság mellett, kevés kivételtől eltekintve, eltörpül az író maga; a *jó író* meg egyáltalán a figyelem tárgya se lehetett, hiszen ő mindenkor békétlen az adott helyzettel. Mára nem riasztó eshetőség, amit Esterházy Danilo Kišről mondva leírt, hogy Kiš tudta magáról (nem kellett utána járnia), hogy íróként egy senki lehetett itt, AHOL ÉLT. Nekünk meg... bizalmaskodó három pont, tehát további kritikus lelepleződés, ami többnyire, sőt itt mindig is: szóértés Esterházyval. Erre az összefüggésre való rettenetes ráismerés, tehát, hogy itt, ahol a kitömött hatyú, az elefántcsonttorony meg a halacska *van*, fölbátorulás az író által, aki éppen: ír. Ősi, avitt mesterségét gyakorolja. Ezért nélkülöz minden hősieskedést ama gesztusa Esterházyinak, amidőn írói működését, az írást mint tevékenységet eszerint a régi patina fényébe vonja, ami természetszerűleg nem más, nem több üde evidenciánál. Munkája nem közjáték, mindenféle hordalék, hanem a munka, értelmes gyakorlása létének, életének; nem üresben jár, pótcselekszik, hanem ír, működteti magát és az irodalmat. Sőt kimondja bátran: attól, hogy dolgozik, gyarapodik, megalkothatónak tartja a világot, nem egyszerűen elszenvedhetőnek. Sokat kellene idézni tőle, hogy értékrendje ne a megszálottának látszódjék, bár általános ismertsége föloldhat e túlzó kötelezettség alól. (Hogy ki kinek a szemében népszerű, részben érzelmi kérdés. Az elefántcsonttorony-cikkek a *Hitel*ben kezdődtek, aztán ott maradtak abba, hogy kerüljön még kevés belőlük máshova is, s végül befejeződjék soruk. Az Esterházy-indok: bizonyos tolerancia-küszöb; innen és túl, kimagyarázás, elszántság, kézen-közön elveszik valami, amit pedig őrizni kell, az 1989-es év ez. Mára tudjuk: ára volt, amit nekünk kell megfizetni, de ez már nem szorosan vett tárgya bírálatomnak.)

(A HARMADIK)

„Győztünk, de nem vagyunk győztesek.” – Ez az Esterházy által a nemzetnek tollbamondott tétel foglalja össze nekem, józan fejjel és tiszta lelkiismerettel, legtömörebben mindazt, ami a szabad választásokkal induló rendszerváltoztatást jelentheti. Esterházy itt engem mint honfitársát arra figyelmeztet, ami megállás nélkül történik velem. Esterházy sem a kiábrándulás, sem a görögtüzes magyarkodás lélektanát nem fogadja el mérvadóknak, viszont komolyan vett írói föladatának megfelelően nem megró, de megbocsát. Az író nem moralizáló fennsőbbiség.

(A NEGYEDIK)

Tudni lehetett: előbb-utóbb s később folyamatosan a „nagyvállalkozások” oldalvizein született rövid, ún. elegendő műfajú írások könyvvé állnak össze Esterházy nál. Ennek

először jelét *A kitömött hattyúval* vehette az olvasó 1988-ban. Szolid, gondolatjelek közé ékelt, eligazító alcíme csupa kisbetűvel *íráskok* volt neki, előszava gyanánt pedig sziporkázó öndefiníciós szöveget olvashattunk belőle a mai prózaíróról („*Milyen a mai prózaíró?*” 1., „*A mai prózaíró savanyú, kedves alak.*” 2., „*A mai prózaíró olyan, hogy egyedül van.*” 3., „*A mai prózaíró csöndes férfi vagy/és nő.*” 4., „*A mai prózaíró olyan, hogy az élete olyan, hogy az nem halad valahonnet valahová.*”), mellyel mintegy használatba is vettük őt magát, Esterházy Péter prózaíró. Megszületett tehát a mondott *A kitömött hattyú*, aztán tavaly elébb *Az elefántcsonttoronyból*, aztán az év végén *A halacska csodálatos élete*. Az előbbivel a Magvető, az utóbbival a Pannon Kiadó járt úri kedvében az írónak, *A halacska* kemény fedeles, elegáns küllemű, könyvformájú könyv kivitelben jelent meg. Kultúrzsugorított körunkban, itt e honban, ennek a ténynek önmagában jelentősége van.

Ezt jegyezzük meg, hogy hatékonyak lehessünk e lanyhult időben.

Nincs ezekben az írásokban semmi ujgyakorlat, semmi kitérő, csak az van, ami nem regény, nem bevezetés, hanem elefántcsonttorony-cikk, *háromfleck* stb., javarészt természetyszerűleg alkalomhoz kapcsolódó írás, ami joggal magyarázhatná az írónak a kisműfajhoz való fordulását. Nem lenne ez kritikailag végigvívve elsieltett, kezelhető lenne az írónak ez a két-három könyve így is, körültekintően, aprólékosan, gondosan. Mint a többi, hol elkerítve magában, hol össze- és egymásba kapcsolva egyikét a másikával, rendeltetesszerűen, mint életműveknél dívik, lajstromozva s tovább.

De mivégre történhetne ez itt meg, becsületesen, hiszen se nem regény, se nem bevezetés, csak kitömött hattyú, csak a halacska csodálatos élete.

(AZ ÖTÖDIK)

A „halacska” természetyszerűleg metafora, mely szép pályát futott be, amióta Bojtár Endre először igen-igen nehéz időkben leírta, nagy egyéni leleményről, s aligha kisebb bátorságról tanúságot téve, olyan megint kiskorúsított időben, amikor a politikai döntéshozók és a politikacsinálók mindenki mástól, akik nem ők voltak, elorozták a nyilvános vélemény-kimondás lehetőségét.

Esterházy rátalált Bojtár saját „öndefiníciós” halacszájára. Ekként: „Van egy szép magyar esszé Bojtár Endrétől, a címe: *A kelet-európeér pontossága*, amely így kezdődik: Kelet-Európával foglalkozom.” Stb.

Ahol tehát Esterházy nem „szépprózát” művel, ott egyes szám első személyben: *halacska*. Lubickol abban a rozsdás kádban. A fogalmat, mondani sem kell, az író nem orozta el a baltisztika professzorától, a kopirájt Bojtáré; csak éppen ez a „halacska” nevesíti mostani viselőjét, körülhatárol küzdőterepet, és esélyt, esélytelenséget prognosztizál. Ami a halacszával történik, az elejétől végig tapasztalás: „életnagyságú”. Minden megfér itt egymás mellett békésen, mintegy irodalmi életre kel, aligha érezheti bárki is becsapottnak magát, akár „rövid” a táv, akár „hosszú”. Megelevenedő munkanapló az író életéről, életéből; szinte napi penzumok szerint sorjázik elő a könyv anyaga, idéződik föl az életnagyságú tapasztalás, az Ottlik-féle értelmezés alapján. Ezt maradéktalanul elfogadja Esterházy. Ottlik kijelenti, hogy az élet nagyszabású dolog, bele lehet feledkezni; Esterházy horizontja életnagyságúvá formázza a mindennapokat, mégpedig aszerint, hogy nem tűr el fölötte gyámkodást, mert akkor gyámügy kerekedne belőle. Nagyjából e magatartás működőképessége ellen szerveződött *a világ itteni rendje*, amelybe mindenünk belevezethet, amit csak magunkkal cipelünk: a történetünk, a történelmünk, a jövőnk. Rajtuk áll meg, vagy fölöttünk siklik el a tekintet, tüntetően megglosszázva, margóra írva, kis színesbe kötve, nyelvöltögetve, buba fojtva, manírral, grimusszal alacsonyítva, ha Esterházy e műveinek olvasására ragadtatjuk magunkat. Bár amit olvasunk, hangsúlyozottan személyes jellegű, mintegy az író saját bevallása történik szíve ügyébe esett tárgyairól, a mondanivaló a kölcsönösség, a rezonancia vagy éppenséggel a szenttelen elutasítás formáját ölti a befogadóban, mert egyfajta deheroikus vonás éppúgy állítható

a „halacszkáról”, mint kiállás értünk, mindannyiunkért. Nem vagyunk földbe tiport alakok, adható-vehető lelkek, létünk, meglehet, lefokozott, életünk ettől még „életnagyságú”, ha gondolkodunk róla. Nincs ennél nyomósabb érv kitömött hattyút, elefántcsonttorony-cikket, halacszkát olvasva.

Én legalábbis így gondolom, cédulázás közben.

(A HATODIK)

Kitérő egy fontos közép-európai kapcsolódásra: Esterházy – Hrabal.

Julian Barnes írja *Flaubert papagája* című könyvében: „Látom az író: a tatfedélzet korlátjánál áll, és szendvicséből morzsákat hajigál a komp felett keringő sirályoknak.” – A kép plasztikus, könnyűszerrel megfejtendő utalással Flaubert és a kritika, Flaubert és az utókor kihívó kapcsolatára vonatkozólag. Mindenekelőtt tehát azok felé, akik szakmailag kapcsolódnak *Óhoz*zá, Flaubert-hez. A viszony ugyanis fölöttébb sokrétű, jellegét tekintve pedig elmérgesedő, amiről jó előre ő gondoskodott. Tudjuk, hogy előszeretettel aknáította el maga körül a terepet. Mindenféle praktikák által vonásait taszítónak festette, a külvilág felé dobott sár, a korántsem ártatlan finto pedig – ezeket válogatás nélkül és csóstitül alkalmazta – emberek sokaságát sebezte meg, olykor gyógyíthatatlanul. A másik oldalon ugyanakkor ott az utódok serege, akik zajosan megtagadják, vagy pitiáner módon döbbenetes pontatlanságaira vadásznak művében, noha *tudják*, hogy ő volt a művészi elhivatottság megtestesülése. Updike szerint Flaubert az „apa-figura”, aki „úgy tűnhet, többet nyom a latban, mint a művei.”

A fentiekből adódhat a kérdés: hogyan elidegeníthetetlen része Esterházy Péternek (életművének) Hrabal (életműve)? Ez itt most joggal merül föl, miként az is, hogy komoly kérdése-e ez a bírálónak, túl a jón, a rosszon elmélázó Hrabal-regényen a *Hrabal könyvé*n. A meglehetősen vegyes és vérszegény fogadtatás a tavaly előtti 1990-es könyvhét egyik – számomra – meglepő fejleménye volt; mintha már nem élveznék annyian Esterházy prózáját, mint a korábbi időkben szokásosan tették, s ijesztő módon azt sejtettem e mögött, hogy csupán bevett értelmiségi kalandozás terepe maradt a regény; ami azért mégis csalárdság és kalandorság vele, Esterházyval szemben, semmint *kritika*. De hagyjuk a regényt, a történetnek az egy másik, itt nem tárgyalandó része. Annyiban azonban szerepet játszik, hogy az egyik elefántcsonttorony-cikk szerint: „Hrabal meg én, két valaki”. E cikk több kitétele fontos, idézem még, hiszen éppúgy hozzátartozik a nagy cseh író valódi és végleges honosításához irodalmunkban, mint a születésnapj novella, illetőleg az elegyes-dolgozatokban fölbukkanó Hrabal-reflexiók. A novellát – *Akarja látni arany Budapestet?* – jelentősebb írásműnek tartom a könyvnél az egyszeri ötlet egyszeri alkalmazhatósága miatt, ez szerintem kihatott a megvalósítás határfokára is. (Itt azért most minden Esterházy saját szintjén értendő; tévedéseket elkerülendő.) Föltételezem merészen, hogy azok számára, akik nagyjából Esterházyval egyidőben születtek a világnak erre a felére, azoknak élethosszig tart a kapcsolata a cseh íróval; ennek oka s bizonyos mértékig magyarázata benne foglaltatik Esterházy két most bemutatandó könyvében, Hrabaltól függetlenül is: a *közös* világnak egyfajta érzéki, színe-fonákja bemutatása, áradó hűséggel a leírt világ iránt, ahogyan az Hrabalnál van. Kell lenni *valakinek*, aki több és más, és csak magával egyenértékű és azonos. Ez lehet Hrabal-definíció, a gyakorlott Hrabal-olvasó, persze tudna egyebet is mondani. Amikor az igazi irodalomnak jó oka lett volna, hogy gallyra menjen (esetenként börtönbe, mint Václav Havel), akkor ott volt Hrabal, a megszólítható közép-európai, ráadásul pazar író, nagy figura, prágai. Valóságos is, meg kitalálható is: „(...) mint rendesen, én kitaláltam magamnak egy Hrabalt, vén mitikus pofát, minden kelet-európai fájdalom tudóját, egy bölcsét, egy szeretőt, aki eligazít az erő és a szív zúrjeiben, sőt még afféle Vater-Figur is lett belőle, pedig arra aztán az égadta világon semmi szükségem sincs (...)” – írja Esterházy. Eddig a szokvány viszonyulás, amit a magyar író ekként told meg: „Mindenesetre, ha azt írom, Hrabal meg én,

azt, ha lehet, ne tessék dicsekvésnek venni, tessék alanynak venni, nekem a Hrabal és az én mondatokhoz kell, nem a jó vagy rossz híremhez." Ez nem pusztá értékítélet, fájdalom; olyan élmény, amely kivehetetlen, eldobhatatlan, ha egyszer megvolt.

Mindez még továbbbővíthető volna.

(A HETEDIK CÉDULA. ITT AZ UTOLSÓ)

Végezetül, ez talán könnyen belátható, mindenféle rokonság ellenére Esterházy elefántcsonttornya se nem Flaubert-é, se nem Babitsé. Abban sem vagyok teljesen biztos, hogy mindkettőjük számára lakályosnak tetszene. Flaubert-nek azért nem, mert más hely neki, mint Esterházynek. Ő azt mondja róla: „(...) elvonatkoztatva a dolgoktól, és függetlenül az emberiségtől, mely megtagad minket, élünk hivatásunknak, vonuljunk elefántcsonttoronyunkba s maradjunk ott álmainkban, mint illatfelhőiben a bajadér." Babitsé az *intelem*: „A politikához nincsen közöm; amihez közöm van, az az erkölcs. Az író ne politizáljon! Az író az egyetlen az emberek között, aki a kicsinyes érdekek, pártok, küzdelmek vashálójából ki tud szabadulni, aki az Örökkévalóság hegyéről, mintegy elefántcsonttoronyból nézi az életet." Esterházy a televíziós adótoronyok világába született, s mert írónak, hát becsületes kortársnak. Nem öltöztetheti magát oly méltóságos jelmezbe, mint Babits, nem állítja, hogy becsapott különc lenne, amely jelzés Flaubert szavainak a mélyén lappang. Az ő elefántcsonttornyába az olvasó meginvitálása történik.

Az elefántcsonttorony *esélye* meg az, ami.

Lesz, marad a firtatására időnk, ha „nem leszünk a szabadság cselédjei.”

Tisztelt Olvasó,

ha megvásárolta folyóiratunkat azon a helyen, ahol kulturális lapok s így a *Jelenkor* terjesztésével foglalkoznak egyáltalán, bizonyára észrevette, hogy ezért a számért 10 forinttal többet kellett fizetnie, mint a korábbiakért. Paradox módon éppen a terjesztési díjak növekedése miatt kényszerültünk erre a lépésre. Nem igazán jó, hogy a szerkesztőségeknek rendszeresen ilyesfajta magyarázkodásokba kell bocsátkozniuk; nem túl jó, ha minduntalan az árak viszonylagosságáról beszélünk ilyenkor – bár tény, hogy a *Jelenkor* egy számának ára alatta marad húsz szálnyi, Pécs latin nevére elnevezett cigaretta árának –, és egészen biztosan nem jó, hogy az áremelkedést Önnek kell megfizetnie. Nem tehetünk mást, a türelmét és a kitartását kérjük – és mi is várunk a jobb időkre.